M. TULLII

CICERONIS

BIBL.
DE
L'UNIVERSITÉ
MS.
1121

BIBL.
DE
L'UNIVERSITÉ
MS.
1121

24

Questi libri di Cicerone sono postillati da due mani; la serie più numerosa di postille è di mano del ~~Ch.ro~~ cav.r Pietro Gallandi, autore delle Osservazioni sulle Istituzioni di Quintiliano.

A Monsieur Bréal

Ce livre qui est arrivé en Italie de la France je désire qu'il rentre en France, en passant par les mains du philologue français le plus digne de le posséder.

Angelo De Gubernatis

Florence, 30 octobre 1879.

MS. 1121

R. IV, 74.

M. Tullii Ciceronis de ORATORE AD QVINTVM FRATREM DIALOGI TRES.

BIBLIOTHEQUE DE L'UNIVERSITE PARIS

PARISIIS

Apud Ioannem Lodoicum Tiletanum, ex aduerso collegii Remensis.

1540.

DOUS N° 20510

Cicero scatuit potissimum motus et quod etiam libro
de rhetorica scripserit indignus sua gloria, scripsit
hoc postremum de oratore dialogo qui absolvunt
a communibus fortunae praeceptionibus, versanturque
in ratione dicendi rhetorica et oratoria. Habet sequentur
in dialogis disputationem. Brutus libro unus describi
oratorem, perfectum et undecimo, quae rebus ad
eloquentiam necessariis instruit, de genere, studio,
exercitatione et disciplina. Orator secundo
persequit praecepta inventionis, dispositionis, memoriae
actionis eloquentiae et pronuntiationis. In
praefatione dicit se invocationem habet, me rumpsab
scribendi, deinde difficultate eloquentiae, postremo
eius praecepta explicationem.

/2/ Incepit a rhetorica per distributionem, unde venerit antithesis
ar unius eloquentia esse videtur de duobus viris generibus,
politico et oratorio quamquam erint pauci latini
patres videt quod oratorium genus. Ita tamen assingit
a Cicerone et sequentibus patet: esse eloquentiam tandem
ab homine politico petita esse ei civitate et dignitate
et honore. Sed quidam de hac fuisse sententia
est author Aristoteles Lib. primo rhetoricorum.

/3/ Origo venerat ad rhetoricam, scribitque se illum secutum
metum de scientia civili et eloquentia vitae genere dignitate
et tamen etiam se aliquid adiecisse potuisse.

/4/ patronis veteribus interdictum solebant — rumpere actionem
ar se de tranquillitate reipublicae et status fabius Lib. 12.
solebant graves causas gradatim magistratus gerendo.
quaestura, aedilitate, pretura, consulatu, his omnibus
Cicero functus erat. Itaque merito quieto parebat.

/5/ Opponit antithesin patronis rumpere et eloquentiae
quieto adiecisse non potuerit. Itaque Lorum hic anticipando
est de renuntiatione Catilinae et de Ciceronis exilio.

/6/ Magis etiam forum augeat, ita antea dicit se rarissime
orie esse consultatum nunc de hoc tota. Interpres
rentendit legendum esse inter nos recolendas
rumpat numerosa ratio et circumcisio et secundo
quae optima est Lausta aliaque vitiosa fore
numerus de dactylo et secundo. attamen de oratore
ad tantum Ciceronis dactylum non secundo probat

/7/ confirmat per enumerationem orationem
Ciceronis accusatoriae ad comp. Sylla dominabatur et
respublica ab omni gubernatione pendebat. Ita
statum oratoris mutatum.

M. Tullii Ciceronis ad Q. VINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE LIBER PRIMVS.

COGITANTI mihi sæpenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi uideri solēt, qui in optima Repub. cum & honoribus, & rerū gestarū gloria florerent, eum uitæ cursum tenere potuerunt, ut uel in negocio sine periculo, uel in ocio cū dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoq; initium requiescendi, atque animū ad utriusq; uostrûm præclara studia referendi, fore, iustum, & propè ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio. decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum & consiliorum meorum, cum graues communium temporum, tum uarii nostri casus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis plenissimus fore uidebatur, in eo maxime molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. Neque uerò nobis cupientibus atque optantibus, fructus ocij datus est, ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, intérque nos recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ ueteris: & cōsulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen: & hoc tem-

pus omne post consulatum, obiecimus ijs fluctibus qui per nos E
à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed ta-
men in his uel asperitatibus rerum, uel angustijs temporis, ob-
sequar studijs nostris: & quantum mihi uel fraus inimicorum,
uel caussæ amicorum, uel Respublica tribuet ocij, ad scriben-
dũ potissimùm conferam. Tibi uerò frater neque hortanti de-
ro, neque roganti. Nam neque authoritate quisquam apud
me plus te ualere potest, neq; uolũtate. Ac mihi repetenda est F
ueteris cuiusdam memoriæ non sanè satis explicata recorda-
tio, sed ut arbitror, apta ad id quod requiris: ut cognoscas
quæ uiri omnium eloquẽtissimi clarissimíque senserint de omni
ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniã quædam
pueris aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris in-
choata atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc
usu quem ex caussis quas diximus, tot tãtisque, cõsecuti sumus, G
aliquid ijsdem de rebus politius à nobis perfectiúsque profer-
ri: solésque nonnunquã hac de re à me in disputationibus no-
stris dissentire, quòd ego eruditissimorũ hominũ artibus elo-
quentiam contineri statuam: tu autem illam ab elegantia do-
ctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenij atque exer-
citationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpenumero in H
summos homines, ac summis ingenijs præditos intuenti, quærẽ-
dum esse uisum est, quid esset cur plures in omnibus artibus q̃
in dicendo admirabiles extitissent: ac quocunque te animo &
cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quoq; gene-
re uidebis, non mediocrium artium, sed propè maximarum.
Quis enim est qui si clarorum hominum scientiam, rerum ge-
starum uel utilitate uel magnitudine metiri uelit, non ante-

A ponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli
duces, ex hac una ciuitate præstãtiſſimos penè innumerabi-
les, in dicendo autem excellentes, uix paucos proferre poſſi-
mus? Iam uerò cõſilio ac ſapientia qui regere ac gubernare
Remp. poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atque
etiã maiorũ extiterunt: cũ boni perdiu nulli, uix autẽ ſingu-
lis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores inuenirẽtur. Ac ne-
B quis forte cum aliȳs ſtudiȳs, quæ recõditis in artibus, atque in
quadã uarietate literarũ uerſentur, magis hãc dicẽdi ratio-
nem, quàm cũ imperatoris laude, aut cũ boni ſenatoris pru-
dentia comparandam putet, conuertat animum, & ea ipſa
artium genera circũſpiciat, quíque in ȳs floruerint, quámque
multi: ſic facillime quãta oratorum ſit, ſempérq; fuerit pau-
citas, iudicabit. Neque enim te fugit, laudandarũ artium o-
C mnium procreatricẽ quandã, & quaſi parentem, eam quam
φιλοσοφίαν Græci uocant, ab hominibus doctiſſimis iudicari.
In qua difficile eſt enumerare quot uiri, quanta ſcientia,
quãtáque in ſuis ſtudiȳs uarietate & copia fuerint, qui non
aliqua in re una ſeparatim elaborarint: ſed omnia, quæcun-
que eſſent, uel ſcientiæ perueſtigatione, uel diſſerendi ratio-
ne comprehenderint. Quis ignorat, ii qui Mathematici uo-
D cantur, quanta in obſcuritate rerum, & quàm recondita in
arte, & multiplici, ſubtilíque uerſentur? quo tamẽ in genere
ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo ferè ſtuduiſſe
ei ſcientiæ uehemẽtius uideatur, quin quod uoluerit, cõſecu-
tus ſit. Quis muſicis? quis huic ſtudio literarum quod profi-
tentur ȳ qui Grammatici uocantur, penitus ſe dedidit, quin
omnem illarũ artium penè infinitam uim & materiã ſcien-
tia & cognitione comprehẽderit? Verè mihi hoc uideor eſſe

dicturus, ex omnibus ijs qui in harum artium ſtudijs libe- E
raliſſimis ſint doctriníſque uerſati, minimam copiam poëta-
rum egregiorum extitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo
perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter & ex no-
ſtrorum & Græcorum copia comparare uoles, multo ta-
mẽ pauciores oratores, quàm poëtæ, boni reperiẽtur. Quod
hoc etiam admirabilius debet uideri, quia cæterarũ artium
ſtudia ferè reconditis atque abditis è fontibus hauriuntur: F
dicẽdi autem omnis ratio in medio poſita, communi quodam
in uſu, atque in hominum more & ſermone uerſatur: ut in
cæteris id maximè excellat, quod longiſſimè ſit ab imperito-
rum intelligentia ſenſúque diſiunctum: in dicendo autem ui-
tium uel maximum ſit, à uulgari genere orationis, atque à
cõſuetudine cõmunis ſenſus abhorere. Ac ne illud quidẽ ue-
rè dici poteſt, aut plures cæteris artibus inſeruire, aut maio- G
re delectatione, aut ſpe uberiore, aut præmijs ad perdiſcẽ-
dum amplioribus cõmoueri. Atq; ut omittã Græciã, quæ ſem-
per eloquẽtiæ princeps eſſe uoluit, atq; illas omnium doctri-
narũ inuẽtrices Athenas in quibus ſumma dicẽdi uis & in-
uẽta eſt, & perfecta: in hac ipſa ciuitate pfectò nulla un-
quam uehemẽtius quàm eloquẽtiæ ſtndia uigueṽt. Nã poſt-
eaquam imperio omniũ gentiũ cõſtituto, diuturnitas pacis o- H
cium confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adoleſcens, non
ſibi ad dicendũ ſtudio omni enitendũ putauit. Ac primò qui-
dem totius rationis ignari, qui neq; exercitationis ullã uiã,
neq; aliquod præceptũ artis eſſe arbitrarentur, tantũ quan-
tum ingenio & cogitatione poterant, conſequebantur. Pòſt
autem auditis oratoribus Græcis, cognitíſque eorum literis,
adhibitíſque doctoribus, incredibili quodam noſtri homines

A dicendi ſtudio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudóque in omni genere cauſarum, ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio conſecutus eſſet, adiungeretur uſus frequens, qui omnium magiſtrorũ præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt, propoſita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. Ingenia uerò (ut multis rebus poſſumus iudicare) noſtrorum hominum, multum cæteris hominibus omnium gentium præſtiterunt. Quibus de cauſsis, quis nõ iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporũ, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius eſt B hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus ſtudiíſque collectum. Quis enim aliud in maxima diſcẽtium multitudine, ſumma magiſtrorum copia, præſtantiſſimis C hominum ingeniis, infinita cauſſarum uarietate, ampliſſimis eloquẽtiæ propoſitis præmiis, eſſe cauſſæ putet, niſi rei quãdam incredibilem magnitudinẽ ac difficultatẽ? Eſt enim & ſcientia comprehendenda rerum plurimarum, ſine qua uerborum uolubilitas inanis atque irrideda eſt: & ipſa oratio conformanda non ſolum electione, ſed etiã cõſtructione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoſcendi; quòd omnis uis D ratióque dicẽdi, in eorum qui audiunt, mentibus aut ſedandis aut excitandis exprimenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidã, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritáſque & breuitas & reſpondẽdi, & laceſſendi, ſubtili uenuſtate atque urbanitate cõiuncta. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exemplorúmque uis: neq; legũ aut iuris ciuilis ſcientia negligenda eſt. Nam quid ego de actione ipſa plura

dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ uultu, quæ uocis E
conformatione ac uarietate moderanda est: quæ sola per
se ipsa quanta sit, histrionum leuis ars & scena declarat: in
qua cum omnes in oris & uocis & motus moderatione ela-
borent, quis ignorat quàm pauci sint fuerintque quos animo
æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum o-
mnium memoria? quæ nisi custos inuentis cogitatisque rebus
& uerbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam si præcla- F
rissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrẽ mirari de-
sinamus, quæ caussa sit eloquẽtium paucitatis: cum ex iis re-
bus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elabora-
re permagnum est: hortemúrque potius liberos nostros, cæ-
terósque quorum gloria nobis & dignitas chara est, ut ani-
mo rei magnitudinem complectãtur: neque iis aut præceptis
aut magistris aut exercitationibus quibus utũtur omnes, sed G
alijs quibusdam se id quod expetunt, cõsequi posse confidãt.
Ac mea quidẽ sententia nemo poterit esse omni laude cumu-
latus orator, nisi erit omniũ rerũ magnarũ atq; artiũ scien-
tiã cõsecutus. Etenim ex rerũ cognitione efflorescat & re-
dundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore perce-
pta & cognita, inanem quãdam habet elocutionẽ, & penè
puerilem. Neque uerò ego hoc tantum oneris imponã nostris H
præsertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis ac ui-
tæ, nihil ut iis putẽ licere nescire: quanquã uis oratoris, pro-
fessióque ipsa bene dicẽdi, hoc suscipere ac polliceri uidetur,
ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornatè copio-
sèque dicatur. Sed quia non dubito quin hoc plerisq; immen-
sum infinitúmq; uideatur, & quòd Græcos homines non so-
lum ingenio & doctrina: sed etiam otio, studióq; abundãtes,

A partitionem quandam artium feciſſe uideo, neque in uniuerſo genere ſingulos elaboraſſe: ſed ſepoſuiſſe à cæteris dictionibus eam partem dicendi quæ in foreſibus diſceptationibus iudiciorum aut deliberationum uerſaretur, & id unũ genus Oratori reliquiſſe: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæſita, & multùm diſputata, ſummorum hominum propè conſenſu eſt tributum: repe-

B támque nõ ab incunabilis noſtræ ueteris puerilíſque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, ſed ea quæ quõdam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimorum, & omni dignitate principum diſputatione eſſe uerſata: non quò illa cõtemnam quæ Græci dicendi artifices & doctores reliquerunt: ſed cum illa pateant, in promptúque ſint omnibus, neque

C ea interpretatione mea aut ornatiùs explicari, aut planius exprimi poſſint: dabis hanc ueniam, mi frater, ut opinor, ut eorum quibus ſumma dicendi laus à noſtris hominibus conceſſa eſt, authoritatem Græcis anteponam.

CVM igitur uehementius inueheretur in cauſſam principum cõſul Philippus, Druſíque tribunatus pro ſenatus authoritate ſuſceptus, infringi iam ac debilitari uideretur, dici memini, ludorum Romanorum diebus, L. Craſſum, quaſi colligendi ſui cauſſa, ſe in Tuſculanum contuliſſe, ueniſſè eodẽ

D ſocer eius, qui fuerat Q. Mutius, dicebatur: & M. Antonius, homo & conſiliorũ in Rep. ſocius, & ſumma cum Craſſo familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipſo Craſſo duo adoleſcẽtes, & Druſi maximè familiares, & in quibus magnam tum ſpem maiores natu dignitatis ſuæ collocarant, C. Cotta, qui tum Tribunatum Pl. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur. Hi

primo die de temporibus illis, déque uniuersa Rep. quam ob E
causam uenerant, multum inter se usque ad extremum tẽpus
diei collocuti sunt, quo quidem in sermone multa diuinitus à
tribus illis consulãribus Cotta deplarata & commemorata
narrabat, ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod nõ im-
pendêre illi tanto antè uidissent. Eo autem omni sermone cõ-
fecto, tantã in Crasso humanitatem fuisse, ut cum lauti ac-
cubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermo- F
nis, eáque esset in homine iucunditas, & tãtus in iocando le-
pos, ut dies inter eos Curiæ fuisse uideretur, conuiuium Tu-
sculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quies-
sent, in ambulationem uentum esse dicebat: tum Scæuolam
duobus spatiis tribúsue factis dixisse, Cur non imitamur,
Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me
hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum G
hũc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa cuius umbram
secutus est Socrates: quæ mihi uidetur non tam ipsa aquula
quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse. Sed quod
ille durissimis pedibus fecit, ut se abiiceret in herbã, atq; ita
illa quæ Philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur:
id meis pedibus certè cõcedi est æquius. Tũ Crassum, Imò ue
rò cõmodius etiã: puluinósq; poposcisse, & omnes in ijs sedi- H
bus quæ erãt sub platano, cõsedisse dicebat. Ibi, ut ex pristi-
no sermone relaxarẽtur animi omniũ, solebat Cotta narra-
re Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse,
qui cum ita esset exorsus, Non sibi cohortandum Sulpitium,
& Cottam, sed magis utrunque collaudandum uideri, quòd
tantam iam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis
solũ anteponerẽtur, sed cũ maioribus natu cõpararẽtur: Ne

A que uerò mihi quicquam, inquit, præstabilius uidetur, q̃ posse dicẽdo tenere hominũ cœtus, mẽtes allicere, uolũtates impellere quò uelit, unde autẽ uelit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximéq; in pacatis trãquillisq; ciuitatibus præcipuè semper floruit, semperq; dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, q̃ ex infinita multitudine hominũ existere unũ, qui id quod omnibus natura sit datũ, uel solus, uel
B cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu atq; audito, q̃ sapientissimis sentẽtiis, grauibúsq; uerbis ornata oratio & perpolita? aut tã potẽs támq; magnificũ, q̃ populi motus, iudicũ religiones, senatus grauitatẽ, unius oratione conuerti? Quid tã porrò regiũ, tã liberale, tam munificũ, q̃ opẽ ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutẽ, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? Quid autẽ tam necessa
C riũ, q̃ tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci lacessitus? Age uerò, ne semper forũ, subsellia, rostra, curiãq; mediteris, quid esse
D potest in otio aut iucũdius, aut magis propriũ humanitatis, q̃ sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus uel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, & quà expri mere dicẽdo sensa possumus. Quamobrẽ quis hoc nõ iure mi retur, sũméq; eo elaborãdũ esse arbitretur, ut quo uno homines maximè bestiis præstẽt, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt uerò iã ad illa summa ueniamus: quæ uis alia potuit aut dispersos homines unũ in locũ cõgregare, aut à fera agrestíque uita ad hunc humanũ cultum ciuilẽq; deducere, aut iã cõstitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt penè innumerabilia, consecter, cõprehẽdam breui. Sic enim statuo, perfecti oratoris moderatiõe & sapiẽtia

non ſolum ipſius dignitatem: ſed & priuatorum plurimorum & uniuerſæ Reip. ſalutem maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adoleſcentes, atque in id ſtudium in quo eſtis, incũbite, ut & uobis honori, & amicis utilitati, & Reipub. emolumento eſſe poſſitis. Tum Scæuola comiter, ut ſolebat, Cætera, inquit, aſſentior Craſſo, ne aut de C. Lælij ſoceri mei, aut de huius generi aut arte aut gloria detraham: ſed illa duo Craſſe uereor ut tibi poſſim concedere: Vnum, quòd ab oratoribus ciuitates & ab initio conſtitutas, & ſæpe conſeruatas eſſe dixiſti. Alterum, quòd remoto foro, concione, iudicijs, ſenatu, ſtatuiſti oratorem in omni genere ſermonis & humanitatis eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc cõceſſerit, aut initio genus hominum in montibus ac ſyluis diſſipatum, non prudentium conſilijs compulſum potius, quàm diſertorum oratione delenitũ, ſe oppidis mœnibúſque ſepſiſſe? aut uero reliquas utilitates aut inſtituendis aut conſeruandis ciuitatibus, non à ſapientibus & fortibus uiris: ſed à diſertis & ornatè dicentibus eſſe conſtitutas? An uerò tibi Romulus ille aut paſtores & conuenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia coniunxiſſe, aut finitimorum uim repreſsiſſe eloquentia uidetur, nõ conſilio & ſapientia ſingulari? Quid in Numa Põpilio? quid in Seruio Tullio? quid in cæteris regibus? quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam Remp. num quod eloquentiæ ueſtigium apparet? Quid exactis regibus? tametſi ipſam exactionem mente non lingua perfectã L. Bruti eſſe cernimus. Sed deinceps omnia nónne plena conſiliorũ, & inania uerborũ uidemus? Ego uerò ſi uelim & noſtræ ciuitatis exemplis uti, & aliarũ, plura proferre poſſim detrimẽta publicis rebus, quàm adiumenta, per homines elo-

quentissimos importata. Sed ut reliqua prætermittam, omnium mihi uideor, exceptis, Crasse, uobis duobus, eloquentissimos audisse Tiberium & C. Sempronios: quorum pater, homo prudens & grauis, haudquaquam eloquens, & sæpe aliâs, & maxime Censor, saluti Reip. fuit: atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu atque uerbo libertinos in urbanas tribus transtulit. quod nisi fecisset, Rempub. quam nunc uix tenemus, iam diu nullam haberemus. At uerò eius filii diserti, & omnibus uel naturæ uel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno cõsilio, uel auitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, ciuitatatum, eloquentia Rempub. dissipauerunt. Quid leges ueteres, moresque maiorum? quid auspicia, quibus & ego, & tu Crasse, cum magna Reipublicæ salute præsumus? quid religiones, & cerimoniæ? quid hæc iura ciuilia, quæ iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude uersantur? num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Seruium Galbam memoria teneo diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & Casum ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perpulisti, iguarum legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili. Et hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti, quod interdũ pudeat, iuris ignara est. Quod uerò in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissimè posse uersari, id, nisi hic in tuo regno essemus, nõ tulissem: multísq; præessem qui aut interdicto tecũ cõtenderet, aut te ex iure manucosertũ uocaret,

quòd in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent E
enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atque Democri-
tici, cæterique in suo genere Physici: uindicarentque ornati
homines in dicendo, & graues, quibúscum tibi iusto sacra-
mento contendere non liceret. Vrgerent præterea philoso-
phorum greges, iam ab illo fonte & capite Socrate: nihil te
de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permo-
tionibus, nihil de hominũ moribus, nihil de ratione uitæ didi- F
cisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerent, & cum
uniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ lite tibi
intenderent. Instaret Academia, quæ quicquid dixisses, id te
ipsum negare cogeret. Stoici uerò nostri disputationum sua-
rum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Pe
ripatetici autem etiam hæc ipsa quæ propria oratorum pu- G
tas esse, adiumenta atque ornamenta dicendi, ab se peti uin-
cerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plu-
ra Aristotelem Theophrastúmque de his rebus, quam omnes
dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio Ma-
thematicos, Grammaticos, Musicos, quorum artibus uestra
ista dicendi uis ne minima quidẽ societate coniũgitur. Quã-
obrem ista tanta támq; multa profitenda Crasse non censeo:
satis id est magnũ, quod potes præstare, ut in iudiciis ea caus- H
sa quancunq; tu dicis, melior & probabilior esse uideatur:
ut in concionibus, ut in sententiis dicendis, ad persuadendum
tua plurimũ ualeat oratio: denique ut prudentibus diserte,
stultis etiam uerè dicere uidearis. Hoc amplius si quid pote-
ris, non id mihi uidebitur orator, sed Crassus sua quadam
propria, non communi oratorum facultate posse. Tum il-
le, Non sum, inquit, nescius, Scæuola, ista inter Græcos dici

& disceptari solere. Audiui enim summos homines, cũ quæ-
A stor ex Macedonia uenissem Athenas, florente Academia,
ut temporibus illis ferebatur, quòd eam Carneades & Cli-
tomachus & Aeschines obtinebat. erat etiam Metrodorus,
qui cum illis una ipsum illum Carneadem diligentius audie-
dierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum,
& copiosissimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mne-
B sarchus, & Peripatetici Critolaus & Diodorus, Multi erãt
præterea præclari in Philosophia, & nobiles, à quibus omni-
bus una penè repelli uoce oratorem à gubernaculis ciuita-
tum, excludi ab omni doctrina, rerúmque maiorum scientia,
ac tantum in iudicia & conciunculas, tanquam in aliquod pi-
strinum detrudi & compingi uidebam. Sed ego neq; illis as-
sentiebar, neque harum disputationum inuentori & princi-
C pi longè omnium in dicendo grauissimo & eloquentissimo
Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade
Gorgiam: quo in libro in hoc maximè admirabar Platonem,
quòd mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus
uidebatur. Verbi enim controuersia tandiu torquet Græcu-
los homines, contentionis cupidiores, quàm ueritatis. Nam
si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure
D aut in iudiciis possit, aut apud populum, aut in Senatu co-
piosè loqui, tamen huic ipsi multa tribuat & concedat ne-
cesse est. Neque enim sine multa pertractatione omniũ Re-
rumpub. neque sine legum, moris, iuris scientia, neque natura
hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis calli-
dè uersari & peritè potest. Qui autem hæc cognouerit, sine
quibus ne illa quidem minima in caussis quisquam recte tue-
ri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerũ scie-

tia? Sin oratoris nihil uis esse, nisi compositè, ornatè, copioseE
eloqui: quæro, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia quã ei non conceditis? Dicendi enim uirtus, nisi ei qui dicit, ea de quibus dicit, percepta sint, extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi uidetur, physicus ille Democritus: materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus uerò ipse uerborum, oratoris putandus est. Et si Plato de rebus à ciuilibus controuersiis remotissimis diF
uinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades, in rebus iis de quibus disputauerunt, eloquentes, & in dicẽdo suaues atque ornati fuerũt: sint eæ res de quibus disputãt, in aliis quibusdam studiis: oratio quidẽ ipsa propria est huius unius rationis de qua loquimur & quærimus. Etenim uidemus iisdem de rebus ieiunè quosdam & exiliter, ut eũ, quem acutissimum ferunt, Chrysippũ, disputauisse: neque ob eã rem philosophiæ non satisfecisse, q̃ non habuerit hanc dicẽdi ex arte alienam facultatẽ.G
Quid ergo interest? aut quî discernes eorum quos nominaui, ubertatẽ in dicendo & copiã, ab eorũ exilitate qui hac dicẽdi uarietate & elegantia nõ utũtur? Vnũ erit profectò, q̃ ij qui bene dicunt, afferũt propriã, cõpositam orationẽ, & ornatã, & artificio quodã & expolitione distinctã. Hæc autẽ oratio, si res non subest ab oratore percepta & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quàm uerborum uel optimorum atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur, quacunque ex arte, quocunque de genere, id orator si tanquam clientis caussam didicerit, dicet melius & oruatius, quàm ille ipse eius rei

A inuentor atque artifex. Nam si quis erit qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias atque causas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circunscriptam scientiam, fatebor equidem in his magis assiduè uersari hanc nostram dictionem: sed tamẽ in iis ipsis rebus permulta sunt quæ isti magistri, qui Rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominũ
B mentibus uel ad iram aut ad odium aut dolorem incitandis, uel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatẽ misericordiámq; reuocandis? quæ, nisi qui naturas hominum, úimque omnẽ humanitatis, causásque eas quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus, philosophorum putatur proprius: neque orator me authore unquam repugnabit: sed
C cùm illis cognitionem rerum concesserit, quòd in ea solum illi uoluerint elaborare: tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe iam dixi, oratio grauis & ornata, & hominum sensibus ac mentibus accommodata. quibus de rebus Aristotelem & Theophrastũ scripsisse fateor. Sed uide ne hoc, Scæuola, totum sit à me. nam ego, quæ sunt oratoris cum illis cõmunia,
D non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaq; cæteros libros artis isti suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim cum illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe euenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque om-

nes philosophorum scholæ sua hæc esse omnia propria, nihil E
omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus
omnibus in angulis consumendi otij causa disserant, cum con-
cessero, illud tamen oratori tribuam & dabo, ut eadem de
quibus illi tenui quodam & exiguo sermone disputant, hic cũ
omni grauitate & iucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis
philosophis tum Athenis disserebam. cogebat enim me Mar-
cus Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est: & pro- F
fectò nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset:
ac iam tum erat adolescentulus, his studiis mirifice deditus.
Iam uerò de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs,
de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines ætatés-
que descripto, dicant uel Græci si uolunt, Lycurgum aut So-
lonem (quanquam illos quidem censemus in numero eloquen-
tium reponendos) scisse melius quàm Hyperidem aut Demo- G
sthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos:
uel nostros Decemuiros, qui X I I. tabulas perscripserunt,
quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere &
Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi glo-
ria præstitisse. Nunquam enim negabo, esse quasdam artes
proprias eorum qui in his cognoscendis atque tractandis stu-
dium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum atque per- H
fectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit uariè co-
piosèque dicere. Etenim sæpe in iis causis, quas omnes
proprias esse oratorum confitentur, est aliquid quod non ex
usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex ob-
scuriore aliqua scientia sit promendum & assumendum.
Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro

A imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientia? Num apud populum de legibus iubendis aut uetandis, num in Senatu de omni Reipub. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione & prudentia? Num admoueri possit oratio ad sensus animorum atque motus uel inflammandos, uel etiam extinguẽdos (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima

B perquisitione earum omnium rationum quæ de naturis humani generis ac moribus à philosophis explicantur? Atque haud scio an minus hoc uobis sim probaturus. Equidem non dubito quod sentio dicere: Physica ista ipsa quæ paulò antè, & mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, sciẽtiæ sunt eorum qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum

C est facultatem. Neque enim si Philonem illum architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, constat perdisertè populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quàm oratoris fuisse, Nec si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non cum ab illo causam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio copioséque dixisset, Neque uerò Asclepia-

D des is, quo nos medico amicóque usi sumus, tum cum eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipso quod ornatè dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo quod scirent, satis esse eloquentes. Illud uerius, neque quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat: neque, si id optimè sciat, ignarúsq; sit faciũ dæ ac po-

liendæ orationis, diſertè id ipſum poſſe de quo ſciat, dicere. E
Quamobrem ſi quis uniuerſam & propriam oratoris uim
definire complectique uult, is orator erit mea ſententia, hoc tã
graui dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit quæ ſit di-
ctione explicanda, prudẽter & compoſitè & ornatè & me-
moriter dicat cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cui-
piam nimis infinitum uidetur quod ita propoſui, quacunque de
re: licet hinc quantum cuique uidebitur, circuncidat, atque am F
putet: tamen illud tenebo, ſi quæ cæteris in artibus aut ſtudiis
ſita ſunt, orator ignoret, tantúmque ea teneat quæ ſint in diſ-
ceptationibus aut in uſu forenſi, tamen his de rebus ipſis ſi ſit
ei dicendum, cum cognouerit ab iis qui tenent, quæ ſint in qua-
que re, multo oratorem melius, quàm ipſos illos quorum eæ
ſunt artes, eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum huic
erit Sulpitio, quæret à C. Mario affine noſtro: & cum acce- G
perit, ita pronunciabit, ut ipſi C. Mario penè hic melius, quàm
ipſe ille ſcire uideatur. Sin de iure ciuili, tecum communica-
bit, téque hominem prudentiſſimum & peritiſſimum in iis
ipſis rebus quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit. Sin
quæ res inciderit, in qua de natura, de uitiis hominum, de
cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte
dicendum ſit: forſitan, ſi ei ſit uiſum, (etſi hæc quidem noſſe de H
bet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philoſophia
cõmunicabit: hoc profecto efficiet, ut quancunque rem à quo-
que cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille
ipſe unde cognorit. Sed, ſi me audierit, quoniam philoſo-
phia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in
diſſerendi ſubtilitatem, in uitam atque mores: duo illa re-

A linquamus, ídque largiamur inertiæ noſtræ: tertiũ uerò, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. Quare hic locus de uita & moribus totus eſt oratori perdiſcendus: cætera ſi non didicerit, tamen poterit ſiquando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata & tradita. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ ornatiſſimis atque optiB mis uerſibus Aratũ de cælo ſtellíſque dixiſſe, ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum Nicandrum Colophonium, poëtica quadam facultate, non ruſtica, ſcripſiſſe præclarè: quid eſt quod nõ orator de rebus ijs eloquentiſſimè dicat, quas ad certam cauſam tempúſque cognorit? Eſt enim finitimus oratori poëta, numeris adſtrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uerò ornãdi generibus ſocius, C ac penè par: in hoc quidem certè propè idem, nullis ut terminis circũſcribat aut definiat ius ſuum, quò minus ei liceat eadem illa facultate & copia uagari, quà uelit. Nanque illud quare Scæuola negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes, quòd in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere? Nunquam me hercule hoc dicerẽ, ſi eum quem fingo, meipſum eſſe arbiD trarer: ſed ut ſolebat C. Lucilius ſæpe dicere, homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſſam minus quàm uolebat familiaris, ſed tamen & doctus, & perurbanus, ſic ſentio, neminẽ eſſe in oratorũ numero habendũ, qui nõ ſit omnibus ijs artibus quæ ſunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipſis ſi in dicendo non utimur, tamen apparet atque extat utrũ ſimus earũ rerum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludũt, nõ utuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ,

sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: E
& qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen
utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est. Sic in o-
rationibus hisce ipsis iudiciorum, concionũ, senatus, etiam si
propriæ cæteræ non adhibentur artes, tamen facilè decla-
ratur, utrũ is qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit
opere iactatus, an ad dicẽdum omnibus ingenuis artibus in-
structus accesserit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor, in- F
quit, tecum, Crasse, amplius. id enim ipsum quod cõtra me lo
cutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi quæ ego
uellem, nõ esse oratoris concederes: & ea ipsa nescio quomo
do rursus detorqueres, atq; oratori propria traderes. Hæc
cũ ego Prætor Rhodum uenissem, & cũ summo illo doctore
istius disciplinæ Apollonio, ea quæ à Panætio acceperam, cõ
tulissem, irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque cõ G
tempsit, multáque non tam grauiter dixit, quàm facetè: tua
autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artem doctrinámue contemneres, sed ut omnes comites ac ministras oratoris esse diceres: quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idéq; si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adiunxerit, non possum dicere eum non egregium quẽdam hominem atque mirandum fore: sed is, siquis esset, aut si etiam unquam H
fuisset, aut uerò si esse posset, tu esses unus profectò, qui &
meo iudicio & omnium uix ullam cæteris oratoribns (pace
horum dixerim) laudẽ reliquisti. Verùm si tibi ipsi nihil de-
est quod in forensibus rebus ciuilibúsque uersetur, quin scias
neque eam tamen scientiam quam adiungis oratori, comple-
xus es: uideamus ne plus ei tribuas, quàm res & ueritas ipsa
concedat. Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed

A de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoscendum uenimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in Repub. quos in amicorum negotijs res ipsa antè confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari? Quòd si tibi tantum in nobis uidetur esse, quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maximè defuit, doctrina certè, & otiũ, & her
B cule etiam studium illud dicendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium uel maius illa quæ ego non attigi, accesserint, qualem illum & quãtum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quæ dicis: nec dubito quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem naturámque cõprehenderit. Sed primùm id difficile factu est, præsertim in
C hac nostra uita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiã uerendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione & consuetudine dicẽdi populari & forẽsi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum de quibus paulò antè dixisti, quanuis illi ornatè & grauiter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidũ quod-
D dam genus est uerborum & lætum, sed palæstræ magis & olei, quàm huius ciuilis turbæ ac fori. Nãque egomet, qui serò ac leuiter græcas literas attigissem, tamen cum Proconsul in Ciliciam proficiscens, Athenas uenissem, complures tũ ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus: sed cum quotidie mecum habere homines doctissimos, eos ferè ipsos qui abs te modò sunt nominati, cúmque hoc, ne scio quomodo, apud eos increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te, solere uersari: pro se quisque eorum, quãtum poterat,

de officio & ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut E
iste ipse Mnesarchus, hos quos nos oratores uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri & exercitata: oratorẽ autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiã, quòd ex bene dicendi scientia constaret, unam quãdam esse uirtutẽ: & qui unam uirtutẽ habere, omnes habere: eásque ipsas esse inter se æquales & pares. Ita qui esset eloquens, eũ uirtutes omnes habere, atq; esse F
sapientẽ. Sed hæc erat spinosa quædã & exilis oratio, lõgéque à nostris sensibus abhorrebat. Carneades uerò multò uberius iisdem de rebus loquebatur, nõ quò aperiret sententiã suã, (hic enim mos erat patrius Academiæ, aduersari semp omnibus in disputãdo) sed tum maximè tamen hoc significabat, eos qui Rhetores nominarentur, & qui dicẽdi præcepta traderent, nihil planè tenere: neque posse quenquã facultatẽ G
assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuẽta didicisset. Disputabant contrà diserti homines Athenienses in Rep. causisq; uersati, in quibus erat etiã is qui nuper Romæ fuit, Menedemus hospes meus: qui cum diceret esse quandam prudẽtiam quæ uersaretur in perspiciendis rationibus cõstituenda rum & regendarũ rerumpublicarũ, excitabatur homo prõptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili H
uarietate rerũ & copia. Omnes enim partes illius ipsius prudẽtiæ petendas esse à philosophia docebat, neque ea quæ statuerentur in Rep. de diis immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omniũ, cæteráq; sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse nõ possent, usquã in eorũ libris inueniri. Quòd si tãtã uim rerũ maximarũ arte suã rhetorici illi doctores cõplecte

A rẽtur, quærebat cur de proœmiis & de epilogis & de huiuſ
modi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorũ libri: de
ciuitatibus inſtituendis, de ſcribẽdis legibus, de æquitate, de
iuſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de confirmãdis
hominũ moribus, litera in eorũ libris nulla inueniretur. Ipſa
uerò præcepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet non modò
eos illius expertes eſſe prudentiæ quam ſibi adſciſcerẽt: ſed
B ne hanc quidẽ ipſam dicendi rationem ac uiam noſſe. Caput
enim eſſe arbitrabatur oratoris, ut & ipſis apud quos age-
ret, talis, qualẽ ſe ipſe optaret, uideretur. id fieri uitæ digni-
tate, de qua nihil Rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis
reliquiſſent. & uti qui audirent, ſic afficerentur animis, ut
eos affici uellet orator. quod itẽ fieri nullo modo poſſe, niſi
cognoſceret is qui diceret, quot modis hominum mentes, &
C quibus rebus, & quo genere orationis in quãq; partem mo-
uerentur. hæc autem eſſe penitus in media philoſophia re-
truſa atq; abdita, quæ iſti Rhetores ne primoribus quidem
labris attigiſſent. Ea Menedemus exemplis magis quam
argumentis conabatur refellere. Memoriter enim multa ex
orationibus Demoſthenis præclarè ſcripta pronũcians, do-
cebat illum in animis uel iudicum uel populi in omnem par-
D tem dicendo permouendis, non fuiſſe ignarum quibus ea re-
bus conſequeretur: quæ negaret ille ſine philoſophia quen-
quam ſcire poſſe. Huic reſpõdebat, nõ ſe negare Demoſthe-
nem ſummam prudentiam ſummámque uim habuiſſe dicẽdi:
ſed ſiue ille hoc ingenio potuiſſet, ſiue, id quod cõſtaret, Pla-
tonis ſtudioſus audiendi fuiſſet: non quid ille potuiſſet, ſed
quid iſti docerẽt, eſſe quærendum. Sæpe etiam in eam par-
tem ferebatur oratione. ut omnino diſputaret, nullã artem

esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, quòd ita nati E
essemus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare ijs à quibus esset petẽdum, & aduersarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id quod intẽderemus, cõfirmare: & id quod cõtrà diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum uersaretur facultas; & quòd consuetudo exercitatióque & intelligendi prudentiã acueret, & eloquẽdi celeritatẽ incitaret: tum etiã exemplorũ copia nitebatur. Nam F
primũ quasi dedita opera, neminẽ scriptorẽ artis ne mediocriter quidẽ disertum fuisse dicebat, cũ repeteret usq; à Corace nescio quo, & Tisia, quos artis illius inuentores & principes fuisse cõstaret: eloquẽtissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdã nominabat: in quibus etiã, siue ille irridẽs, siue G
quòd ita putaret, atq; ita audisset, me in illo numero, qui illa nõ didicissem, & tamẽ (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorũ ego illi alterũ facilè assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artẽ uerò negabat esse ullam, nisi H
quae cognitis, penitúsque perspectis, & in unũ exitũ spectãtibus, & nunquã fallentibus rebus cõtineretur. Hæc autem omnia quæ tractarẽtur ab oratoribus, dubia esse & incerta, cũ & dicerẽtur ab ijs qui ea omnia nõ planè tenerẽt, & audirẽtur ab ijs quibus non scientia esset tradẽda, sed exigui tẽporis aut falsa aut certe obscura opinio. Quid multa? sic
mihi tum persuadere uidebatur, neq; artificiũ ullũ esse dicẽdi, neq; quenquã posse, nisi qui illa quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callidè aut co-

A pioſsè dicere. Quibus dicere Carneades ſolebat, ingenium tuũ, Craſſe, uehemẽter admirãs, me ſibi perfacilẽ in audiendo, te perpugnacem in diſputando eſſe uiſum. Túmque ego hac eadem opinione adductus ſcripſi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente & inuito excidit, & peruenit in manus hominum, Diſertos me cognoſſe nonnullos, eloquẽtem adhuc neminem: quòd eum ſtatuebã diſertum, qui poſſet satis acutè atque dilucidè apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentẽ uerò, qui mirabilius & magnificentius augere poſſet atque ornare quæ uellet, omnéſque omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent, fonteis animo ac memoria contineret. Id ſi eſt difficile nobis, qui ante quàm ad diſcendum ingreſsi ſimus, obruimur ambitione & foro, ſit tamen in re poſitũ atque natura. Ego C enim, quantũ auguror coniectura, quantáque ingenia in noſtris hominibus eſſe uideo, nõ deſpero fore aliquem aliquãdo, qui & ſtudio acriore quàm nos ſumus atque fuimus, & otio ac facultate diſcendi maiore ac maturiore, & labore atq; induſtria ſuperiore, cũ ſe ad audiendũ, legendũ, ſcribẽdúmq; maiore opera dediderit, exiſtat talis orator, qualem quærimus: qui iure nõ ſolũ diſertus, ſed etiã eloquẽs dici poſ- D ſit: qui tamẽ mea ſentẽtia aut hic eſt iam Craſſus, aut ſi quis pari fuerit ingenio, pluráq; quàm hic & audierit, & lectitarit, & ſcripſerit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Inſperanti mihi, inquit, & Cottæ, ſed ualde optãti utrique noſtrum cecidit, ut in iſtum ſermonem, Craſſe, delaberemini. Nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, ſi cum uos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex ſermone ueſtro memoria dignum

excipere possemus. Vt uerò penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem penè E
intimam peruenireti s, uix optandum nobis uidebatur. Ego
enim, qui ab ineunte ætate incẽsus essem studio utriusq; uestrum, Crassi uerò etiam amore: cũ ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nunquã elicere potui de ui ac ratione dicẽdi, cũ & per me ipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere tu Antoni (uere loquar) nũquam mihi F
percontanti aut quærenti aliquid, defuisti: & persæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nunc, quoniam uterq; uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditũ quas quærimus, & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit, date nobis hãc ueniam, ut ea quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter prosequamini. Quod quidem si G
erit à uobis impetratum, magnam habeo Crasse huic palæstræ & Tusculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponã. Tum
ille, Immò uerò, inquit, Sulpiti, rogemus Antoniũ, qui & potest facere id quod requiris, & cõsueuit, ut te audio dicere. Nam me quidẽ semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atq; instanti sæpissime negasse, tute paulò antè dixisti: quod ego non superbia, neque inhumanitate H
faciebam, neque quò tuo studio rectissimo atque optimo non obsequi uellem, præsertim cum te unũ ex omnibus ad dicendum maximè natum aptúmque cognossem: sed me hercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum quæ quasi tradũtur in arte, iuscitia. Tum Cotta: Quoniam id quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Crasse loquerêre, assecuti sumus: de reliquo iã nostra culpa fue-

A rit, si te, nisi omnia quæ percontati erimus, explicaris, dimiserimus. De his credo rebus, inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet, de quibus sciam, poteróq;. Tum ille: Nanque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire aut posse postulet? Iam uerò ista conditione, dum mihi liceat negare posse quod non potero, & fateri nescire quod nesciã: licet, inquit Crassus, uestro arbitratu percõtemini. Atque, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modò Antonius

B exposuit, quid sentias quærimus, existiméne artẽ aliquã esse dicendi? Quid mihi nunc uos, inquit Crassus, tanquam alicui græculo, ocioso & loquaci, & fortasse docto atque erudito quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse aut cogitasse arbitramini? non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cum in scho-

C la assedissent, ex magna hominum frequentia dicere iuberẽt, si quis quid quæreret? Quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam, qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri uidebatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire uellet, esse paratum denunciaret. Postea uerò uulgò hoc facere cœperunt, hodiéque faciunt: ut nulla sit res, neque tanta, neque

D tam improuisa, neque tam noua, de qua se non omnia quæ dici possunt, profiteãtur esse dicturos. Quòd si te Cotta arbitrarer, aut te Sulpiti de iis rebus audire uelle, adduxissem huc græcum aliquẽ, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nũc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem adolescentem iam huic studio deditũ, summo hominem ingenio, nostríque cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, & ut inter homines peritos cõstare uideo, in illo suo genere omniũ princeps. Quem tu, inquit, mihi,

Mutius, Staſeam, quem Peripateticũ narras? Gerẽdus eſt ti- E
bi mos adoleſcentibus Craſſe, qui nõ græci alicuius quotidia-
nam loquacitatem ſine uſu, neque ex ſcholis cãtilenam requi-
runt: ſed ex homine omnium ſapientiſſimo, atq; ex eo qui non
in libellis, ſed in maximis cauſis, & in hoc domicilio imperij
& gloriæ ſit conſilio linguáque princeps: cuius ueſtigia qui
perſequi cupiunt, eius ſententiam ſciſcitãtur. Equidem te cum
in dicẽdo ſemper putaui deũ, tum uerò tibi nunquã eloquẽtiæ F
maiorem tribui laudẽ, quàm humanitatis: qua nunc te uti uel
maxime decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam
te duo excellentis ingenij adoleſcentes cupiunt accedere. Ego
uerò, inquit, iſtis obſequi ſtudeo: neq; grauabor, breuiter, meo
more, quid quaq; de re ſentiã, dicere: ac primũ illud (quoniam
authoritatem tuam negligere Scæuola fas mihi eſſe nõ puto)
reſpondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem ui- G
deri, ſed omnem eſſe contentionẽ inter homines doctos in uer-
bi controuerſia poſitã. Nam ſi ars ita definitur, ut paulò an-
tè expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis, planéq; co-
gnitis, atque ab opinionis arbitrio ſeiunctis, ſcientiáque com-
prehenſis: non mihi uidetur ars oratoris eſſe ulla. Sunt enim
uaria, & ad uulgarem populariſque ſenſum accommodata
omnia genera huius forenſis noſtræ dictionis. Sin autem ea
quæ obſeruata ſunt in uſu ac ratione dicendi, hæc ab ho- H
minibus calidis ac peritis animaduerſa ac notata, uerbis de-
ſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt, id quod
fieri potuiſſe uideo, non intelligo quamobrem nõ, ſi minus il-
la ſubtili definitione, at hac uulgari opinione ars eſſe uidea-
tur. Sed ſiue eſt ars, ſiue artis quædam ſimilitudo, non eſt qui-
dem ea negligenda: uerùm intelligendum eſt alia quædam ad

A consequendam eloquentiam esse maiora. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit, quòd neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent qui omnem uim dicendi in arte ponerent: neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerẽt, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratũ te bis esse Crasse facturum, si ista exposueris quæ putas ad dicendum plus quàm ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem, quoniam
B institui: petámque à uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipse, ne ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus è togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuitò in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam, cum ei ita dicerẽ, me uelle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi ineptè fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse unum hominem ex
C omnibus, quo præsente ego ineptus esse minime uellem: quem quidẽ nunc mearum ineptiarum testem & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere? cum ipsum dicere, nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium? Perge uerò Crasse, inquit Mutius. Istam
D enim culpam quam uereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primùm atque ingenium ad dicendum uim afferre maximã: neque uerò istis, de quibus paulò antè dixit Antonius, scriptoribus artis, rationẽ dicendi & uiam, sed naturam defuisse. Nam & animi atque ingenij celeres quidã motus esse debẽt, qui ad excogitandũ acuti, & ad explicandũ ornãdúmq; sint uberes, & ad memoriã firmi atq; diuturni. Et si quis est qui hæc putet arte accipi posse, quod

falsum est (præclarè enim se res habeat, si hæc accẽdi aut cõ- E
moueri arte possint. inseri quidem & donari ab arte nõ pos-
sunt omnia. sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ
certè cum ipso homine nascuntur, linguæ solutio, uocis sonus,
latera, ures, cõformatio quædã, & figura totius oris & cor-
poris? Neq; hæc ita dico, ut ars aliquid limare nõ possit, (ne-
que enim ignoro & quæ bona sint, fieri meliora posse doctri-
na: & quæ non optima, aliquo modo acui tamen & corrigi F
posse) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita uoce
absoni, aut ita uultu motúque corporis uasti atque agrestes,
ut etiam si ingenijs atque arte ualeant, tamẽ in oratorum nu-
merum uenire non possint. Sunt autẽ quidam ita naturæ mu-
neribus in ijsdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab
aliquo deo ficti esse uideãtur. Magnum quiddam est, onus at-
que munus suscipere atque profiteri, se esse omnibus silẽtibus G
unum maximis de rebus magno in conuentu hominũ audien-
dũ. Adest enim ferè nemo, quin acutius atq; acrius uitia iudi-
cet, q̃ laudet quæ recta uideat. Ita quicquid est in quo offendi-
tur, id etiã illa quæ laudãda sunt, obruit. Neq; hæc in eã sen-
tentiam disputo, ut homines adolescentes siquid natur ale for-
tè non habeant, omnino à dicendi studio deterreã. Quis enim
non uideat, C. Cælio æquali meo, maximo honori fuisse, homi-
ni nouo, illam ipsam, quancunque assequi potuerit in dicendo H
mediocritatem? Quis uestrum æqualem Q. Varium, uastũ ho-
minem atque fœdũ, non intelligit illa ipsa facultate, quancun-
que habet, magnam esse in ciuitate gratiã consecutũ? Sed quia
de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra de-
tractis omnibus uitijs orator, atq; omni laude cumulatus. Ne-
que enim si multitudo litium, si uarietas causarum, si hæc tur-

A ba & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc quod quærimus, omittemus. Itaque in ijs artibus in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm propè fastidiosè iudicamus? Nullæ enim lites neque controuersiæ sunt, quæ cogant homines sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciat quibus necesse B est, sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus liberè liceat iudicare. Ac si quæritis, planè quid sentiam, enunciabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillimè atque ornatissimè facere possunt, tamen nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbãtur, C penè impudentes uidentur. tametsi id accidere non potest. Vt enim quisque optime dicit, ita maximè dicendi difficultatẽ, uariosque euentus orationis, hominũq; expectationẽ pertimescit. Qui uerò nihil potest dignum re, dignũ nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. Non enim pudendo, sed non faciendo id quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem uerò nõ pudet (id quod in plerisque uideo) hunc ego non reprehensione solum, sed etiã pœna dignũ puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principijs dicendi, & tota mẽte atque omnibus artubus contremiscã. Adolescentulus uerò sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficiũ Quinto Maximo debuerim, quòd cõtinuò cõsilium dimiserit simul ac me fractũ ac debilitatũ me-

tu uiderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperũt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor: qui tamen non modò non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Crasse, & te, & cæteros summos oratores (quanquam tibi par mea sententia nemo unquã fuit) in dicendi exordio permoueri. Cuius quidẽ rei cum caussam quærerem, quidnam esset cur ut in quoque oratore plurimũ esset, ita maxime is pertimesceret: has caussas inueniebã duas, unã, quòd intelligerent ij quos usus ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia euentũ dicendi procedere: ita non iniuria quotiescunque dicerent, id quod aliquãdo posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: cæterarum hominum artium spectati & probati, siquando aliquid minus bene fecerunt quàm solent; aut noluisse; aut ualetudine impediti non potuisse consequi id quod scirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. Oratoris peccatum si quod est animaduersum, stultitiæ peccatũ uidetur. Stultia autem excusationem non habet: quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse. Quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur. Et qui semel in gestu peccauit, non continuò existimatur nescire gestum. Cuius autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certè diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uerò, quod à te dictum est, esse permulta quæ orator nisi à natura haberet, nõ multum à magistro adiuuaretur, ualde tibi assentior: inque eo uel maxime probaui summum illum doctorem Alabandensem Apollonium: qui cum

A mercede doceret, tamẽ non patiebatur eos quos iudicabat non posse oratores euadere, operã apud sese perdere: dimittebátque, & ad quã quenq; artẽ putabat esse aptũ, ad eã impellere atq; hortari solebat. Satis est enim cæteris artificijs percipiẽdis, tantummodo similem esse hominis: & id quod tradatur, uel etiam inculcetur siquis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. Nõ quæritur mobilitas linguæ,
B non celeritas uerborum, non denique ea quæ nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autẽ acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, uerba propè poëtarum, memoria iurisconsultorũ, uox tragœdorum, gestus penè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. Quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti
C sunt, probantur: ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Grassus, Atqui uide, inquit, in artificio & opera quàm tenui & leui quanto plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium cũ ita dicat, se adhuc reperire discipulũ quem quidẽ probaret, potuisse neminem. non quò non essent quidam probabiles, sed quia si aliquid modò esset uitij, id ferre ipse nõ
D posset. Nihil est enim tã insigne, nec tam ad diuturnitatẽ memoriæ stabile, quàm id in quo aliquid offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinẽ huius histrionis oratoriã laudẽ dirigamus, uidetísne q̃ nihil ab eo nisi perfectè, nihil nisi cũ summa uenustate fiat, nisi ita ut deceat, & uti oẽs moueat atq; delectet? Itaque hoc iãdiu est consecutus, ut in quo quisq; artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolu-

tionem perfectionémq; in oratore desyderans, à qua ipse longè absum, facio impudèter. Mihi enim uolo ignoſci, cæteris ipſe non ignoſco. Nam qui non poteſt, qui uitioſe facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id quod facere poſsit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me aut hunc Cottam ius ciuile aut rem militarem iubes diſcere? Nam quis ad iſta ſumma atq; in omni genere perfecta poteſt peruenire? Tum ille, Ego uerò, inquit, quòd in uobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicẽdum eſſe cognoui, idcirco hæc expoſui omnia: nec magis ad eos deterrendos qui non poſſent, quàm ad uos, qui poſſetis, exacuendos accommodaui orationem meam. Et quanquam in utroque ueſtrum ſummum eſſe ingenium ſtudiúmque perſpexi: tamen hæc quæ ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi quàm ſolẽt Græci dicere, in te Sulpiti diuina ſunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipſo habitu atque forma aptiorem, nec uoce pleniorem aut ſuauiorem mihi uideor audiſſe. quæ quibus à natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſunt, ut iis qui habeant, modice & ſcienter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim eſt maxime uitandum, & de hoc uno minime eſt facile præcipere, nõ mihi modò, qui ſicut unus paterfamilias his de rebus loquor, ſed etiam illi ipſi Roſcio, quem ſæpe audio dicere, caput eſſe artis, decere: quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſsit. Sed ſi placet ſermonem aliò transferamus, & noſtro more aliquando, non rhetorico loquauamur. Minimè uerò, inquit Cotta. nunc enim te iam exoremus neceſſe eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis arte, ut nobis explices quicquid eſt iſtud quod tu in dicendo potes. Neque enim ſumus nimis auidi: iſta

A tua mediocri eloquentia cõtenti ſumus: idque ex te quærimus, ut ne plus nos aſſequamur, quàm quantulum tu in dicendo aſſecutus es: quoniam quæ â natura expetẽda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis: quid præterea eſſe aſſumẽdum putes? Tum Craſſus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium, & ardorem quẽdam amoris? ſine quo cum in uita nihil quicquam egregium, tum certe hoc quod tu expetis, nemo unquam aſſe-
B quetur. Neque uerò uos ad eam rem uideo eſſe cohortandos, quos, cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò ſtudia nihil proſunt perueniendi aliquò, niſi illud quod eò quò intendas, ferat deducátque, cognoris. Quare quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacũque eſt, facultate quæritis: exponam uobis non quandam aut
C perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem conſuetudinis meæ: qua quondã ſolitus ſum uti, cum mihi in iſto ſtudio uerſari adoleſcenti licebat. Tum Sulpitius, O diem Cotta nobis, inquit, optatum. Quod enim neque precibus unquã, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut quid Craſſus ageret meditãdi aut dicendi cauſſa, nõ modò uidere mihi, ſed ex eius ſcriptore & lectore Diphilo ſu-
D ſpicari liceret. id ſpero nos eſſe adeptos, omniáq; iam exipſo, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Craſſus, Atqui arbitror Sulpiti, cum audieris, non tam te hæc admiraturum quæ dixero, quàm exiſtimaturũ, tum cum ea audire cupiebas, cauſſam cur cuperes, non fuiſſe. Nihil enim dicam recõditum, nihil expectatione ueſtra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouũ. Nam principiò illud, quod eſt homine ingenuo, liberaliterque educato dignũ, nõ negabo me iſta omnium com-

munia & contrita præcepta didicisse, primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum & temporum, aut de re certis in personis ac temporibus locata. In utraque autem re quicquid in controuersiam ueniat, in eo quæri solere aut factúmne sit: aut si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine uocetur: aut, quod nonnulli addunt, recténe factum esse uideatur. Existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguè quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita ut à sententia scriptum dissideat. His autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumẽta propria: sed causarum quæ sint à cõmuni quæstione seiunctæ, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus. Esse etiam genus tertium, quod in laudandis aut uituperandis hominibus poneretur: certósque esse locos quibus in iudicijs uteremur, in quibus æquitas quæreretur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerẽtur eorum quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Quumq; esset omnis oratoris uis ac facultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primum quid diceret: deinde inuenta non solũ ordine, sed etiam momento quodam atque iudicio dispẽsare atque disponere, tum ea deniq; uestire atq; ornare oratione: pòst memoria sepire: ad extremũ agere cũ dignitate & uenustate: etiã illa cognorã & acceperã, antè quàm de re diceremus, initiò cõciliandos eorũ esse animos, qui audirẽt: deinde rem demõstrandam: postea controuersiam constituendã: tum id quod nos intẽderemus, confirmandũ: pòst, quæ cõtrà dicerẽtur, refellenda: extrema autem oratione, ea

A quæ pro nobis essent, amplificanda & augenda: quæque essent pro aduersariis, infirmanda atque frangenda. Audierã etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua præcipitur primũ, ut purè & latinè loquamur, deinde ut planè & dilucidè, tum ut ornate, post ad rerum dignitatem aptè, & quasi decorè: singularumque rerum præcepta cognoram. Quinetiam quæ maximè propria essent naturæ, tamen his ip
B sis artem adhiberi uideram. Nam de actione & de memoria quædam breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina uersatur: quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar. habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, & quod intuens, ab eo quodcunque sibi proposuerit, minus aberret. Verum ego hanc uim intelligo esse in
C præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti: sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut antè dixi, non eïcio: est enim etiamsi minus necessarium ad benedicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Et exercitatio quædam suscipienda uobis est, quanquã
D uos quidem iam pridem estis in cursu: sed iis qui ingrediuntur ad studium, quique ea quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpitius, nosse uolumus: attamen ista quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus: quanquam sunt nobis quoque non inaudita: uerum illa mox, nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus. Equidẽ probo ista, Crassus inquit, quæ uos

facere ſoletis, ut cauſſa aliqua poſita cõſimili cauſſarum ea- E
rum quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad ueri-
tatem accommodatè. Sed plerique in hoc uocem modò, neque
eam ſcienter, & uires exercent ſuas, & linguæ celeritatem
incitant, uerborúmque frequẽtia delectantur. in quo fallit eos
quod audierunt, Dicendo homines, ut dicant efficere ſolere.
Verè enim etiam illud dicitur, Peruerſe dicere homines, per-
uerſe dicendo facillimè conſequi. Quamobrem in iſtis ipſis
exercitationibus, etſi utile etiam ſubitò ſæpe dicere: tamen il- F
lud utilius, ſumpto ſpatio ad cogitandum, paratius atque ac-
curatius dicere. Caput autem eſt, quod (ut uerè dicam) mini-
mè facimus (eſt enim magni laboris, quem plærique fugimus)
quamplurimum ſcribere. Stylus, optimus & præſtantiſſimus
dicendi effector ac magiſter, neque iniuria. Nam ſi ſubitam
& fortuitam orationem commentatio & cogitatio facilè
uincit, hanc ipſam profectò aſſidua ac diligens ſcriptura ſu- G
perabit. Omnes enim ſiue artis ſunt loci, ſiue ingenij cuiuſ-
dam atque prudentiæ, qui modò inſunt in ea re de qua ſcribi-
mus, inquirentibus nobis, omniq; acie ingenij contemplantibus
oſtendunt ſe, & occurrunt: omnéſque ſententiæ, uerbáque o-
mnia quæ ſunt cuiuſque generis, maximéque illuſtria, ſub a-
cumen ſtyli ſubeant & ſuccedant neceſſe eſt: tum ipſa colla- H
tio cõformatioque uerborum perficitur in ſcribendo, nõ poë-
tico, ſed quodã oratorio numero & modo. Hæc ſunt quæ cla-
mores & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neque
ea quiſquam, niſi diu multúmque ſcriptitarit, etiam ſi ue-
hementiſſimè ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, con-
ſequetur: & qui à ſcribendi conſuetudine ad dicendum ue-
nit, hanc affert facultatem, ut etiam ſubitò ſi dicat, tamen illa

A quæ dicantur, similia scriptorum esse uideantur: atque etiam siquando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Vt concitato nauigio, cum remiges sustinuerũt, retinet tamen ipsa nauis motũ & cursum suum intermisso impetu pulsuque remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & ui concitata. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem B maximè, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam quam legissem, uerbis aliis quammaximè possem lectis pronunciarẽ. Sed pòst C animaduerti hoc esse in hoc uitii, quòd ea uerba quæ maximè cuiusque rei propria, quæque essent ornatissima atque optima occupasset aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem: aut Gracchus, si eius orationem mihi fortè proposuissem. Ita si iisdem uerbis uterer, nihil prodesse: si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorũ oratorum græcas orationes exD plicarem: quibus lectis hoc assequebar, ut cum ea quæ legerem græcè, latinè redderem: non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam uerba imitando, quæ noua nostris essent, dũmodo essent idonea. Iam uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes uelimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed

etiam actores: ne mala consuetudine ad aliquam deformitatẽ E
prauitatẽq; ueniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad uerbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum simulacrorúmque rationem, quæ in arte traditur. Educenda inde dictio est ex hac domestica exercitatione & umbratili medium in agmen, in pulue- F
rem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem: subeundus usus omnium, & periclitandæ uires ingenij: & illa commentatio inclusa, in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poëtæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperãdi, refellendi: disputandúmque de omni re in contrarias partes: & quicquid erit in quaque re quod probabile uideri possit, elicië- G
dum atque dicendum. Perdiscendum ius ciuile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina Reip. iura sociorum, fœdera, pactiones: causa imperij cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis, facetiarum quidam lepos, quo tanquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia quæ sentiebam: quæ fortasse, si quencunque patremfamiliâs arripuissetis ex aliquo circu- H
lo, eadẽ uobis percontantibus respondisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum: sed quanquam satis iis qui aderant, ad id quod erat propositum, dictum uidebatur, tamẽ sentiebant celerius esse multo quàm ipsi uellent, ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid est, Cotta, inquit? quid tacetis? nihílne uobis in mentem uenit, quod præterea à Crasso requiratis? Immò id me hercule, inquit, ipsum attẽdo. tantus enim

A cursus uerborum fuit, & sic euolauit oratio, ut eius uim & incitationem aspexerim, uestigia ingressumque non uiderim: & tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum uenerim, non explicata ueste, neque proposito argento, neque tabulis & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis magnificisque rebus constructis ac reconditis, sic modò in oratione Crassi diuitias ac ornamenta eius ingenii per quædam

B inuolucra atque integumẽta prospexi: sed ea cum contemplari cuperem, uix aspiciendi potestas fuit: ita neque hoc possum dicere, me omnimo ignorare quid possideat, neque planè nosse ac uidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scæuola, quod faceres si in aliquã domum plenã ornamentorum illam uenisses? Si ea sepositа, ut dicis, essent, túque ualde spectandi cupidus

C esses, nõ dubitares rogare dominum ut proferri iuberet, præsertim si esset familiaris. similiter nunc petes à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quicque loco collocet. Ego uerò, inquit Cotta, à te peto Scæuola (me enim, & hunc Sulpitium impedit pudor) ab homine omnium grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contẽpserit, hæc quæ isti forsitan puerorum elemẽta uideantur, exquirere. Sed tu hoc nobis da Scæ

D uola, & perfice, ut Crassus hæc quæ coarctauit, & perangustè refersit in oratione sua, dilatet uobis atque explicet. Ego me hercule, inquit Mutius, antea uestra magis hoc causa uolebam, quàm mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desyderabam, quantopere eius in causis oratione delector. Nunc uerò Crasse mea quoque etiam causa rogo, ut quoniam tantum habemus otij, quantum iam diu nobis non

contingit,ne grauere exædificare id opus quod instituisti. For E
mam enim totius negotij opinione maiorẽ meliorémque uideo,
quam uehementer probo. Enimuero, inquit Crassus, mirari
satis non queo etiam tę hæc Sçæuola desyderare, quæ neque
ego teneo uti ij qui docent: neque sunt eius generis, ut si optimè
tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu,
inquit ille, si de istis communibus & peruagatis uix huic æta-
ti audiendum putas, etiámne illa negligere possumus, quæ tu F
oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, de mo-
ribus, de rationibus iis quibus hominm mentes & incitantur
& reprimuntur, de historia, de antiquitate, de administratio-
ne Reip. denique de nostro ipso iure ciuili? Hãc enim ego om-
nem scientiam & copiam rerum in tua prudentia sciebam in-
esse, in oratoris uerò instrumento tam lautam supellectilẽ nũ-
quam uideram. Potes igitur, inquit Crassus, ut alia omittam, G
quæ sunt immensa, & ad ipsum tuum ius ciuile ueniam, orato-
res putare eos, quos multas horas expectauit cum in campum
properaret & ridens & stomachans Sceuola, cum Hypseus
maxima uoce plurimis uerbis à M. Crasso prætore cõtẽde-
ret, ut ei quẽ defendebat, causa cadere liceret: Cn. autẽ Octa-
uius homo consularis non minus longa oratione recusaret ne
aduersarius causa caderet, ac ne is pro quo ipse diceret, tur- H
pi tutelæ iudicio, atque omni molestia, stultitia aduersarij li-
beraretur. Ego uerò istos, inquit, (memini enim mihi narrare
Mutium) non modò oratoris nomine, sed ne foro quidẽ dignos
putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, elo-
quentia, neque dicendi ratio aut copia, sed iuris ciuilis pruden
tia, quòd alter plus lege agendo petebat, quàm quãtum lex in
XII. tabulis permiserat: quod cũ impetrasset, causa caderet.

A alter iniquum putabat plus secum agi, quàm quod esset in actione: neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersariũ perditurum. Quid his paucis diebus? Nónne nobis in tribunali Q. Pompeÿ prætoris urbani familiaris nostri sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi unde peteretur, uetus atque usitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuisset? quod petitoris causà comparatum esse nõ intelligebat, ut si B ille inficiator probasset iudici antè petitam esse pecuniam, q̃ esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium antea nõ uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse uideatur? C Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem & ornatum, & præcipuè in hoc ferendum & laudandum puto, quòd cum Scæuolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere, neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus) neque se antè D causas amicorum tractare atque agere cœpisse, quàm ius ciuile didicisset. Quid uerò ille M. Cato? nónne & eloquẽtia tãta fuit, quantam illa tempora atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iam dudũ loquor, quòd adest uir in dicẽdo summus, quẽ ego unũ oratorẽ maximè admiror, sed tamẽ idẽ hoc semper ius ciuile contẽpserit. Verùm quoniã sententiæ atq; opinionis meæ uoluistis esse participes, nihil occultabo: &

quoad potero, exponã quid de quaque re sentiã. Antonii incredibilis quædã & propè singularis & diuina uis ingenij, uidetur, etiã si hac scientia iuris nudata sit, posse facilè cæteris armis prudentiæ causas tueri atq; defendere: quamobrẽ hic nobis sit exceptus: cæteros uerò non dubitabo primùm inertiæ condẽnare sententia mea, pòst etiam impudentiæ. Nam uolitare in foro, hærere in iure ac prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac iure certetur, iactare se in causis centumuiralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circunluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum aut ratorum, cæterarúmque rerum innumerabilium iura uersentur, cum omnino quid suum, quid alienum, quare denique cuius an peregrinus, seruus an liber quispiã sit, ignoret: insignis est impudentiæ. Illa uerò deridenda arrogantia est, in minoribus nauigiis rudem esse se confiteri, quinqueremes autem aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare aduersarij stipulatiuncula, & cum obsignes tabellas clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille capiatur: ego tibi ullam causam maiorem committendam putem? Citius hercule is qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quòd si ne paruæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili: quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis, de cuius morte cũ domum falsus ab exercitu nuncius uenisset, & pater eius recredita testamentum mutasset, & quem ei uisum esset, fecisset

A hæredem, esset́que ipse mortuus, res delata est ad Centumuiros: cum miles domum reuenisset, egisset́que lege in hæreditatẽ paternam testamento exhæres filius? Nempe in ea causa quæsitum est de iure ciuili, posset́ne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testamento neque hæredẽ neque exhæredem scripsisset nominatim. Quid? qua de re inter Marcellos & Claudios patricios Centumuiri iudicarunt, cũ Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricij eiusdẽ hominis hæ-

B reditatem gente ad se rediisse dicerent: nónne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis iure dicẽdum? Quid quòd item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium uenisset, cui Romæ exularius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset mortuus, nónne in ea causa ius applicationis obscurum sa-

C nè & ignotum, patefactum in iudicio atque illustratum est à patrono? Quid nuper cum ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem? nónne omnis nostra in iure uersata defensio est? Cum enim Marius Gratidianus ædes Auratæ uendidisset, neque seruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixisset, de-

D fendebamus, quicquid fuisset incommodi in mancipio, id si uenditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo ualde sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodammodo nuper errauit. nam cum ædes L. Fusio uenderet, in mãcipio lumina uti tum essent, ita recepit. Fusius autem simul atque ædificari cœptum est in quadam parte urbis, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quòd cuicunque particulæ

cœli officeretur, quanuis esset procul, mutata lumina putabat. E
Quid uerò clarissima M. Curij caussa, & M. Coponij nuper
apud Centumuiros, quo concursu hominum, qua expectatione
defensa est? cum Q. Scæuola æqualis & collega meus, homo
omniũ & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio pru
dentiáque acutissimus, & oratione maximè limatus atq; sub-
tilis, atque, ut ego soleo dicere, iurisperitorum eloquentissimus,
eloquentiũ iurisperitissimus, ex scripto testamentorũ iura de- F
fenderet, negarétque, nisi posthumus & natus, & antè quàm
in suam tutelam ueniisset, mortuus esset, hæredẽ eum esse posse
qui esset secundum posthumum & natum & mortuum hæres
institutus: ego autem defenderem hac eum mente fuisse qui te-
stamentum feciisset, ut si filius non esset qui in tutelam ueniret,
M. Curius esset hæres: num destitit uterque nostrũ in ea cau-
sa, in authoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, G
hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exem-
pla caussarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia. Ca-
pitis nostri sæpe potest accidere ut caussæ uersentur in iure.
Etenim si C. Mancinum nobilissimũ atque optimum uirum, ac
consularem, cum propter inuidiã Numantini fœderis Pater-
patratus ex senatusconsulto Numantinis dedisset, eúmque il-
li non recepissent, posteáque Mancinus domum reuenisset, ne-
que in senatum introire dubitasset, P. Rutilius M. filius Tri- H
bunus plebis de senatu iussit educi, qnòd eũ ciuẽ negaret esse:
quia memoria sic esset proditum, quẽ pater suus aut populus
uendidisset, aut Paterpatratus dedidisset, ei nullũ esse post-
liminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuili-
bus caussam contentionémque maiorem, quàm de ordine, de
ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? præsertim

A cum hæc non in crimine aliquo, quod ille possit inficiari, sed in ciuili iure consisteret? Similique in genere inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, seseq; liberasset, ac postea domum reuenisset, quæsitum est apud maiores nostros num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullũ potest? Nónue ex iure ciuili potest esse contentio, cum quæritur, is qui domini uoluntate census sit, si non sit conditũ lustrũ,
B sitne liber? Quid, quod usu, memoria patrum, uenit, ut paterfamilias qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorẽ prægnantem in prouincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nũcium priori remisisset, mortuúsque esset intestatò, & ex utraque filius natus esset: mediocrisne res in controuersiã adducta est, cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, &
C de puero qui ex posteriore natus erat, & de eius matre, quæ, si iudicaretur certis quibusdam uerbis, non nouis nuptiis fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur? Hæc igitur & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectũ & celsum alacri & prompto ore ac uultu huc atque illuc intuentem, uagari magna cum caterua toto foro, præsidium cliẽtibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingeD nij & consilii sui porrigentem atque tendentem, nónne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiem hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna ac difficilis, tameu utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborẽ impellere. Sed ô Dii immortales, non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri. quod quidem certis de causis à ple-

risque aliter existimatur: primùm, quia ueteres illi qui huic E
scientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ suæ
causa peruulgari artem suam noluerunt: deinde postea quàm
est editum, expositis à Cn: Flauio primùm actionibus, nulli fue
runt qui illa artificiosè digesta generatim componerent. Nihil
est enim quod ad artem redigi possit, nisi ille prius qui illa te-
net quorum artem instituere uult, habeat illam scientiam, ut
ex iis rebus quarum ars nondum sit, artem efficere possit. F
Hoc uideo dum breuiter uoluerim dicere, dictu à me esse pau-
lò obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Om-
nia ferè quæ sunt concluſa nunc artibus, dispersa & dissipa-
ta quondam fuerunt, ut in musicis numeri, & uoces, & modi:
in Geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines: in
Astrologia, cæli cõuersio, ortus, obitus, motúsque syderum: in-
Grammaticis, poëtarum pertractatio, historiarum cogni- G
tio, uerborum interpretatio, pronunciandi quidam sonus: in
hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, dispo-
nere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffu-
sa latè uidebantur. Adhibita est igitur ars quædam extrin-
secus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assu
munt, quæ rem dissolutam diuulsamque conglutinaret, & ra-
tione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, H
legitimè atque usitatè in rebus causisque ciuium æqualitatis
conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum nu-
merum paucitatémque reuocanda. Genus autem id est, quod
sui similes communione quadam, specie autem differẽtes duas
aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quæ ge-
neribus iis ex quibus emanant, subiiciuntur. Omniáque quæ
sunt uel generum uel partium nomina, definitionibus, quam

A uim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum quæ sunt eius rei propriæ quam definire uolumus, breuis & circunscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem: nunc complectar quod proposui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit quod iam diu cogito, aut alius quispiam aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primùm
B omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt: deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat, tum propriam cuiusque uim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quàm difficilem & obscuram. Atque interea tamen dum hæc quæ dispersa sunt, coguntur, uel passim licet carpentem, & colligentem undique, repleri ista iuris ciuilis scientia. Nónne
C uidetis equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minimè cæteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum uiuit, semperque uixit, ita tenere ius ciuile, uti cum ab hoc discesseris, nemo de iis qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut uoluminibus magnis continentur. eadem e-
D nim sunt elata primùm à pluribus, deinde paucis commutatis uerbis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit uerò, quò facilius percipi cognoscíque ius ciuile possit, (quod minime plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam siquem aliena studia delectant, plurima est & in omni iure ciuili, & in Pontificum libris, & in XII tabulis antiquitatis effigies, & uerborũ prisca uetustas cognoscitur, & actionũ genera quædã maiorũ

consuetudinem uitámque declarant. Siue quis ciuilem scientiã E
contempletur, quam Scæuola non putat oratoris esse propriã,
sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc descriptis
omnibus ciuitatis utilitatibus ac partibus, XII tabulis con-
tineri uidebitis: Siue quem ista præpotens & glorioſa philo-
sophia delectat, dicam audacius, hosce habet fontes omnium
disputationum suarum, qui iure ciuili & legibus continentur.
ex his enim & dignitatem maximè expetendam uidemus, F
cum uerus, iustus, atque honestus labor honoribus, præmiis
atque splendore decoratur: uitia autem hominum atque frau
des damnis, ignominiis, uinculis, uerberibus, exiliis, mor-
te multantur: & docemur non infinitis concertationumque
plenis disputationibus, sed authoritate nutúque legum do-
mitas habere libidines, coërcere omnes cupiditates, no-
stra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fre- G
mant omnes, licet, dicam quod sentio, Bibliothecas me her-
cule omnium philosophorum unus mihi uidetur XII tabu-
larum libellus, si quis legum fontes & capita uiderit, & au-
thoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac si nos,
id quod maximè debet, nostra patria delectat, cuius rei tanta
est uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxu-
lis tanquam nidulum affixam sapientissimus uir immortalita- H
ti anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus
in eiusmodi patriã, quæ una in omnibus terris domus est uir-
tutis, imperii, dignitatis? Cuius primùm nobis mens, mos, di-
sciplina nota esse debet, uel quia est patria parens omnium
nostrum, uel quia tanta sapientia fuisse in iure constituen-
do putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii com-
parandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam

A & uoluptatem, quòd quãtum præstiteriut nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorũ Lycurgo & Dracone & Solone nostras leges conferre uolueritis. Incredibile est enim quàm sit omne ius ciuile præter hoc nostrum, inconditum, ac penè ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam cæteris hominibus & maximè Græcis antepono.

B His ego de causis dixeram, Scæuola, iis qui perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam uerò ipsa per sese quantum afferat iis qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque ut apud Græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbent in iudiciis oratoribus, ii qui apud illos πραγματικοὶ uocantur: sic in nostra ciuitate contrà amplissimus quisque & clarissimus

C uir, ut ille, qui propter hanc iuris ciuilis scientiam sic appellatus à summo poëta est, Egregiè cordatus homo catus Aelius Sextus: multique præterea: qui cum ingenio sibi authore dignitatem reperissent, perfecerunt ut in respondendo iure, authoritate plus etiam quàm ipso ingenio ualerent. Senectuti uerò celebrandæ & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc

D subsidium iam inde ab adolescentia comparaui, non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis: ut cum me uires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere cœpissent, ab solitudine domum meam uindicarẽ. Quid est enim præclarius, quàm honoribus & Reipub. muneribus perfunctum senem, posse suo iure dicere id quod apud Ennium dicit ille Pythius Apollo, Se esse eum, unde sibi si non populi & reges, at omnes sui ciues consilium expetant,

„ Suarum rerum incertí, quos ego mea ope ex E
„ Incertis certos, compotésque consilî
„ Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.
Est enim sine dubio domus iurisconsulti, totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutij ianua, & uestibulũ, quod in eius infirmissima ualetudine, affectáque iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac summorum hominum splendore celebratur. Iam uero illa non longam orationem desyderant, quam ob rem existimem publica quoque iura, quæ sunt F propria ciuitatis atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. Nam ut in rerum priuatarum causis atque iudiciis depromenda sæpe oratio est ex iure ciuili, & idcirco, ut antè diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorum, concionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris authoritas, & regendæ Reipub. ratio ac scié G tia, tanquam aliqua materies iis oratoribus qui uersantur in Rep. subiecta esse debent. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum qui primùm sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur: ut & ipsum quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur: H deinde qui possit non tam caduceo, q̃ nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hostiũ tela uersari: tũ qui scelus fraudémque nocentis possit dicendo subiicere odio ciuium, supplicióque constringere: idémque ingenij præsidio innocentiam iudiciorũ pœna liberare; idémque languentem labentémque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflamma-

A re in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique
quemcunque in animis hominum motum res & causa postulet,
eum dicendo uel excitare possit, uel sedare. Hanc uim si quis
existimat aut ab iis qui de dicendi ratione scripserunt, expo-
sitam esse, aut à me posse exponi tam breui, uehementer errat:
neque solùm inscientiam meam, sed ne rerum quidem magni-
tudinem perspicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluistis, fon-
B tes unde hauriretis, atque itinera ipsa ita putaui esse demon-
stranda, non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non
necessarium: sed ut commonstrarem tantum uiam, &, ut fieri
solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi uerò, inquit Mu-
tius, satis superque abs te uidetur istorum studiis, si modò sunt
studiosi, esse factum. nam ut Socratem illum solitum aiunt di-
cere, perfectum sibi opus esse, siquis satis esset concitatus co-
C hortatione sua ad studium cognoscendæ percipiendæque uir-
tutis (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse,
quàm bonos uiros, iis reliquam facilem esse doctrinam) sic ego
intelligo, si in hæc quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare
uolueritis, facillime uos ad ea quæ cupitis, peruenturos ab hoc
aditu, ianuáque patefacta. Nobis uerò, inquit Sulpitius,
ista sunt pergrata, pérque iucunda: sed pauca etiam requi-
rimus, in primísque ea quæ ualde breuiter à te Crasse de ip-
D sa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & di-
dicisse confiterêre. Ea si paulò latius dixeris, expleris omnẽ
expectationem diuturni desyderii nostri. nam nunc quibus stu
dendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamẽ magnum:
sed uias earum rerum rationémque cupimus cognoscere.
Quid si, inquit Crassus, quoniam ego quò facilius uos apud
me tenerem, uestræ potius obsecutus sum uoluntati, quàm aut

consuetudini aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea quæ E
continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellũ sibi excidisse iamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicẽdi mysteria enunciet? Vt uidetur, inquit Sulpitius, nam Antonio dicente, etiã quid tu intelligas, sentiemus. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas quid iis de rebus quas à te quæri uides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, planè uideo atque sentio, non solum F
quòd ea requiruntur à me, quorum sum ignarus atque insoles, sed quia quod in causis ualde fugere soleo, ne tibi Crasse succedam, id me nunc isti uitare non sinunt. Verum hoc ingrediar ad ea quæ uultis, audacius, quòd idem mihi spero usu esse uẽturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla expectetur ornata oratio. Neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine. Ipsáque illa G
quæ in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu causísque tractata: quæ si uobis hominibus eruditissimis non probabuntur, uestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, quum uobis non meo iudicio, sed uestro studio inductus non grauatè respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni. nul H
lum est enim periculum ne quid tu eloquare, nisi ita prudẽter, ut neminem nostrum pœniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego uerò, inquit, pergam, & id faciam quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut quid illud sit de quo disputetur, explanetur: ne uagari & errare cogatur oratio, si ij qui inter se dissenserint, non idem es-

A se illud de quo agitur, intelligent. Nam si forte quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator belli gerendi, tum adiũgeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis, atque uitandis, de reliquis rebus quæ essent propriæ belli administrãdi: quarum
B qui essent animo & scientia cõpotes, eos esse imperatores dicerem: uterérque exemplis Africanorũ, & Maximorũ: Epaminundam, atque Annibalem, atque eius generis homines nominarẽ. Sin autem quæreremus quis esset is qui ad Rempub. moderãdam, usum & scientiam & studium suum contulisset, definirem hoc modo, qui quibus rebus utilitas Reipub. pararetur augeretúrq;, teneret, iísque uteretur, hunc Reip. rectorem, &
C consilii publici authorem esse habendũ: prædicarémque Publium Lentulum principem illum, & Tiberium Gracchum patrem, & Quintum Metellum, & Publium Africanũ, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur quisnam iuriscõsultus uerè nominaretur, eum dicerem, qui legum & consuetudinis eius qua priuati in ciuitate uterentur, & ad respõden-
D dum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset: & ex eo genere Sextum Aelium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atque, ut iam ad leuiora artium studia ueniam, si musicus, si grãmaticus, si poëta quæratur, possim similiter explicare quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi deniq; ipsius, qui de sua ui ac sapientia unus omnia penè profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is qui studeat omnium rerum diuinarum atque humanarum

uim,naturam,cauſsáſque noſſe,& omnem bene uiuendi ratio- E
nem tenere & perſequi,nomine hoc appelletur. Oratorẽ au-
tem,quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundẽ quem
Craſſus, qui mihi uiſus eſt omnem omnium rerũ atque artium
ſcientiam comprehendere uno oratoris officio ac nomine. At-
que eum puto eſſe, qui & uerbis ad audiendum iucundis, &
ſententiis ad probandũ accommodatis uti poſsit in cauſsis fo- F
renſibus atque communibus. Hũc ego appello oratorem: eúm-
que eſſe præterea inſtructũ uoce & actione & lepõre quo-
dam uolo. Craſſus uerò noſter mihi uiſus eſt oratoris facul-
tatem non illius artis terminis, ſed ingenij ſui finibus immenſis
penè deſcribere. nam & ciuitatum regendarum oratori gu-
bernacula ſentẽtia ſua tradidit: in quo per mihi mirum uiſum
eſt, Scæuola, te hoc illi concedere, cum ſæpiſsime tibi ſenatus
breuiter impolitéque dicẽti maximis ſit de rebus aſſenſus. M. G
uerò Scaurus, quem non longè ruri apud ſe eſſe audio, uir re-
gendæ Reipub. ſcientiſsimus, ſi audierit hanc auctoritatẽ gra-
uitatis & conſilij ſui uindicari à te Craſſe, quòd eam orato-
ris propriam eſſe dicas, iam credo huc ueniat, & hanc loqua-
citatẽ noſtrã uultu ipſo aſpectúque conterreat: qui quanquam
eſt in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum
magnarũ magis q̃ dicẽdi arte nititur. Neq; uerò ſi quis utrũ- H
que poteſt, aut ille conſilij publici author, ac ſenator bonus, ob
eam ipſam cauſsam orator eſt: aut hic diſertus, aut eloquens,
ſi eſt idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam ſcien-
tiam dicendi copia eſt conſecutus. Multum inter ſe diſtãt iſtæ
facultates, longéque ſunt diuerſæ atque ſeiũctæ: neque eadem
ratione ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Læ-
lius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem ſuam, & Reip.

A dignitatem exornabãt. Neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius quàm singulas artes nosse liceat. Quare non etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idémque in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, idcirco eiusdem hominis atque artis utraque facultas existimanda est: nec si P. Crassus idem fuit eloquens, & iurisperitus, ob eam causB sam ineſt in facultate dicendi, iuris ciuilis scientia. Nã si quisque ut in aliqua arte & facultate excellẽs, aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut quod præterea sciet, id eius in quo excellet, pars quædam esse uideatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere, proprium esse iuris ciuilis, quoniam utrunque eorum P. Mutius optime fecerit: eadémque ratione dicantur & quos φυσικοὺς Græci nomiC nant, iidem poëtæ, quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia sicut propria sua esse, atque à se possideri uolunt, dicere audent, geometriam aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac si iam placet omnes artes oratori subiungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut quoniam dicẽdi facultas nõ debeat esse ieiuD na atq; nuda, sed aspersa atq; distincta multarũ rerũ iucunda quadam uarietate, sit boni oratoris, multa auribus accepisse, multa uidisse, multa animo & cogitatione, multa etiã legendo percurrisse, neque ea ut sua possedisse, sed ut aliena libasse. Fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tyronem ac rudem, nec peregrinum atque hospitem in agendo esse debere. Neque uerò istis tragœdijs tuis, quibus uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor, quòd ita dixisti, neminem

posse eorum mentes qui audirent, aut inflammare dicendo, aut E
inflammatas restinguere, quum eo maxime uis oratoris ma-
gnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores
hominum atque rationes penitus perspexerit, in quo philoso-
phia sit oratori necessario percipienda: quo in studio hominum
quoque ingeniosissimorum ociosissimorumque totas ætates ui-
demus esse cõtritas: quorũ ego copiam magnitudinémque co-
gnitionis atque artis non modò non cõtemno, sed etiã uehemẽ- F
ter admiror. Nobis tamẽ, qui in hoc populo foróq; uersamur,
satis est ea de moribus hominum & scire & dicere, quæ non
abhorrẽt ab hominũ moribus. Quis enim unquam orator ma-
gnus & grauis, cum iratũ aduersario iudicem facere uellet,
hæsitauit ob eam caussam, quòd nesciret quid esset iracundia?
feruorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis cum cæ-
teros animorũ motus aut iudicibus aũt populo dicendo misce- G
re atque agitare uellet, ea dixit quæ à philosophis dici solent?
qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere:
quíque eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos nefarium
facere: partim qui tolerabiliores uolunt esse, & ad ueritatem
uitæ propius accedere, permediocres, ac potius leues motus
debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc quæ putantur in
cõmuni uitæ consuetudine mala ac molesta & fugienda, mul- H
to maiora & acerbiora uerbis facit: itémq; ea quæ uulgo ex-
petenda atque optabilia uidentur, dicendo amplificat atq; or-
nat: neq; uult ita sapiens inter stultos uideri, uti qui audiant,
aut illum ineptum aut græculũ putent, aut etiam si ualde pro-
bent ingenium, oratoris sapientiam admirentur, se esse stultos
molestè ferant: sed ita peragrat per animos hominũ, ita sen-
sus mentésque pertractat, ut non desyderet philosophorũ de-

A Scriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonũ in animo ne sit, an in corpore: uirtute, an uoluptate definiatur: an hæc inter se iungi copulariq; possint: an uerò ut quibusdam uisum, nihil certũ sciri, nihil planè cognosci & percipi possit. quarum rerum fateor magnam multiplicémq; esse disciplinã, & multas copiosas, uariásq; rationes. Sed aliud quidda, longè aliud, Crasse, quærimus. Acuto homine nobis opus est, &
B natura usúq; callido: qui sagaciter perueſtiget quid sui ciues, iique homines quibus aliquid dicẽdo persuadere uelit, cogitẽt, sentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet uenas cuiusque generis, ætatis, ordinis: & eorum apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes sensusque degustet: philosophorũ autem libros reseruet sibi ad huiusmodi Tusculani requiẽ atq; ociũ: ne siquãdo ei dicendũ erit de iustitia & fide, mutuetur à Pla-
C tone, qui cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem. Vsque eò illa quæ dicenda de iustitia putabat, à uitæ consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd si ea probarentur in populis atque in ciuitatibus, quis tibi Crasse concessisset, clarissimo uiro, & amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima cõcione tuorum ciuium, quæ dixisti, Eripite nos ex miseriis, eripite
D nos er faucibus eorũm, quorũ crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere nos cuiquã seruire, nisi uobis uniuersis, quibus & possumus, & debemus? Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest. Omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus: quod sapiẽti negãt accidere posse. Seruire uerò non modò te, sed uniuersum senatum, cuius tum caussam agebas, ausus es dicere? Potéstne uirtus Crasse seruire istis authoribus,

quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & E
semper & sola libera est, quæq; etiã si corpora capta sint ar-
mis, aut constricta uinculis, tamen suum ius, atque omnium re-
rum impunitam libertatem tenere debeat? Quæ uerò addidi-
sti, non modò senatum seruire posse populo, sed etiam debere:
quis hoc philosophus tam mollis, tam lãguidus, tam eneruatus,
tam omnia ad uoluptatem corporis dolorémque referẽs pro-
bare posset? senatum seruire populo, cui populus ipse moderã- F
di & regẽdi sui potestatẽ quasi quasdã habenas tradidisset?
Itaq; hæc cum à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius
Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non tantũ parũ
commodè, sed etiam turpiter & flagitiosè dicta esse dicebat.
Idem Q. Sergium Galbam, quem hominem probè nosse &
cõmeminisse se aiebat, pergrauiter reprehẽdere solebat, quòd
is L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericor- G
diam concitasset, cum M. Cato Galbæ grauis atque acer ini-
micus asperè apud populum Rom. & uehementer esset locu-
tus: quam orationem ipse in Originibus suis exposuit. Repre-
hẽdebat igitur Galbã Rutilius, quòd is C. Sulpitij Galli pro-
pinqui sui Q. pupillum filium ipse penè in humeros suos ex-
tulisset, qui patris clarissimi recordatione & memoria fletum
populo moueret, & duos filios suos paruos tutelæ populi cõ-
mendasset, ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret H
sine libra atque tabulis, populum Rom. tutorem instituere di-
xisset illorũ orbitati. Itaque cum & inuidia & odio populi
tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdijs liberatum
ferebat: quod item apud Catonẽ scriptum esse uideo, nisi pue-
ris & lachrymis usus esset, pœnas eũ daturũ fuisse. Hæc Ru-
tilius ualdè uituperabat, & huic humilitati dicebat uel exilia

A fuisse uel mortem anteponendam. Neque uerò hoc solũ dixit, sed ipse & sensit, & fecit. Nam cum esset ille uir exemplum, ut scitis, innocentiæ, cúmque illo nemo neque integrior esset in ciuitate, neq; sanctior, non modò supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem aut liberius caussam dici suam, quàm simplex ratio ueritatis ferebat. Paulũ huic Cottæ tribuit partium disertissimo adolescenti sororis suæ filio. dixit item cau-

B sam illam quadã ex parte Q. Mutius more suo, nullo apparatu, purè & dilucidé. Quòd si tu tunc Crasse dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utũtur, ad dicẽdi copiam petẽdum esse paulò antè dicebas, & si tibi pro P. Rutilio non philosophorũ more, sed tuo licuisset dicere: quanuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerũt pestiferi ciues, supplicioque digni, tamen omnẽ eorũ importunitatẽ ex in-

C timis mẽtibus euellisset uis orationis tuæ. Nunc talis uir amissus est, dum caussa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorũ, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo Remp. implorauit, nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit: credo, ne Stoicis renũciaretur. Imitatus est homo Romanus & consularis ueterem illũ Socratẽ, qui cum

D omnium sapientissimus esset, sanctissiméq; uixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut nõ supplex aut reus, sed ut magister aut dominus uideretur esse iudicũ. quin etiã cũ ei scriptam orationẽ disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, ediscceret, ut ea pro se in iudicio uteretur: non inuitus legit, & commodè scriptã esse dixit: sed, inquit, ut si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quanuis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem

disertam sibi & oratoriam uideri, fortem & uirilem non uideri. Ergo ille quoque sic damnatus est, neque solùm primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices, damnaret, an absoluerent: sed etiam illis quas iterum legibus ferre debebat. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio: & sententia cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maximè confiteretur. quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, sese meruisse ut amplissimis honoribus & præmijs decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneio publicè præberetur: qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cuius responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent: qui quidem si absolutus esset (quod me hercule, etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego nō pugno, utrum sit melius, aut uerius: tantum dico, & aliud illud esse, atque hoc: & hoc sine illo summum esse posse. Nam quòd ius ciuile Crasse tam uehementer amplexus es, uideo quid egeris: tum cum dicebas, uidebā. Primùm Sceuolæ te dedidisti, quem omnes amare meritissimò pro eius eximia suauitate debemus: cuius artem cum indotatam esse atque incomitatā & incomptam uideres, uerborū eam dote locupletasti & ornasti. Deinde quòd in ea tu plus operæ laborisque consumpseras, cum eius studij tibi & hortator et magister esset domi, ueritus es, nisi istā artem oratione exaggerasses, ne operā perdidisses. Sed ego ne cum ista quidē arte pugno: sit sanè tāta, quantā tu

A illam esse uis. Etenim sine controuersia & magna est, & latè
patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit,
& clarissimi ciues ei studio & semper præfuerunt, & etiam
hodie præsunt. Sed uide Crasse, ne dum nouo & alieno orna-
tu uelis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoque eam conces-
so & tradito spolies atque denudes. Nam si ita diceres, qui
iurisconsultus esset, esse eum oratorem: itemque qui esset ora-
B tor, iuris ciuilis eundem esse consultum: præclaras duas artes
constitueres, atque inter se pares, & eiusdem socias dignita-
tis. nunc uerò iurisconsultum sine hac eloquentia de qua quæri
mus, fateris esse posse, fuisseque plurimos: oratorẽ negas, nisi
illam scientiam assumpserit, esse posse. Ita & tibi iurisconsul-
tus ipse per se nihil nisi leguleius quidam, cautus & acutus,
præco actionum, cãtor formularũ, auceps syllabarũ. Sed quia
C sæpe utitur orator subsidio iuris in caussis, idcirco istam iuris
scientiam eloquẽtiæ tanquã ancillulã pedissequamq; adiunxi-
sti. Quòd uero impudentiã admiratus es eorũ patronorũ, qui
aut cũ parua nescirẽt, magna profiterentur: aut ea quæ maxi-
ma essent in iure ciuili, tractare auderent in caussis, cum ea
nescirent, nunquamq; didicissent, utriusq; rei facilis est & prõ
pta defensio. Nam neq; illud est mirandum, qui quibus uerbis
D coëmptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris quæ coëmptionem
fecerit, caussam posse defendere. Nec si parui nauigij & ma
gni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui quibus uerbis
hercisci oporteat, nesciat, idem herciscũdæ familiæ causam
agere nõ possit. Nam q maximas centũuirales caussas in iure
positas protulisti, quæ tandẽ earũ caussa fuit quæ ab homine
eloquenti iuris imperito non ornatissimè potuerit dici? quibus
quidẽ in caussis omnibus, sicut in ipsa M. Curij, quæ abs te nu-

E

per est dicta, & in Caij Hostilij Mancini controuersia, atque E
in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisse nun-
cio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure
dissensio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorẽ in his caussis
iuris scientia? cũ hic iurisconsultus superior fuerit discessurus,
qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non iuris scientia,
sed eloquentia sustẽtatus? Equidem hoc sæpe audiui, cum ædi-
litatem P. Crassus peteret, eumq; maior natu etiam consularis F
Sergius Galba dssectaretur, quod Crassi filiam G. filio suo
despondisset, accessisse ad Crassum cõsulendi caussa quẽdam
rusticanum: qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retuli
set, respõsumq; ab eo uerum magis quàm ad suam rem accom-
modatum abstulisset, ut eum tristẽ Galba uidit, nomine appel-
lauit, quæsiuitque qua de re ad Crassum retulisset: ex quo ut
audiuit, commotumq; ut uidit hominem, Suspenso, inquit, animo G
& occupato Crassum tibi respondisse uideo: deinde ipsum
Crassum manu prehendit, &, Heus, tu, inquit, quid tibi in men
tem uenit ita respondere? Tum ille fidẽter, homo peritissimus,
confirmare ita se rem habere ut respondisset, nec dubium esse
posse. Galba autem alludens uariè & copiosè, multas similitu
dines afferre, multaq; pro æquitate contra ius dicere: atq; illũ,
cum differendo par esse non posset (quanquam fuit Crassus H
in numero disertorũ, sed par Galbæ nullo modo) ad authores
confugisse, & id quod ipse diceret, & in P. Mutij fratris sui
libris, & in Sex. Aelij cõmentarijs scriptũ protulisse, ac tamẽ
concessisse Galbæ disputationẽ sibi probabilem & propè ue-
ram uideri. Attamẽ, quæ caussæ sunt eiusmodi, ut de earũ iure
dubium esse nõ possit, omnino in iudiciũ uocari nõ solent. Num
quis eo testamẽto quod paterfamiliâs antè fecit quàm ei filius,

A natus est, hæreditatem petit? Nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentũ. Ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuersijs ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori eius partis, quancũque defendet, authorẽ aliquẽ inuenire, à quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas ora-
B toris lacertis uiribúsq; torquebit. Nisi uerò, bona uenia huius optimi uiri dixerim Sceuolæ, tu libellis aut præceptis soceri tui caussam M. Curij defendisti. Nónne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo & lepôre & politissimus facetijs pellexisti, cum & illud nimium
C acumẽ illuderes, & admirarêre ingenium Sceuolæ, qui excogitasset nasci prius oportere, quàm emori: cumque multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita ac sermone communi, non modò acutè, sed etiam ridiculè ac facetè: ubi si uerba non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicẽdi uis egregia,
D summa festiuitate, & uenustate coniuncta, profuit. Ipse ille Mutius paterni iuris defensor, & quasi matrimonij propugnator sui, quid in illa causa cũ contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uersata est in eo, ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. At hoc in genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in eiusmodi caussis aliâs scri-

ptum, aliâs æquitatem defendere docentur. Et, credo, in illa E
militis cauſſa ſi tu aut hæredem aut militem defendiſſes, ad
Hoſtilianas te actiones, non ad tuam uim & oratoriam fa-
cultatem contuliſſes. Tu uerò uel ſi teſtamentum defenderes,
ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorũ ius in eo iudicio po-
ſitum uideretur, uel ſi cauſſam ageres militis, patrem eius, ut
ſoles, dicendo a mortuis excitaſſes, ſtatuiſſes ante oculos, com
plexus eſſet filium, flénſque eum Centumuiris commẽdaſſet:
lapides me hercule omnes flere ac lamẽtari coëgiſſes: ut totum F
illud, V T I lingua nuncupaſſit, non in X I I. tabulis, quas tu
omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magico carmine ſcriptũ
uideretur. Nam quòd inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtã
artem primùm facillimam non ediſcant, hæc quàm ſit facilis,
illi uiderint qui eius artis arrogantia, quaſi difficillima ſit, ita
ſubnixi ambulant: deinde etiam tu ipſe uideris, qui eam artem G
facilem eſſe dicis, quam concedis adhuc artem omnino nõ eſſe,
ſed aliquãdo ſiquis aliam artẽ didicerit, ut hãc artem efficere
poſſit, tum eſſe aliã artẽ futurã: deinde quòd ſit plena delecta
tionis, in qua tibi remittũt omnes iſtam uoluptatẽ, & ea ſe ca-
rere patiuntur: nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi iam ſit ediſcen-
dum ſibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm Manlia-
nas uenalium uendendorum leges ediſcere. Tu autem quòd H
amore patriæ cenſes nos noſtrorum maiorũ inuenta noſſe de-
bere, non uides ueteres leges aut ipſas ſua uetuſtate conſe-
nuiſſe, aut nouis legibus eſſe ſublatas? Quòd uerò uiros bonos
iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia propoſita ſint
uirtutibus, & ſupplicia uitijs: equidem putabam uirtutẽ homi-
nibus (ſi modò tradi ratione poſſit) inſtituendo & perſua-
dendo, non minis & ui ac metu tradi. nam ipſum quidem illud

A etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum, cauere malum, scire possimus. De me autem ipso, cui uni tù concedis ut sine ulla iuris scientia, tamen caussis satisfacere possim, tibi hoc Crasse respõdeo, neq; me unquam ius ciuile didicisse, neque tamen in ijs caussis quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desyderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis atq; artis, aliud in cõmuni uita & uulgari hominum cõ-
B suetudine non hebetem nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire? aut res rusticas uel fructus caussa uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mẽte uiuit, ut quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac uitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur si cui fundus inspiciendus, aut si mandãdum aliquid procuratori de agricultura, aut imperãdũ uillico sit,
C Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in iure ciuili, præsertim cum in caussis & in negocijs & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini atque aduenæ esse uideamur?
Ac si iam sit caussa aliqua ad nos delata obscurior, difficile,
D credo, sit cum hoc Scæuola communicare: quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An uerò si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem nõ uenimus, si de tabulis & præscriptionibus cõtrouersia est, contortas res & sæpe difficiles necessariò perdiscimus: si leges nobis, aut si hominũ peritorum responsa cognoscẽda sunt, ueremur ne ea, si ab adolescẽtia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihílne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam,

ei præsertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse orna- E
ta: sed multa & magna & difficilia sunt ea quæ sunt oratori
necessaria: ut eius industriam in plura studia distrahere no-
lim. Quis neget opus esse oratori in hoc oratorio motu statú-
que, Roscij gestũ & uenustatẽ? tamen nemo suaserit studiosis
dicendi adolescentibus in gestu dicẽdo histrionũ more elabo-
rare. Quid est oratori tam necessarium, quàm uox? tamen me
authore nemo dicendi studiosus, Græcorum more & tragœ-
dorum, uoci seruiet, qui & annos complures sedẽtes declami- F
tant, & quotidie antè quàm pronuncient, uocem cubantes sen-
sim excitant, eandémque, cum egerunt, sedentes ab acutissimo
sono usque ad grauissimum sonum recipiunt, & quasi quodã-
modo colligunt. Hoc nos si facere uelimus, antè cõdemnentur
ij quorũ causſas receperimus, quàm toties quoties præscribi-
tur, Pæanem aut Munionem citarimus. Quòd si in gestu, qui
multũ oratorẽ adiuuat: & in uoce, quæ una maxime eloquen- G
tiam uel commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet, ac
tantũ in utroq; assequi possumus, quantũ in hac acie quotidia-
ni muneris spatij nobis datur: quãto minus est ad iuris ciuilis
perdiscẽdi occupationẽ descendendũ, quod & summatim per-
cipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimi-
litudinẽ, quòd uox & gestus subitò sumi, & alicũde arripi nõ
potest: iuris utilitas ad quanque causſam quanuis repente, uel H
à peritis, uel de libris depromi potest? Itaq; illi disertissimi ho-
mines ministros habent in causſis iurisperitos, cum ipsi sint pe-
ritissimi, & qui, ut abs te paulò antè dictũ est, pragmatici uo-
cãtur. In quo nostri omnino melius multo, quòd clarissimorum
hominũ authoritate leges & iura tecta esse noluerũt. Sed ta-
men non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbi-

A trati essent, oratorẽ ipsum erudire in iure ciuili, non ei pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis senectutẽ à solitudine uindicari iuris ciuilis scientia, fortasse etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos nõ quid nobis utile, uerum quid oratori necessariũ sit, quærimus: quanquã, quoniã multa ad oratoris similitudinẽ ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos,
B & cãtus remissiores esse facturũ. Quòd si ille adstrictus certa quadã numerorũ moderatione & pedũ, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quãto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neq; enim hoc te Crasse fallit, quàm multa sint & quàm uaria genera dicẽdi, & quod haud sciã an tu primus ostenderis, qui iam diu multo dicis remissius & lenius q̃ solebas, neq; minus hæc tamẽ tua grauissimi sermonis lenitas,
C q̃ illa summa uis & contentio probatur: multíque oratores fuerũt, ut illũ Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone cõficerent paulo intẽtiore: nũquam, ut Sergius Galba, lateribus aut clamore contenderent. Quòd si iam hoc facere nõ poteris, aut noles, uererísne tua domus, talis & uiri, et ciuis, si à litigiosis hominibus nõ colatur, à cæteris deseratur? Equidẽ tantũ absum ab ista sentẽtia, ut nõ modò nõ arbitrer subsidiũ senectutis in eorũ qui consultũ ueniãt,
D multitudlne esse ponendũ, sed tanquam portum aliquẽ expectem istã, quã tu times, solitudinẽ. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti ocium. Reliqua uerò, etiam si adiuuant, historiã dico, & prudentiã iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorũ copiã, siquãdo opus erit, à uiro optimo, & istis rebus instructissimo familiari meo Lõgo mutuabor. Neque repugnabo quo minus (id quod modò hortatus es) omnia

legant, omnia audiant, in omni recto ſtudio atque humanitate uerſentur. Sed me hercule, nõ ita multum ſpatij mihi uidetur, ſi modò ea facere & perſequi uolent, quæ à te Craſſe præcepta ſunt, qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere uiſus es huic ætati, ſed tamen ad id quod cupiunt adipiſcendum propè neceſſarias. Nam & ſubitæ ad propoſitas cauſſas exercitationes, & accuratæ & meditatæ commentationes, ac ſtylus ille tuus, quem tu uere dixiſti perfectorẽ dicẽdi eſſe ac magiſtrum, multi ſudoris eſt: & illa orationis ſuæ cũ ſcriptis alienis comparatio, & de alieno ſcripto ſubita uel laudandi, uel uituperandi, uel comprobãdi, uel refellendi cauſſa diſputatio, non mediocris contentionis eſt uel ad memoriam, uel ad imitandũ. Illud uerò fuit horribile, quod me hercule uereor ne maiorem uim ad deterrendũ habuerit, quàm ad cohortandũ. Voluiſti enim in ſuo genere unumquenque noſtrũ quaſi quendam eſſe Roſciũ, dixiſtique non tam ea quæ recta eſſent, probari, quàm quæ praua ſunt, faſtidijs adhæreſcere. quod ego nõ tam faſtidioſe in nobis, q̃ in hiſtrionibus ſpectari puto. Itaque nos raucos ſæpe attentiſſime audiri uideo: tenet enim res ipſa atq; cauſſa: at AEſopũ, ſi paulum irraucuerit, explodi. A quibus enim nihil præter uoluptatẽ aurium quæritur, in ijs offenditur ſimul atq; imminuitur aliquid de uoluptate. In eloquẽtia autẽ multa ſunt quæ teneant, quæ ſi omnia ſumma nõ ſunt, & pleraq; tamẽ magna ſunt, neceſſe eſt ea ipſa quæ ſunt, mirabilia uideri. Ergo ut ad primum illud reuertar, ſit orator nobis is, qui, ut Craſſus deſcripſit, accommodatè ad perſuadendum poſſit dicere. Is autẽ cõcludatur in ea quæ ſunt in uſu ciuitatum uulgari ac forẽſi: remotíſq; cæteris ſtudijs, quãuis ea ſunt ampla atque præclara, in hoc unio opere, ut ita dicã, noctes &

A dies urgeatur: imitetúrq; illũ, cui ſine dubio ſumma uis dicẽdi conceditur, Athenienſem Demoſthenem: in quo tantum ſtudiũ fuiſſe, tantúſque labor dicitur, ut primùm impedimenta naturæ diligentia induſtriáque ſuperaret: cúmque ita balbus eſſet, ut eius ipſius artis cui ſtuderet, primam literam non poſſet dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cum ſpiritus eius eſſet anguſtior, tãtum continenda anima in dicendo eſt aſſecutus, ut una continuatione uerB borum (id quod eius ſcripta declarant) binæ ei contentiones uocis & remiſſiones continerentur: qui etiam (ut memoriæ proditum eſt) conjectis in os calculis, ſumma uoce uerſus multos uno ſpiritu pronunciare conſueſcebat: neque is conſiſtens in loco, ſed inambulans, atque aſcenſu ingrediens arduo. Hiſce ego cohortationibus, Craſſe, ad ſtudium & ad laborẽ incitãC dos iuuenes uehementer aſſentior: cætera quæ collegiſti ex uariis & diuerſis ſtudiis & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere ſeiuncta eſſe arbitror. Hæc cũ Antonius dixiſſet, ſanè dubitare uiſus eſt Sulpitius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Craſſus, Operarium nobis quendam Antoni oratorem facis, atque haud ſcio an aliter ſenD tias, & utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo unquã præſtitit: cuius quidem ipſius facultatis exercitatio, oratorum propria eſt: ſed iam in philoſophorum conſuetudine uerſatur, maximéque eorum qui de omni re propoſita in utranque partem ſolent copioſiſſime dicere. Verum ego non ſolum arbitrabar, his præſertim audientibus, à me informari oportere qualis eſſe poſſet is qui habitaret in ſubſelliis, neque quicquam amplius afferret, quàm quod cauſarum

necessitas postularet: sed maius quiddam uidebam, cum censebam oratorem, præsertim in nostra Repub. nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circundedisti, hoc facilius nobis expones ea quæ abs te de officiis præceptísque oratoris quæsita sunt: sed, opinor, secundum hunc diem. satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola, Sanè, inquit, uellem non constituisse in Tusculanum me hodie uenturum esse Lælio. libenter audirem Antonium. Et cum exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quòd ius nostrum ciuile peruellit, q̃ iucundus, quòd se id nescire cõfessus est.

∴

M. TVLLII CICERONIS DE Oratore Liber II.

MAGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili institutione potuisset: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem atq; ignarum fuisse: erántque multi, qui quanquam ita se rem habere arbitrarentur, tamen quò facilius nos incensos studio discendi, à doctrina deterrerent, libenter id quod dixi, de illis oratoribus prædicarent: ut si homines non eruditi summam essent prudentiam atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri optimi ac prudentissimi uiri studium uideretur. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis teslibus, patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus, quòd de Crasso pater, & Aculeo, quócum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà decesserat, multa nobis de eius studio doctrináque sæpe narrauit: cúmque nos cũ cõsobrinis nostris Aculeonis filiis & ea disceremus quæ Crasso placerent, & ab iis doctoribus quibus ille uteretur, erudiremur. Etiã illud sæpe intelleximus (cũ essemus eiusmodi) quod uel pueri sentire poteramus, illum & græcè sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam uideretur: & doctoribus nostris ea ponere in percontando, eáqueipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditũ uideretur. De Antonio uerò quanq; sæpe ex humanissimo homine

patruo noſtro acceperamus quemadmodum ille uel Athenis E
uel Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dedidiſſet,
tamen ipſe adoleſcentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ
patiebatur pudor, multa ex eo ſæpe quæſiui. Non erit profe-
ctò tibi, quod ſcribo, hoc nouũ (nam iam tum ex me audiebas)
mihi illum ex multis uariiſque ſermonibus, nullius rei, quæ qui-
dem eſſet in iis artibus de quibus aliquid exiſtimare poſſem, F
rudem aut ignarum eſſe uiſum. Sed fuit hoc in troque eorum,
ut Craſſus non tam exiſtimari uellet non didiciſſe, quàm illa
deſpicere, & noſtrorum hominum in omni genere prudentiam
Græcis anteferre: Antonius autem probabiliorem hoc populo
orationem fore cenſebat ſuam, ſi omnino didiciſſe nunquã pu-
taretur: atque ita ſe uterque grauiorem fore, ſi alter contem-
nere, alter ne noſſe quidem Græcos uideretur. Quorũ conſi-
lium quale fuerit, nihil ſanè ad hoc tempus: illud autem eſt hu G
ius inſtitutæ ſcriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non
modò ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidem ſapientia
florere unquam & præſtare potuiſſe. Etenim cæteræ ferè ar
tes ſe ipſæ per ſe tuentur ſingulæ: bene dicere autem, quod eſt
ſcienter & peritè & ornatè dicere, non habet definitam ali-
quam regionem cuius terminis ſepta teneatur. Omnia quæcũ-
que in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei di H
cenda qui hoc ſe poſſe profitetur: aut eloquentiæ nomen relin-
quendum eſt. Quare equidem & in noſtra ciuitate, & in ip-
ſa Græcia, quæ ſemper hæc ſumma duxit, multos & ingeniis,
& magna laude dicendi, ſine ſumma rerum omnium ſcientia
fuiſſe fateor: talem uerò exiſtere eloquentiam, qualis fuerit in
Craſſo & Antonio, non cognitis rebus omnibus quæ ad tantã
prudentiam pertinerent, tantámque dicendi copiam, quanta in

illis fuit, non potuisse confirmo. Quod etiam feci libentius, ut eum sermonem quem illi quondã inter se de his rebus habuissent, mandarẽ literis: uel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterũ plane indoctum fuisse: uel ut ea quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi complectiq; potuissem: uel me hercule etiam ut laudem eorum iam prope senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum atque a silentio uindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multum, quod quidem extaret, & idipsum adolescens, alter nihil admodũ scripti reliquisset: deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui, ut cum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandũ, quia non de Sergij Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere siquid uelim nullius memoria iam refellente: sed edo hæc ijs cognoscenda, qui eos ipsos de quibus loquor, sæpe audierũt: ut duos summos uiros, ijs qui neutrum illorum uiderint, eorum quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum & præsentium memoria teste commendemus. Nec uerò te, charissime frater atque optime, Rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam (quid enim tua potest oratione aut subtilius aut ornatius esse?) sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere: siue, ut ille pater eloquentiæ de Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo & timiditate ingenua quadam refugisti: siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse non modò in una familia Rhetorem, sed penè in tota ciuitate: non tamen arbi-

tror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter E
eorum qui de dicendi aatione disputarunt, ieiunitatem bona-
rum artium, possit illudi. Nihil enim mihi quidem uidetur
in Crassi & Antonij sermone esse præteritum, quod quis-
quam summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, ma-
ximo usu cognosci ac percipi potuisse arbitraretur. quod tu
facillimè poteris iudicare, qui prudentiam rationémque dicen
di per te ipsum, usum autem per nos percipere noluisti. Sed F
quò citius hoc quod suscepimus, non mediocre munus, conficere
possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum quos pro-
posuimus sermonem disputationémque ueniamus. Postero igi-
tur die quàm illa erant acta, hora ferè secunda, cum etiam
tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpitius sederet,
Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente
eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit, quod ubi au- G
diuit, commotus Crassus surrexit: omnésque admirati, ma-
iorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt.
Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissimè consalu
tassent, Quid uos tandem, Crassus, nunquidnam, inquit, nouiſ
Nihil sanè, inquit, Catulus. etenim uides esse ludos: sed uel tu
nos ineptos licet, inquit, uel molestos putes: cum ad me in Tu-
sculanum, inquit, heri uesperi uenisset Cæsar de Tusculano H
suo, dixit mihi à se Scæuolam hinc euntem esse conuentum,
ex quo mira quædam se audisse dicebat: te, quem ego toties
omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem,
permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tan-
quam in schola propè ad Græcorum consuetudinem disputas-
se. Itaque frater exorauit me ipsum, non quidem à studio au-
diendi nimis abhorrentem, sed me hercule uerentem tamen ne

A molesti uobis interuenirемus, ut huc ſecum uenirem. Etenim Scæuolam ita dicere aiebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu cupidiùs factum exiſtimas, Cæſari attribues: ſi familiarius, utrique noſtrum. Nos quidem, niſi fortè moleſti interuenimus, ueniſſe delectat. Tum Craſſus, Equidem quæcũque cauſa uos huc attuliſſet, lætarer, cũ apud me uiderem homines mihi chariſſimos, & amiciſſimos: ſed tamen uere dicam, quæuis mallem fuiſſet, quàm iſta quam dicis. B Ego enim (ut quemadmodum ſentio, loquar) nunquam mihi minus quàm heſterno die placui. magis adeò id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit: qui dum obſequor adoleſcẽtibus, me ſenem eſſe ſum oblitus: feciſque hoc, quod ne adoleſcẽs quidem feceram, ut iis de rebus quæ doctrina aliqua continerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, C quòd tranſactis iam meis partibus, ad Antonium audiendum ueniſtis. Tum Cæſar, Equidem, inquit, Craſſe, ita ſum cupidus te in illa longiore ac perpetua diſputatione audiendi, ut ſi id mihi minus contingat, uel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpitius familiaris meus aut Cotta plus quàm ego apud te ualere uideantur: & te exorabo profectò, ut mihi quoque & Catulo tuæ ſuauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non D te urgebo: neque committam, ut dum uereare ne tu ſis ineptus, me eſſe iudices. Tum ille, Ego me hercule, inquit, Cæſar, ex omnibus latinis uerbis, huius uerbi uim uel maximam ſemper putaui. Quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere ductum, quòd non ſit aptus. idque in ſermonis noſtri conſuetudine perlatè patet. Nam qui aut tempus quid poſtulet, non uidet, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat,

aut eorum quibus cum est, uel dignitatis uel commodi ratione E
non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus aut
multus est, is ineptus dicitur. Hoc uitio cumulata est eruditissi-
ma illa Græcorum natio. Itaq; quòd uim huius mali Græci nõ
uident, ne nomen quidem ei uitio imposuerunt. Vt enim quæras
omnia, quomodo Græci ineptum appellent, nõ reperies. Omniũ
autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla
sit maior, quàm, ut illi solent, quocunque in loco, quoscunq; in- F
ter homines uisum est, de rebus aut difficillimis aut non neces-
sarijs argutissimè disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus
facere inuiti & recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus,
Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari
& magni fuerunt, sicuti tu es, nósq; omnes in nostra Rep. uo-
lumus esse, horum Græcorum qui se inculcant auribus nostris,
similes fuerunt, nec tamen in otio sermones huiusmodi disputa- G
tionésque fugiebant. Ac si tibi uidentur, qui temporis, qui loci,
qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent uideri:
non tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus
hæc ipsa ubi inambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones,
gymnasiorum & græcarũ disputationũ memoriam quodam-
modo commouent? aut importunum tempus, in tanto otio, quod
& rarò datur, & nunc peroptatò nobis datum est? aut homi- H
nes ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut
sine his studijs nullam uitam esse ducamus? Omnia ista, inquit
Crassus, ego alio modo interpretor, qui primùm palæstrã, &
sedes, & porticus etiam ipsos Catule Græcos exercitationis
& delectationis causa nõ disputatationis, inuenisse arbitror.
nam & seculis multis antè gymnasia inuẽta sunt, quàm in his
philosophi garrire cœperunt: & hoc ipso tempore, cum omnia

A gymnasia philosophi teneãt, tamen eorum auditores discũ audire quàm philosophum malũt: qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & grauissimis disputantem philosophum, omnes unctionis causa relinquunt. Ita leuissimam delectationem grauissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: uerum ocii fructus est non cõtentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audiui,

B cũ is diceret socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eósque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam ex uinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris, sed tamen ita solet narrare Scæuola, conchas eos & umbilicos ad Caietam & ad Lucrinum

C legere consuesse, & ad omnem animi remissionem ludúmque descendere. Sic enim se res habet, ut quemadmodum uolucres uidemus procreationis atque utilitatis suæ causa fingere & construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa passim ac liberè solutas opere uolitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi,

D gestiunt, ac uolitare cupiunt uacui cura atque labore. Itaque illud, quod ego in causa Curiana Scæuolæ dixi, non dixi secus ac sentiebam. Nam si, inquam, Scæuola, nullum eritte testamentũ rectè factum, nisi quod tu scripseris: omnes ad te cives cum tabulis ueniemus, omnium testamenta tu scribes unus. Quid igitur, inquam, quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi, Mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo Catule sententia: méque, cum huc ueni, hoc ipsũ nihil agere, & planècessare, delectat. Nã quod addidisti tertiũ, uos eos esse qui uitã insuauẽ sine his studiis puta-

F

retis, id me non modò nõ hortatur ad disputandum, sed etiam E
deterret. Nam ut C. Lucilius homo doctus & perurbanus di
cere solebat, ea quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque
ab doctissimis legi uelle: quod alteri nihil intelligerent, alteri
plus fortasse, quàm ipse de se, quo etiam scripsit, Persium non
curo legere, (hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorũ
hominum doctissimus) Lælium Decimum uolo (quem cognoui-
mus uirum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium) F
sic ego, si iam mihi disputãdum sit de his nostris studiis, nolim
equidem apud rusticos, sed multo minus apud uos. Malo enim
non intelligi orationem meam, quàm reprehendi. Tum Cæsar,
Equidem, inquit, Catule, iam mihi uideor nauasse operam, q
huc uenerim. Nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputa-
tio quædam fuit, mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus
Antonium, cuius audio esse partes ut de tota eloquentia dis- G
serat, quémque iam dudũ Cotta & Sulpitius expectant? Ego
uerò, inquit Crassus, neque Antonium uerbum facere patiar,
& ipse obmutescam, nisi prius à uobis impetraro. Quidnam?
inquit Catulus. Vt hic sitis hodie. Tum cũ ille dubitaret, quòd
ad fratrem promiserat, Ego, inquit Iulius, pro utroque respon-
deo, sic faciemus: atque ista quidem conditione, uel ut uerbum
nullũ faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit, & simul, Præ- H
cisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi im-
peraram, & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia
tam facilè promisit. Tum omnes oculos in Antonium con-
iecerunt; & ille, Audite uerò, audite, inquit. hominem enim au
dietis de schola, atque à magistro, & græcis literis eruditum.
Et eo quidem loquor confidentius, quòd Catulus auditor ac-
cessit, cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi

A solent suæ linguæ subtilitatem elegatiámque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quicquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse: docebo uos, discipuli, id quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic postea quàm arriserunt, Res mihi uidetur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earũ rerum est, quæ sciũtur. Oratoris autem omnis actio opinionibus,
B non scientia cõtinetur. Nam & apud eos dicimus qui nesciũt, & ea dicimus quæ nescimus ipsi. Itaque & illi aliâs aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant: & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modò ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum, cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re aliâs aliud defendat, cum plus uno uerum esse non possit. Vt igitur
C in eiusmodi re quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse cur audiatis. Nos uerò & ualde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eò magis, q̃ nulla mihi ostentatione uideris esse usurus. exorsus es enim nõ gloriosè, magisq; ut tu putas, à ueritate, quàm à nescio qua
D dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse nõ maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominũ, & ad excipiendas eorum uoluntates. Huius rei scientiam si quis uolet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant, non est dubium quin siquis animaduerterit quid sit quare alij melius

quàm alij dicant, id posſit notare. Ergo id qui toto in genere E
fecerit, is si non plane artem, at quasi artem quandam inuene-
rit. Atque utinam ut mihi illa uidere uideor in foro atque in
causis, ita nunc quemadmodum ea reperirentur, posſim uobis
exponere. Sed de me uidero: nũc hoc propono, quod mihi per-
suasi, quanuis ars non sit, tamen nihil esſe perfecto oratore
præclarius. Nam ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata
& libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa fa- F
cultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus aut mentibus iu-
cũdius percipi posſit. Quis enim cantus, moderatæ orationis
pronunciatione dulcior inueniri potest? Quod carmen artifi-
cioſa uerborum conclusione aptius? Quid actor in imitanda,
quàm orator in suscipienda ueritate iucundior? Quid autem
subtilius q̃ acutæ crebræq; sententiæ? Quid admirabilibus, q̃
res splendore illustrata uerborum? Quid plenius, quàm omni G
rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria
oratoris est res, quæ quidem ornatè dici grauitérque debeat.
Huius est in dando cõsilio de maximis rebus cũ dignitate ex-
plicata sententia, eiusdẽ & languẽtis populi incitatio, & effre-
nati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perni-
ciem, & integritas ad salutẽ uocatur. Quis cohortari ad uir
tutem ardentius? quis à uitiis acrius reuocare? quis uitupe- H
rare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? quis
cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis
mœrorem leuare mitius consolando? Historia uerò, te-
stis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ,
nuncia uetustatis, qua uoce alia, nisi oratoris, immortalitati
commendatur? Nam siqua est ars alia quæ uerborum aut fa-
ciendorum aut deligendorum scientiam profiteatur, aut si

A quisquam dicitur, nisi orator, formare orationẽ, eámq; uariare & distinguere quasi quibusdam uerborum sententiarúmq; insignibus, aut si uia ulla nisi ab hac una arte traditur aut argumentorũ, aut sententiarum, aut denique descriptionis atque ordinis, fateamur aut hoc quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cũ aliqua alia arte esse cõmune. Sed si in hac una est ea ratio atqne doctrina, non siqui aliarum artium bene locuti

B sunt, eo minus id est huius uniùs: sed ut orator de iis rebus quæ cæterarum artiũ sunt, si modò eas cognorit (ut heri Crassus dicebat) optimè potest dicere: sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda

C sit eloquentia: in qua, quia uis magna est in hominum ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque artium consequuntur: sed quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudicari potest, cum uideris quid quæque doceant, tamẽ hoc certius nihil esse potest, quàm quòd omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si diserti sint, aliquid ab

D hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliũde dicendi copiam petere non possit. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minimè impediẽdus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamẽ, mihiq; ignosces. Nõ enim possum quin exclamẽ, ut ait ille in Trinumo: ita mihi uim oratoris cũ exprimere subtiliter uisus es, tum laudare copiosissime. quod quidẽ eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet. debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam

laudat. Sed perge porrò: tibi enim assentior, uestrum esse hoc E
totum disertè dicere: idque siquis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, nõ proprio, nec suo. Et Crassus, Nocte, inquit, nobis Antoni expoliuit, hominémque reddidit. nam hesterno sermone unius cuiusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem descripseras, inopem quẽdam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut si te refellissem, F
hos à te discipulos abducerem: nunc Catulo audiente & Cæsare uideor debere non tam pugnare tecum, quàm quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic de quo loquimur, in foro atque in oculis ciuium constituendus, ut uideamus quid ei negotij demus, cuíque eum muneri uelimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum uos Catule & Cæsar non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem
quod Græci plerique posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret, G
sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia uersaretur: unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo, expetendáne esset eloquentia, expetendíne honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in cõstituta re & definita quæreretur, cuiusmodi sunt
quæ in foro atq; in ciuiũ causis disceptationibusq; uersantur. H
Ea mihi uidẽtur aut in lite ordinãda, aut in cõsilio dando esse posita. nam illud tertiũ, quòd & à Crasso tactũ est, &, ut Antonio, ille ipse Aristoteles qui hæc maximè illustrauit, adiunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus. an laudationes? id enim uideo poni genus tertiũ. Ita, inquit Antonius: & in eo quidẽ genere scio & me, & om-

A nes qui affuerũt, delectatos esse uehementer, cũ abs te est Popilia mater uestra laudata: ~~cui primùm mulieri hũc honorẽ in~~ nostra ciuitate tributũ puto. Sed nõ omnia quæcũq; loquimur, mihi uidentur ad artem & ad præcepta esse reuocanda. Ex ijs enim fontibus, unde omnia ornatè dicẽdi præcepta sumantur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desyderare, quæ ut nemo tradat, quis est qui nesciat quæ sint in
B homine laudanda? Positis enim iis rebus quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam, censor habuit, principio dixit, quæ natura aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se uinci, posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in ijs rebus se pati uinci nõ posse: qui laudabit quẽpiã, intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt genere, pecuniæ, propinquorũ, amicorum, opũ, ualetudinis, formæ,
C uirium, ingenii, cæterarumq; rerum quæ sunt aut corporis, aut extraneæ. Si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderatè tulisse. Deinde quid sapienter is quẽ laudet, quid liberaliter, quid fortiter quid iustè, qd magnificè, quid piè quid gratè, quid humaniter, quid deniq; cũ aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit: hæc, & quæ sint eius generis, facilè uidebit qui uolet laudare quẽpiã: & qui uituperare, cõ
D traria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniã ineſt in ratione rerũ? Non enim si est facilius, eò de numero quoq; est excerpẽdũ. Quia nolo, inquit, omnia quæ cadunt aliquando in oratorem, quanuis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sext. Titium seditiosum ciuem & turbulentum. Explicaui in eo testimonio dicendo omnia consilia

cõsulatus mei, quibus illi tribuno Pl. pro Rep. restitissem: quæque ab eo contra Remp. facta arbitrarer, exposui. diu retentus sum, multa audiui, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est. Quid si (quod sæpe summis uiris accidit) mandata sint exponenda aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regẽ, aut ad populum aliquẽ à senatu? Nũ quia genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est utẽdũ, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda uidetur, aut propriis præceptis instruenda? Minimè uerò, inquit Catulus. Nõ enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus & causis cõparata. Ergo item, inquit, illa quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulò antè cum eloquentiam laudarem, dixi oratoris esse, neque habẽt suum locum ullum in diuisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus diserte, quàm quæ in lite dicũtur, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est quod non summa dicendi ornamẽta desyderet: sed ex artificio res istæ præcepta nõ quærunt. Planè, inquit Catulus, assentior. Age uerò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicẽdo, putas esse historiam scribere? Si, ut Græci scripserũt, summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore: satis est non esse mẽdacem. Atqui ne nostros contemnas, inquit Antonius: Græci ipsi sic initio scriptitarũt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio: cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarũ usque ad P. Mutium Pontificẽ Max. res omnes singulorũ annorũ mãdabat literis Pontifex Maximus, afferebatq;

A in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi: ij qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc similitudinẽ scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamẽtis monumẽta solùm tẽporũ, hominũ, locorũ, gestarúmque rerũ reliquerunt. Itaq; qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus fuit, alíiq; permulti, talis noster Cato, & Pictor, & Piso: qui neque tenent quibus rebus ornetur o-

B ratio (modò enim huc ista sunt importata) & dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse breuitatem. Paululum se erexit, & addidit historiæ maiorẽ sonum uocis uir optimus Crassi familiaris Antipater: cæteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cœlius neq; distinxit historiam uarietate locorum, neque uerborum collocatione, et tractu o-

C rationis leni & æquabili perpoliuit illud opus: sed ut homo neque doctus, neq; maximè aptus ad dicendũ, sicut potuit dolauit: uicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustratanõ est. Nemo enim studet eloquẽtiæ nostrorũ hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi bo-

D mines remoti à causis forẽsibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicauerũt. Nanque & Herodotũ illũ, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino uersatum esse accepimus: atqui tanta est eloquentia, ut me quidem (quantum ego græcè scripta intelligere possum) magnopere delectet. & post illũ Thucydides omnes dicendi artificio mea sententia facilè uincit: qui ita creber est rerum frequentia, ut uerborum propè numerum, sententiarum numero cõsequatur. ita porro uerbis aptus, & pressus, ut ne-

scias utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam est in Repub. uersatus, ex numero accepimus eorum qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum à Repub. remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui cum Dionysii tyrãni familiarissimus esset, ociũ suum consumpsit in historia scribenda, maximeq; Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uerò quasi ex clarissima Rhetoris officina duo præstantes ingenio Theopompus & Ephorus ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam cõtulerunt: causas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philosophis profectus princeps Xenophon Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes comes Alexandri scripsit historiam: & hic quidem Rhetorico penè more, ille autẽ superior leniore quodam sono est usus, & qui illum impetũ oratoris non habeat: uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horũ omnium Timæus: quantum autem iudicare possum, longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum uarietate abundãtissimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset, quid est, inquit, Catule? Cæsar. Vbi sunt qui Antoniũ græcè negaut scire? quot historicos nominauit? quàm scitè, quàm propriè de unoquoque dixit? Id me hercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo magis antè mirabar, hũc cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos a-

A lios, sed delectationis caussa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo? est, fatebor, aliquid tamen, ut cum in sole ambulem, etiam si aliam ob caussam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer: sic cum istos libros ad Misenũ (nam Romæ uix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere uideatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi qui scripserunt, uoluerunt à uul-
B go intelligi. In philosophos uestros siquando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd sunt ferè inscripti de rebus notis & illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate, uerbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis & concisis disputationibus illigati. Poëtas omnino quasi aliena quadam lingua locutos non conor attingere. Cum his me (ut dixi) oble-
C cto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo, Videtísne quãtum munus sit oratoris historia? Haud scio an flumine orationis & uarietate maximum: neque tamen eam reperio usquam separatim instructam Rhetorum præceptis. Sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit primam esse historiæ legem, ne quid
D falsi dicere audeat: deinde ne quid ueri non audeat, nequa suspicio gratiæ sit in scribendo, nequa simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus & uerbis. Rerum ratio ordinem temporũ desyderat, regionum descriptionem: uult etiam, quoniam in rebus magnis memoriáque dignis consilia primùm, deinde acta, postea euentus expectantur, & de consilijs significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solùm quid actum aut dictum sit, sed etiam quo modo: & cum de euentu.

dicatur, ut cauſſæ explicentur omnes, uel caſus, uel ſapientiæ, uel temeritatis: hominúmque ipſorum non ſolùm res geſtæ, ſed etiam qui fama ac nomine excellant, de cuiuſque uita atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fuſum atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, ſine hac iudiciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis proſequendum eſt. Harum tot tantarúmque rerũ uidetíſne nulla eſſe præcepta, quæ in artibus Rhetorũ reperiantur? In eodem ſilẽtio multa alia oratorum officia iacuerũt, cohortationes, cõſolationes, præcepta, admonita, quæ tractãda ſunt omnia diſertiſſimè: ſed locum ſuum in illis artibus quæ traditæ ſunt, habent nullũ. Atque in hoc genere illa quoq; eſt infinita ſylua, quòd oratori plerique (ut etiã Craſſus oſtẽdit) duo genera ad dicendũ dederunt. Vnum, de certa definitáque cauſſa, quales ſunt quæ in liitibus, quæ in deliberationibus uerſantur: addat ſi quis uolet, etiam laudationes. Alterum, quod appellant omnes ferè ſcriptores, explicat nemo, infinitã generis ſine tempore & ſine perſona quæſtionẽ. hoc quid, & quãtum ſit, cum dicunt, intelligere mihi non uidentur. Si enim eſt oratoris, quæcunque res infinitè poſita ſit, de ea poſſe dicere: dicendum erit ei, quãta ſit Solis magnitudo, quæ forma terræ. de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei qui profitetur eſſe ſuum, non ſolum de ijs controuerſiis quæ tẽporibus & perſonis notæ ſunt, hoc eſt de omnibus forenſibus, ſed etiam de generũ infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis, quod ſit exceptum. Sed ſi illam quoq; partem quæſtionũ oratori uolumus adiungere, uagã & liberã, & latè patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetẽdis aut fugiendis, honeſtis aut

A turpibus,utilibus aut inutilibus,de uirtute, de iuſtitia,de continentia,de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate,de amicitia, de fide, de officio, de cæteris uirtutibus,contrariiſque uitiis dicẽdum oratori putemus ,itémque de Rep.de imperio,de re militari, de diſciplina ciuitatis, de hominum moribus:aſſumamus eam quoque partem: ſed ita,ut ſit circumſcripta modicis regionibus. Equidem omnia quæ perti-
B nent ad uſum ciuium,morem hominum, quæ uerſantur in conſuetudine uitæ in ratione Reip.in hac ſocietate ciuili, in ſenſu hominum communi,in natura,in moribus,comprehẽdenda eſſe oratori puto , ſi minus ut ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpõdeat, at certè ut in cauſſa prudẽter poſſit intexere.Hiſce autem ipſis de rebus ut ita loquatur,ut ij qui iura,qui leges,qui ciuitates conſtituerunt,locuti ſunt,ſimpliciter
C & ſplendidè,ſine ulla ſerie diſputationum,& ſine ieiuna cocertatione uerborum. Hoc loco,nequa ſit admiratio,ſi tot tantarumque rerum nulla à me præcepta ponẽtur, ſic ſtatuo, ut in cæteris artibus cum tradita ſunt cuiuſque artis difficillima,reliqua,quia aut faciliora,aut ſimilia ſint, tradi non ne-
ceſſe eſſe: ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit poſſe eum cuiuſuis uel formæ uel ætatis,etiam ſi non di-
D dicerit,pingere: neque eſſe periculum, qui leonem aut taurum pingat egregiè , ne idem in multis aliis quadrupedibus facere nõ poſſit: neque eſt omnino ars ulla in qua omnia quæ illa arte effici poſſunt,à doctore tradãtur:ſed qui primarũ & certarum rerum genera ipſa didicerunt , reliqua perſequuntur: ſimiliter arbitror in hac ſiue ratione ſiue exercitatione dicẽdi,qui illam uim adeptus ſit, ut eorum mentes qui aut de Rep. aut de ipſius rebus, aut de iis contra quos, aut pro quibus di-

cat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitriũ E
mouere poſsit, hunc de toto illo genere reliquarum oratio-
num non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quàm Polycletum
illum cum Herculem fingebat, quemadmodum pellẽ aut Hy-
dram fingeret, etiam ſi hæc nunquam ſeparatim facere didi-
ciſſet. Tum Catulus, Præclarè mihi uideris, Antoni, poſuiſ-
ſe ante oculos quid diſcere oporteret eum qui orator eſſet fu
turus, quid etiam ſi non didiciſſet, ex eo quod didiciſſet, aſ- F
ſumeret. deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera
cauſſarum, cætera innumerabilia exercitationi & ſimilitu-
dini reliquiſti: ſed uideto ne in iſtis duobus generibus Hydra
tibi ſit & pellis, Hercules autem & alia opera maiora ne in
illis rebus quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi
minus operis uidetur, de uniuerſis generibus rerum, quàm de
ſingulorum cauſsis, ac multo etiam maius de natura deorum, G
quàm de hominum litibus dicere. Non eſt ita, inquit Anto-
nius. dicam enim tibi Catule, non tam doctus, quàm (id quod
eſt maius) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi
crede, ludus eſt homini non bebeti, neque inexercitato, neque
communium literarum & politioris humanitatis experti: in
cauſſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque
haud ſciam an de humanis operibus longè maximum: in qui-
bus uis oratoris plerunque ab imperitis exitu & uictoria iu- H
dicatur: vbi adeſt armatus aduerſarius, qui ſit & ferien-
dus, & repellendus: ubi ſæpe is qui rei dominus futurus eſt,
alienus atque iratus, aut etiam amicus aduerſario, & ini-
micus tibi eſt: cum aut docendus, is eſt, aut dedocendus; aut
reprimendus aut incitandus aut omni ratione ad tempus, ad
cauſſam, oratione moderandus. in quo ſæpe beneuolentia ad

A odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est. qui tanquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est torquendus. Omnium sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio uaria, uehemẽs, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena sæueritatis. In his operibus siquis illam artem comprehenderit, ut tan-

B quam Phidias Mineruæ signum efficere possit, nõ sanè quemadmodũ in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus, Quo ista maiora ac mirabiliora feceris, eo me maior expectatio tenet, quibúsnam rationibus, quibúsue præceptis ea tanta uis comparetur, non quò mea quidem iam intersit (neque enim ætas id mea desyderat,

C & aliud quoddã genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus, at potius placatis eorum animis, tantum quantum ipsi patiebãtur, accepimus) sed tamẽ ista tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus

D est Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam forũ, nunquam ullum iudiciũ aspexerit: ut Peripateticus ille dicitur Phormio, cũ Annibal Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum uenisset exul, prõque eo quòd eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum quem dixi, si uellet, audiret: cúmque is sẽ non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. tum cum cæteri qui illum audierant, uchementer essent delectati, quærebãt ab Annibale quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret: hic pœnus, nõ optimè græcè sed tamen

liberè respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe uidisse: E
sed qui magis quàm Phormio deliraret, uidisse neminem. Ne-
que me hercule iniuria. Quid enim aut arrogantius aut lo-
quacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio
cum populo Rom. omnium gẽtium uictore certasset, Græcum
hominem, qui nunquã hostẽ, nunquam castra uidisset, nũquam
denique minimam partẽ ullius publici muneris attigisset præ-
cepta de re militari dare? Hoc mihi facere oẽs isti qui de arte F
dicẽdi præcipiunt, uidẽtur. Quod enim ipsi experti nõ sunt, id
doceẽt cæteros: sed hoc minus fortasse errant, q nõ te ut Anni-
balẽ, sed pueros aut adolescẽtulos docere conãtur. Erras Ca-
tule, inquit Antonius. Nam egomet in multos iam Phormiones
incidi. Quis enim est istorum Græcorũ, qui quenquã nostrum
quicquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita mo-
lesti sunt: facilè omnes perpetior & perfero. Nam aut ali- G
quid afferunt quod mihi nõ displiceat, aut efficiunt ut me non
didicisse minus pœniteat. Dimitto autem eos nõ tam contume-
liosè, quàm philosophum illum Annibal, & eo fortasse plus ha
beo etiã negotij. Sed tamẽ est eorũ doctrina: quãtum ego iu-
dicare possum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas
partes, in caussæ controuersiã, & in quæstionis. Caussam ap-
pellant rem positam in disceptatione rerum & controuersia:
quæstionẽ autem, rem positã in infinita dubitatione. De causa H
præcepta dant: de altera parte dicendi, mirum silentium. De-
inde quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid
dicas, inuenta disponere, deinde ornare uerbis, pòst memoriæ
mandare, tum ad extremum agere ac pronunciare: rem sanè
non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte uiderit, nemi-
nem posse aptè dicere, nisi & quid diceret, & quibus uerbis,

A & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego nõ reprehẽdo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexue partes, uel etiam septẽ (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narrare ita, ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis. Pòst au-

B tem diuidere caussam, aut proponere: nostra confirmare argumẽtis ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant: alij iubent, antequam peroretur, ornandi aut augendi caussa digredi, deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo. sunt enim concinnè distributa, sed tamen (id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis) nõ peritè. Quæ

C enim præcepta principiorum & narrationum esse uoluerũt, ea in totis orationibus sunt cõseruãda. Nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum cũ sum in cursu orationis, quàm cum omnia sunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed tum cum doceo & explano. Attentum uerò, crebrò tota actione excitãdis mẽtibus iudicũ, nõ prima denũciatione efficere possumus. Iam uerò nar-

D rationem quòd iubent uerisimilem esse, & apertã & breuem, rectè nos admonẽt. Quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, ualde mihi uidentur errare: omninóque in hoc omnis est error, quòd existimãt artificiũ esse hoc quoddam non dissimile cæterorum, cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus compoui posse dicebat, ut genera rerum primùm exponerentur, in quo uitium est si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo

G

& deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum E
uerborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quic-
quam decet, neque redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam
in paruis aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt, nõ
idem sentio tanta hac in re támq; immensa posse fieri. Sin au-
tem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos qui hæc docent, o-
mnia iam explicata & perpolita assequentur. Sunt enim in-
numerabiles de his rebus libri, neq; abditi, neque obscuri. Sed F
uideant quid uelint, ad ludendúmne, an ad pugnandum arma
sint sumpturi. Aliud enim pugna & acies, aliud ludus cãpúsque noster desyderat. attamen ars ipsa ludicra armorum, &
gladiatori & militi prodest aliquid, sed animus acer, et præsens, & acutus idem atque uersutus inuictos uiros efficit, non
difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam
iustituam, si potero, ut quid efficere possit, antè perspiciam. G
Sit enim mihi tinctus literis, audierit aliquid, legerit, ista ipsa
præcepta acceperit: tẽtabo quid deceat, quid uoce, quid uiri-
bus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligã posse
ad summos peruenire, nõ solũ hortabor ut elaboret: sed etiã, si
uir quoque mihi bonus uidebitur, obsecrabo. Tantũ ego in ex-
cellente oratore & eodem uiro bono pono esse ornamẽti uni-
uersæ ciuitati. Sin uidebitur, cum omnia summa fecerit, tamen H
ad mediocres oratores esse uenturus, permittam ipsi quid ue-
lit: molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit
absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium trãsferat, ad-
monebo. Nam neque is qui optimè potest, deserendus ullo mo-
do est à cohortatione nostra: neque is qui aliquid potest, de-
terrẽdus: quòd alterum diuinitatis mihi cuiusdam uidetur: al-
terum, uel non facere quod non optimè possis, uel facere quod

A non pessimè facias, humanitatis: tertiũ uerò illud, clamare cõtrà quàm deceat, & quàm possit, hominis est (ut tu Catule de quodam declamatore dixisti) stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandúsque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat quæ nos usus docuit: ut nobis ducibus ueniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus: quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar,
B hunc ego Catule Sulpitium primùm in caussa paruula adolescentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata, quod erat ingenij: & uerbis efferuescentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat ætatis:
C non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas. Nam facilius, sicut in uitibus, reuocantur ea quæ sese nimiũ profuderunt, quàm, si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitãtur: Ita uolo esse in adolescente unde aliquid amputem. Non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus: & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum: magistrum autem,
D quem uellet, eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum. quod iste arripuit, & ita sese facturũ confirmauit: atque etiam addidit, gratiæ scilicet caussa, me quoque sibi magistrũ futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusauit C. Norbanum, defendente me. Non est credibile quid interesse mihi sit uisum inter eum qui tum erat, & qui anno antè fuerat. Omnino in illud genus eũ Crassi magnificũ atq; præclarũ natura ipsa ducebat: sed ea nõ satis profi-

cere potuisset, nisi eodem studio atq; imitatione incidisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus quem imitetur, atque ita, ut quæ maxime excellant in eo quem imitabitur, ea diligentissime persequatur: tum accedat exercitatio, qua illũ quem antè delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat: nõ ut multos imitatores sæpe cognoui, qui aut ea quæ facilia sunt, aut etiã illa quæ insignia, ac penè uitiosa, cõsectentur imitando. Nihil est facilius, quàm amictũ imitari alicuius, aut statũ, aut motũ. Si uerò etiam uitiosi aliquid est, id sumere, & in eo uitiosum esse, nõ magnum est: ut ille qui nunc etiã amissa uoce furit in Rep. Fusius, neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamẽ habuit ille non assequitur: oris prauitatẽ, & uerborum latitudinem imitatur. sed tamen ille nec deligere sciuit cuius potissimũ similis esset, & in eo ipso quem delegerat, imitari etiã uitia uoluit. Qui autẽ ita faciet ut oportet, primùm uigilet necesse est in deligẽdo: deinde quem probauit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. Quid enim caussæ censetis esse cur ætates extulerint singulæ singula propè genera dicendi? Quod non tam facilè in nostris oratoribus possumus iudicare, quia scripta ex quibus iudicium fieri posset, non multa sanè reliquerunt: quàm in Græcis, ex quorum scriptis, cuiusque ætatis quæ dicendi ratio uoluntásque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides: subtiles, acuti, breues, sententijs magis quàm uerbis abundãtes. Non potuisset accidere ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias,

A Theramenes, Lysias. multa Lysiæ scripta sunt, nõnulla Critiæ. de Theramene audiuimus. omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cuius è ludo tanquam ex equo Troiano innumeri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerũt. Itaque & illi, Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates,
B multiq; alii naturis differunt, uolũtate autem similes sunt inter sese; & magistri; & ij qui se ad caussas cõtulerũt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus, aliiq; complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamẽ sunt omnes in eodẽ ueritatis imitandæ genere uersati: quorum quãdiu mansit imitatio, tandiu genus illud dicendi studiúmq; uixit. Postea quàm extinctis his, omnis eorũ memoria sensim obscurata est,
C & euanuit, alia quædam dicendi molliora ac remissiora genera uiguerunt. Inde Democharis, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis: tum Phalereus ille Demetrius omniũ istorum mea sententia politissimus, aliiq; eorum similes extiterũt: quæ si uolemus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia, sic semper fuisse
D aliquem cuius se similes plerique esse uellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribẽdo maximè persequatur. Quod si hic noster Sulpitius faceret, multo eius oratio esset pressior, in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem, inquit, re etè mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem Autoni multum scri-

ptitasse arbitror. Tum ille, Quasi uerò, inquit, non ea præci- E
piam alijs, quæ mihi ipsi desunt: sed tamen ne tabulas quidem
conficere existimor. uerum & in hoc, ex re familiari mea, &
in illo, ex eo quod dico, quantulum id cunque est, quid faciam,
iudicari potest. Atque esse tamẽ multos uidemus, qui neminem
imitentur, & suapte natura, quod uelint, sine cuiusquam simi-
litudine cõsequantur, quod & in uobis animaduerti rectè po-
test, Cæsar, & Cotta, quorum alter inusitatũ quidem uostris
oratoribus lepõrem quendam & salem, alter acutissimum & F
subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque uerò uester
æqualis Curio, patre mea sententia uel eloquẽtissimo tempo-
ribus illis, quenquam mihi magnopere uidetur imitari, qui ta-
men uerborum grauitate, & elegantia, & copia suam quan-
dam expressit quasi formã figurámque dicendi: quod ego ma-
xime potui iudicare in ea caussa quam ille contra me apud
Centũuiros pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, G
quod non modò copiosus, sed etiam sapiens orator habere de-
beret. Verùm ut aliquando ad caussas deducamus illum quem
constituimus, & eas quidem in quibus plusculum negotij est,
iudiciorum, atque litium, (Riserit aliquis fortasse hoc præce-
ptum. est enim non tam acutum, quàm necessarium, magísque
monitoris non fatui, quàm eruditi magistri) hoc ei primum
præcipiemus, quascunque caussas erit acturus, ut eas diligen- H
ter penitúsque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur. faci-
les enim caussæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum ue-
tat in murum ascendere. ascendit., hostes repulit. accusatur.
nihil est negotij huiusmodi caussam cognoscere. Rectè igitur
nihil de caussa discenda præcipiunt. Hæc est enim in ludo
caussarum ferè formula. At uerò in foro, tabulæ, testimonia,

A pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, uita denique eorum qui in caussa uersantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligẽtia pleraſque cauſſas, & maxime priuatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) uidemus amitti. Ita nonnulli dum operam suam multi existimari uolunt, ut toto foro uolitare, & à caussa ad caussam ire uideantur, caussas dicunt incognitas: in quo est illa quidem magna offensio uel negligentiæ susceptis rebus, uel perfidiæ re-

B ceptis: sed etiam illa maior opinione mea, quòd nemo potest de ea re quam non nouit, non turpissime dicere. Ita dum inertiæ uituperationem, quæ maior est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equi-

C dem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, & ut nequis alius adsit, quò liberius loquatur: & agere aduersarij caussam, ut ille agat suam: & quicquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille discesſit, tres perſonas unus sustineo summa animi æquitate, meam, aduersarij, iudicis. qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hũc iudico esse discendum. Vbi plus mali quàm bo-

D ni reperio, id totum abiudico, atque reijcio. ita assequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicã. Quæ duo plerique ingenio freti simul faciunt: sed certè ijdem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendũ putarent. Cũ rem penitus causſamque cognoui, statim occurrit animo, quæ sit causſa aubigui. Nihil est enim quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa constet, ut facinoris: siue ex controuersia, ut hæreditatis: siue ex deliberatione, ut belli: siue ex persona, ut laudis: siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi: in quo non aut quid factum

sit, aut fiat, futurúmue sit, quæratur, aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostræ ferè causſæ, quæ quidem sunt criminum, plerunque inficiatione defenduntur. Nã & de pecuniis repetũdis, quæ maximæ sunt, negãda ferè sunt omnia, & de ambitu rarò illud datur, ut possis liberalitatẽ ac benignitatẽ ab ambitu atque largitione seiũgere. de sicariis, de ueneficiis, de peculatu inficiari necesse est. Id est igitur genus primũ causſarum in iudiciis, ex controuersia facti: in deliberationibus plerunque ex futuri, rarò etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem res non sit nécne, sed qualis sit quæritur: ut cum L. Opimij causſam defendebat apud populum audiente me C. Carbo cõsul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat: ut eidem Carboni Tribuno Pleb. alia tum mente Rempub. capessenti, P. Africanus de Tiberio Graccho interrogãti respõderat, iure cæsum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia aut casu facta esse uideantur. Iam quid uocetur quæritur, quum quo uerbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum Sulpitio fuit in Norbani causſa summa contentio. Pleraque enim de ijs quæ ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo uerbo lege Apuleia tota illa causſa pendebat. Atque in hoc genere causſarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud quod causſam facit, lucidè breuiter uterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile uideri solet. Alia est enim, cum inter doctos homines de ijs ipsis rebus quæ uersantur in artibus, disputatur uerborum definitio: ut cum quæritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio atq; doctri-

A na,ut uis eius rei quam definias,sic exprimatur, ut neque absit quicquam,neque superſit: quod quidem in illa cauſa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus ſum. Nam quantum uterque noſtrum potuit, omni copia dicẽdi dilatauit quid eſſet maieſtatem minuere. Etenim definitio primùm reprehenſo uerbo uno,aut addito,aut dempto,ſæpe extorquetur è manibus:deinde genere ipſo doctrinam redolet,exercitationémque penè puerilem:tum & in ſenſum & in mentem iudicis intrare non poteſt.antè enim præterlabitur,quàm percepta eſt.

B Sed in eo genere in quo quale ſit quid ambigitur,exiſtit etiam ex ſcripti interpretatione ſæpe contentio. In quo nulla poteſt eſſe niſi ex ambiguo controuerſia. Nam illud ipſum, cum ſcriptum à ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur,cum ea nerba quæ deſunt,ſuggeſta ſunt:

C quibus additis defenditur ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe:& ex contrariis ſcriptis ſiquid ambigitur, non nouum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur: idque aut nunquam diiudicari poterit,aut ita diiudicabitur,ut referendis præteritis uerbis id ſcriptum quodcunque defendimus, ſuppleatur. Ita fit,ut unum genus in iis cauſis quæ propter ſcriptum ambigũtur,relinquatur,ſi eſt ſcriptum aliquid ambigué.

D Ambiguorum autem complura genera ſunt, quæ mihi uidentur in melius noſſe qui dialectici appellantur, hi autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe debeant:tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine uel ſermonis,uel ſcripti,cum idcirco aliquid ambigitur, quòd aut uerbũ, aut uerba ſint prætermiſſa. Iterum autem peccant cum genus hoc cauſarũ quod in ſcripti interpretatione uerſatur, ab illis cauſis in quibus qualis quæque res ſit diſceptatur, ſeiungunt. Nuſquam enim

tam quæritur quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto : quod E
totum à facti controuerſia ſeparatum eſt. Ita tria ſunt omnino genera quæ in diſceptationem & controuerſiam cadere poſſunt, quid fiat, factum, futurúmue ſit, aut quale ſit, aut quomodo nominetur. Nam illud quidem, quod quidam Græci adiungũt, recténe factum ſit, totum in eo eſt, quod quale ſit quærimus. Sed iam ad inſtitutum reuertar meum. Cum igitur acce
pto cauſæ genere, cognitam rem tractare cœpi, nihil prius cõ- F
ſtituo, quàm quid ſit illud quò mihi referenda ſit omnis illa oratio quæ ſit propria quæſtionis & iudicij: deinde illa duo diligentiſſime conſydero, quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorum quos defendimus: alterum eſt accommodatum ad eorum animos apud quos dicimus, ad id quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa, ut probemus uera eſſe ea quæ de- G
fendimus, ut conciliemus nobis eos qui audiunt, ut animos eorum ad quencunque cauſa poſtulabit motum uocemus. Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubiecta materies: una, rerum earũ quæ non excogitantur ab oratore, ſed in re propoſita ratione tractantur, ut tabulæ, teſtimonia, pacta, conuẽta, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res iudicatæ, decreta, reſponſa, & reliquæ ſi quæ ſunt, quæ non ab oratore pariun- H
tur, ſed ad oratorem à cauſa atque à reis deferuntur. Altera eſt, quæ tota in diſputatione & argumentatione oratoris collocata eſt. Ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis: in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem qui docent, cum cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerũt. Quod etiãſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut ſimul ac

A posita sit causa, habeant quò se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij est riuulos consectari, fontes rerum nõ uidere; & iam ætatis est, ususq; nostri, à capite quod uelimus arcessere, & unde omnia manãt, uidere. Et primũ genus illud earũ rerũ quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnẽ usum similiũ rerum esse debebit. Nã & pro tabulis, & cõtra tabu-

B las: & p testibus, & cõtra testes: pro quæstionibus, & cõtra quæstiones, & itẽ de cæteris rebus eiusdẽ generis uel separatim dicere solemus de genere uniuerso, uel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis. Quos quidem locos (uobis hoc Cotta & Sulpiti dico) multa cõmentatione atque meditatione paratos atq; expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare qua ratione aut confirmare aut infirmare

C testes, tabulas, quæstiones oportet. Hæc sunc omnia ingenii uel mediocris, exercitationis autem uel maximæ: artem quidẽ & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationẽ non habent difficilẽ, explicationem magis illustrẽ perpolitámq; desyderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primũ quid, deinde

D quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum uidetur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est penè mediocris, quid dicendum sit, uidere. Alterum est, in quo oratoris uis illa diuina uirtúsque cernitur, ea quæ dicenda sunt, ornatè, copiosè, uariéq; dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita uobis placuit, non recusabo quo minus perpoliã atq; conficiam. quantũ cõsequar, uos iudicabitis. quibus ex locis ad eas tres res quæ ad fidẽ faciendã solæ ualẽt, ducatur oratio,

ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. Hæc E
sunt enim trig numero: ea uerò quemadmodum illustrentur,
præsto est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros
mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Nãque ego
Catule, (dicam enim non reuerens assentandi suspicionẽ) ne-
minem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græ-
cum, ne que Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem nõ & sæ F
pe & diligenter audierim. Itaque si quid est in me, quod iam
sperare uideor, quoniam quidem uos his ingeniis homines tan-
tum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quòd nihil quis
quam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria
mea penitus insederit. Atq; ego is qui sum, quãtuscunque sum,
adiudicãdus omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatio-
ne sic statuo & iudico, neminem omnium tot & tanta quanta
sint in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si G
uos quoque hoc idem existimatis, nõ erit, ut opinor, iniqua par
titio, si cũ ego hunc oratorẽ quem nũc fingo, ut institui, crearo,
aluero, confirmaro, tradã eum Crasso & uestiendũ & ornã-
dum. Tũ Crassus, Tu uerò, inquit, Antoni perge, ut instituisti.
Neque enim boni est neque liberalis parentis, quem procrea-
rit & eduxerit, eum non & uestire, & ornare: præsertim cũ
te locuple tem esse negare non possis. Quod enim ornamentũ, H
quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in cau
sa peroranda non dubitauit excitare reum consulare, & eius
diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis im
peratoris ostendere? Qui idem hoc accusante Sulpitio, cũ ho-
minem seditiosum furiosumq; defenderet, non dubitauit sedi-
tiones ipsas ornare, ac demonstrare grauissimis uerbis multos
sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo

A possit: multas etiam è Repub. seditiones sæpe esse factas, ut cũ reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset cõstituta: illam Norbani seditionem, ex luctu ciuium & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & iure esse conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tã lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili ui ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis
B commiseratione dicam? Quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc nõ maxime enituit, quod tibi omnes dãt, acumẽ quoddã singulare: sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt. Tum Catulus, Ego uerò, inquit, in uobis hoc maximè admirari soleo, quòd cum inter uos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque uestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina
C non delatum esse uideatur. Quare Crasse neque tu tua suauitate nos priuabis, ut si quid ab Antonio aut prætermissum aut relictum sit, non explices: neque te Antoni, si quid non dixeris, existimabimus nõ potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista quæ proposuisti, quæ nemo horum desyderat, quibus ex locis ea quæ dicenda sint in causis, repẽriantur? Quæ quanquam abs te no
D uo quodam modo præclaréque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata. Illa deprome nobis, unde afferas quæ sæpissimè tractas, sempérque diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius: & quò facilius id à te exigam quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modò Crassus in cælum uerbis extulit, tres sunt rationes, ut antè dixi: una conciliãdorum hominũ, altera docendorum, tertia concitandorũ.

Harum trium partiũ prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia uim desyderat. nam hoc necesse est, ut is qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione uoluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniã illa pars in qua rerũ ipsarũ explicatio ac defensio posita est, uidetur omnẽ huius generis quasi doctrinã continere: de ea primũ loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usũ iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monẽti L. Crasse libẽter assentiemur, ut singularũ causarũ defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autẽ ea capita, unde omnis ad omnem & causam & orationem disputatio ducitur. Neque enim quoties uerbum aliquod est scribendum nobis, toties eius uerbi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad eius causæ sepositа argumenta reuolui nos oportet: sed habere certos locos, qui ut literæ ad uerbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrãt. Sed hi loci ei demũ oratori prodesse possunt qui est uersatus in rebus, uel usu, quem ætas denique affert: uel auditione & cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quanuis eruditum hominem adduxeris, quanuis acrem & acutum in cogitando, quanuis ad pronũciandũ expeditum: si erit idem in cõsuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac uoluntatibus ciuium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato & iterato, quò meliores fœtus possit & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primùm naturam causæ uideat, quæ nunquam latet, fa

A Etúmne sit quæratur, an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus quas isti docent, quid faciat causam, id est quo sublato controuersia stare non possit: deinde quid ueniat in iudicium: quod isti sic iubent quærere: Interfecit Opimius Gracchum. Quid facit causam? Quòd Reip. causa, cũ ex senatusconsulto ad arma uocasset. Hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licueritne ex S. C. seruandæ Reipub. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in uulgari prudentia sita. sed illa quærẽda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id quod in iudicium uenit spectantia debeant afferri. Atq; hic illud uidẽdum est, in quo summus est error istorum magistrorũ, ad quos liberos nostros mittimus, non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamẽ ut uideatis quàm sit genus hoc eorum qui sibi eruditi uidentur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. Vnum appellant, in quo sine personis atque tẽporibus de uniuerso genere quæratur: alterum, quod personis certis & temporibus definiatur: ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim & naturã referri. Nã in ea ipsa causa de qua antè dixi, uihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. de ipso enim uniuerso genere infinita quæstio est, nũ pœna uideatur esse afficiendus qui ciuem ex senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa in qua id quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum uniuersa disputatione quæratur. Quinetiam in iis ipsis ubi de facto ambigitur, ceperítne cõtra leges pecunias P. Decius, argumẽta &

criminũ & defenſionis reuocẽtur oportet ad genus & ad na E
turã uniuerſam: quòd ſumptuoſus, de luxuria: quòd alieni ap-
petens, de auaritia: quòd ſeditioſus, de turbulentis & malis ci
uibus: quòd à multis arguitur, de genere teſtium: cõtráque quæ
pro reo dicentur, omnia neceſſariò à tempore atq; homine ad
communes rerum & generum ſummas reuoluẽtur. Atque hæc
forſitan homini non omnia quæ ſunt in natura rerum, celeri-
ter animo comprehendenti, permulta uideantur, quæ ueniant F
in iudicium tum cum de facto quæratur: ſed tamen criminum
eſt multitudo, non defenſionum aut locorum infinita. Quæ ue-
rò cum de facto non ambigitur, quærũtur qualia ſint: ea ſi ex
reis numeres, & innumerabilia ſunt, & obſcura: ſi ex rebus,
ualde & modica, & illuſtria. Nam ſi Mãcini cauſam in uno
Mancino ponimus, quotieſcunque is quem Paterpatratus de-
diderit, receptus non erit, toties cauſa noua naſcetur. Sin illa G
controuerſia cauſam facit, uideatúrne ei quem Paterpatratus
dediderit, ſi is non ſit receptus, poſtliminium eſſe: nihil ad ar-
tem dicendi, nec ad argumẽta defenſionis, Mancini nomẽ per-
tinet: ac ſi quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indi
gnitas, extra quæſtionem eſt: & ea tamen ipſa oratio ad uni-
uerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego
non eo conſilio diſputo, ut homines eruditos redarguam: quã-
quam reprehendendi ſunt qui in genere deſmiendo iſtas cau- H
ſas deſcribunt in perſonis & in temporibus poſitas eſſe. Nam
etſi incurrunt tempora & perſonæ, tamen intelligeudum eſt,
non ex iis, ſed ex genere quæſtionis pendere cauſas. Sed hoc
nihil ad me: nullũ enim nobis certamẽ cum iſtis eſſe debet: tã-
tum ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tã-
to otio etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerũt,

A ut genera rerum discernerent, eáque paulò subtilius explicarẽt. Verùm hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multò etiã magis ad uos, Cotta noster, & Sulpiti: quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum. est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines, tot causſæ: sin ad generũ uniuersas quæstiones referũtur, ita modicæ & paucæ sunt, ut omnes eas diligẽtes & memores & sòbrij ora-

B tores percursas animo & propè decantatas habere debeant. Nisi forte existimatis à M. Curio caussam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse quamobrem posthumo non nato Curium tamen hæredem Coponij esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ uim ac naturam, nomen Coponij ac Curii pertinuit: in genere erat uniuerso rei negotiique, non in tẽpore ac nominibus omnis quæstio, cum scri-

C ptum ita sit: Si mihi filius gignitur, ísque prius moritur, & cætera: tum, ut mihi ille sit hæres. Si natus filius non sit, uideatúrne is qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse. Perpetui iuris, & uniuersi generis quæstio, non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desyderat. In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, à discendoque deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim ferè

D referri quid alicui de iure uiro aut mulieri respõderint, credo ut putaremus, in hominibus, nõ in re, cõsultationis aut dubitationis causam aliquã fuisse: ut quòd homines essent innumerabiles debilitati à iure cognoscendo, uoluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abiiceremus. Sed hæc Crassus aliquãdo nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius ciuile, quod nũc diffusum & dissipatum est, in certa genera coactu-

rum,& ad artem facilè redacturum.Et quidem, inquit Catulus,haudquaquam id est difficile Crasso,qui & quod disci potuit de iure,didicit:& quod iis qui eum docuerunt,defuit; ipse affert;ut quæ sint in iure,uel acutè describere, uel ornatè illustrare possit.Ergo ista,inquit Antonius,tum à Crasso discemus,cum se de turba & à subsellijs in otiũ(ut cogitat) solitudinemque cõtulerit.Iam id quidem sæpe,inquit Catulus, ex eo audiui,cum diceret sibi certum esse à iudicijs causisque discedere:sed ut ipsi soleo dicere,non licebit, Neque enim ipse auxilium suum sæpe à uiris bonis frustra implorari patietur,neque id æquo animo feret ciuitas:quæ si uoce L.Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam herclè, inquit Antonius, si hæc uerè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pristino Crasse uiuendum, & istam oscitantem & dormitantem sapientiam, Scæuolarum & cæterorum beatorum otio concedamus . Arrisit hic Crassus leniter, & pertexe modò,inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia,simul atque ad eam confugero,in libertatẽ undicabit. Huius quidem loci,quem modò sum exorsus, hic est finis,inquit Antonius,quoniam intelligitur nõ in hominum innumerabilibus personis,neque in infinita tẽporum uarietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse quæ in dubiũ uocarentur:genera autem esse definita non solùm numero,sed etiã paucitate:ut eam materiẽ orationis,quæ cuiusque esset generis,studiosi qui essent dicendi,omnibus locis descriptam, instructã,ornatámq; cõprehenderẽt,rebus dico,& sentẽtijs.Eaui sua uerba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem uideri solent,si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Ac si uerum quæritis, quod mihi quidem uideatur (nihil enim

A aliud affirmare possum nisi sententiã & opinionem meã) hoc
instrumentum caussarum & generũ uniuersorum in forũ de-
ferre debemus: neq; ut quæque res delata ad nos erit, tum de-
nique scrutari locos ex quibus argumenta eruamus: quæ qui-
dem omnibus qui ea mediocriter modò consyderarint, studio
adhibito & usu petractata esse possunt: sed tamẽ animus re-
ferendus est ad ea capita, & ad illos quos sæpe iam appella-
B ui locos, ex quibus omnia ad omnẽ orationẽ inuenta ducũtur.
Atque hoc totum est siue artis, siue aniuaduersionis, siue con-
suetudinis, nosse regiones intra quas uenire debeas, ut perue-
stiges quod quæras. Vbi eũ locum omnẽ cogitatione sepseris, si
modò usum rerũ percallueris, nihil te effugiet: atq; omne quod
erit in re, occurret atque incidet. Et sic cũ ad inueniendum in
dicendo hæc tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si uo-
C lumus) appellemus artem, tertium diligentia: nõ possum equidẽ
non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium dili-
gentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia inquam cum om-
nibus in rebus, tum in causis defendẽdis plurimum ualet. Hæc
præcipuè colenda est nobis, hæc semper adhibenda, hæc nihil
est quod non assequatur. Caussa ut penitus, quod initio dixi,
nota sit, diligentia est. Vt aduersarium attentè audiamus, at-
D que ut eius non solùm sententias, sed etiam uerba omnia exci-
pi amus, uultus denique perspiciamus omnes, qui sensum ani-
mi plerunq; indicant, diligentia est. Id tamẽ dissimulãtur face-
re, ne sibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia est. Dein-
de ut in iis locis quos proponam paulopost, peruoluatur ani-
mus, ut se penitus insinuet in caussam, ut sit cura & cogitatio-
ne intentus, diligentia est, Vt his rebus adhibeat tanquam lu-
men aliquod memoriam, ut uocem, ut uires, hæc magna sunt.

Inter ingenium quidem & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. Ars demõstrat tantum ubi quæras, atque ubi sit illud quod studeas inuenire. Reliqua, quæ sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar hoc uno uerbo, quo sæpe iam usi sumus, diligẽtia: qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur. Nã orationis quidem copia uidemus ut abundẽt philosophi, qui (ut opinor) sed tu hæc Catule melius. Nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque re dicant. Sed aristoteles, is quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos ex quibus omnis argumentatio non modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc qua in causis utimur, inueniretur: à quo quidem homine iamdudum Antoni non aberrat oratio tua, siue tu similitudine illius diuini ingenii in eadem incurris uestigia, siue etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidem mihi magis ueri simile uidetur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus uideo, quàm putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies Catule. Semper ego existimaui iucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificii alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idem existimaui pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seséque & uidendi res obscurissimas, & bene uiuẽdi, & copiose dicendi ratione hominibus daturos pollicerẽtur, non admouere aurẽ: & si palàm audire eos nõ auderes, ne minueres apud tuos ciues authoritatẽ tuã,

A subauscultando tamen excipere uoces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci Catule, & istorum omnium summatim causas & genera ipsa gustaui. Valde hercule, inquit Catulus, timidè, tanquam nauem ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appuliſti, quam hæc ciuitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondã Italia Pythagoreorũ fuit, tum cum erat in hac gente magna illa
B Græcia. ex quo etiam quidam Numam Pompilium illũ regẽ nostrum fuisse Pythagoreum ferunt, qui annis permultis antè fuit quàm ipse Pythagoras: quo etiam maior uir habẽdus est, cum illam sapientiam constituẽdæ ciuitatis duobus propè seculis antè cognouit, quàm eam Græci natam esse senserũt. Et certè non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut authoritate grauiores, aut humanitate politiores, P. Africano,
C C. Lælio, L. Furio, qui secũ eruditissimos homines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audiui cum dicerent pergratũ Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quòd cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenẽ: itaque eos dum Romæ essent, & à se & ab aliis frequenter auditos:
D quos tu cum haberes authores Antoni, miror cur philosophiæ, sicut Zethæus ille Pacuuianus, propè bellũ indixeris. Minime inquit Antonius: ac sic decreui, philosophari potius, ut Neoptolemus apud Enniũ, paucis. Nã omnino haud placet: sed tamẽ hæc est mea sentẽtia, quã uidebar exposuisse. Ego ista studia non improbo, moderata modò sint. Opinionẽ istorũ studiorũ, & suspicionẽ artificij apud eos qui res iudicẽt, oratori aduersariã esse arbitror. Imminuit enim & oratoris authorita-

tem, & orationis fidē. Sed ut eò reuocetur unde huc declinauit oratio: ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam E
ueniſſe dixisti, uidésne Diogenē fuisse, qui diceret artē se tradere bene disserēdi, & uera ac falsa diiudicādi, quam uerbo
Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum quomodo uerum inueniatur, sed tātum
est quomodo iudicetur. Nam & omne quod eloquimur, fit ut id aut esse dicamus, aut nō esse: & si simpliciter dictū sit, susci-
piunt dialectici ut iudicēt uerúmne sit, an falsum: & si cōiunc- F
te sit elatū, & adiūcta sint alia, iudicēt recténe adiūcta sint,
& ueráne sūma sit uniuscuiusq; rationis, & ad extremū ipsi
se cōpungūt suis acuminibus, & multa querēdo, reperiūt non
modò ea quæ iā nō possint ipsi dissoluere, sed etiā quibus antè
exorsa uel potius detexta, propè retexantur. Hic nos igitur
Stoicus iste nihil adiuuat: quoniā quēadmodū inueniā quid di G
cā nō docet: atq; idem etiam impedit, q. & multa reperit quæ
neget ullo modò posse dissolui: & genus sermonis affert nō li-
quidū, nō fusum ac profluēs, sed exile, aridū, cōcisum, ac minu
tū: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamē aptū nō
esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auri-
bus accōmodanda, ad oblectandos animos, ad impellēdos, ad
ea probanda quæ non aurificis statera, sed quadam populari H
trutina examinātur. Quare istam artem totam dimittamus,
quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudican-
dis nimium loquax. Critolaum istū, quem simul cum Diogene
ueniſſe cōmemoras, puto plus huic studio nostro prodesse po-
tuisse. erat enim ab isto Aristotele, à cuius inuentis tibi ego ui
deor non longè aberrare. Atq; inter hunc Aristotelē, cuius &
illum legi librū in quo exposuit dicēdi artes omniū superiorū,

A & illos in quibus ipse sua quædam de eadẽ arte dixit, & hos germanos huius artis magistros, hoc mihi uisum est interesse, quòd ille eadẽ acie mentis, qua rerũ omniũ uim naturamq; uiderat, hæc quoq; aspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebãt: illi autẽ qui hoc solũ colendũ ducebãt, laborarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudẽtia qua ille, sed usu in hoc uno genere studioq; maiore. Carneadis
B uerò uis incredibilis illa dicendi & uarietas perquàm esset optanda nobis, qui nullam unquam in illis suis disputationibus rẽ defendit, quã non probarit: nullã oppugnauit, quã non euerterit. Sed hoc maius est quiddam, quàm ab ijs qui hæc tradũt & docent, postulandum sit. Ego autem siquem nunc plane rudem institui ad dicẽdum uelim, his potius tradam assiduis uno
C opere eandem incudem diem noctemq; tondentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atq; omnia minima, mansa, ut aiunt nutrices ĩfantibus pueris, in os inserãt. Sin sit is qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus usu & satis acri ingenio esse uideatur, illuc eum rapiam, ubi non secluſa aliqua aquula teneatur, sed unde uniuersum flumen erumpat,
& illi sedes & tanq; domicilia omnium argumentorũ cõmonstret, & ea breuiter illustret, uerbisq; definiat. Quid enim est
D in quo hæreat qui uiderit omne quod sumatur in oratione aut ad probãdũ, aut ad refellẽdũ, aut ex sua sumi ui atq; natura, aut assumi foris? Ex sua ui, cũ aut res quæ sit tota quæratur, aut pars eius, aut uocabulũ quod habeat, aut quippiã rem illã quod attingat. Extrinsecus autẽ, cũ ea quæ sunt foris, neq; inhærẽt in rei natura, colligũtur. Si res tota quæritur, definitiõe uniuersa uis explicãda est, sic, Si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eã minuit, qui exercitũ hostibus Po. Romani

tradidit,non qui eum qui id feciſſet,Po.Romani poteſtati tra E
didit.Sin pars,partitione: hoc modo, Aut ſenatui parendum
de ſalute Reip.fuit,aut aliud conſilium inſtituendum,aut ſua
ſponte faciendum:aliud conſilium ſuperbum: ſuum arrogans:
utendum igitur fuit conſilio ſenatus.Sin ex uocabalo, ut Car
bo:Si conſul eſt qui cõſulit patriæ,quid aliud feçit Opimius?
Sin ab eo quòd rem attingat,plures ſunt argumentorum ſedes
ac loci.Nam & coniuncta quærimus, & genera, & partes F
generibus ſubiectas,& ſimilitudines, & diſſimilitudines, &
contraria,& conſequẽtia,& conſentanea,& quaſi præcur-
rentia & repugnantia:& cauſas rerum ueſtigabimus,& ea
quæ ex cauſis orta ſunt,& maiora,paria,minora quæremus.
Ex coniunctis ſic argumenta ducuntur:Si pietati ſumma tri-
buenda laus eſt,debetis moueri,cum Quintum Metellum tam
piè lugere uideatis.Ex genere autem:Si magiſtratus in Pop. G
Romani poteſtate eſſe debẽt,quid Norbanum accuſas, cuius
tribunatus uolũtati paruit ciuitatis?Ex parte autẽ ea quæ eſt
ſubiecta generi:Si omnes qui Reip.conſulunt,chari nobis eſſe
debẽt:certè in primis imperatores quorũ cõſiliis,uirtute,peri-
culis,retinemus & noſtrã ſalutẽ,& imperii dignitatẽ.Ex ſi-
militudine autem:Si feræ partus ſuos diligunt,qua nos in libe
ros noſtros indulgentia eſſe debemus? At ex diſſimilitudine: H
Si Barbarorũ eſt in diẽ uiuere,noſtra cõſilia in ſempiternũ tẽ
pus ſpectare debẽt.Atq; utroq; in genere & ſimilitudinis &
diſſimilitudinis exẽpla ſunt ex aliorũ factis,aut dictis, aut e-
uẽtis,& fictæ narrationes ſæpe ponẽdæ.Iã ex contrario: Si
Gracchus nefariè,præclarè Opimius.Ex cõſequẽtibus:Si &
ferro interfectus ille,& tu inimicus eius cũ gladio cruẽto cõ
prehẽſus es in illo ipſo loco,& nemo præter te ibi uiſus eſt,&

A causa nemini, & tu semper audax, quid est quod de facinore dubitare possimus? Ex cõsentaneis, & præcurrẽtibus, & repugnãtibus, ut olim Crassus adolescẽs: Nõ si Opimiũ defendisti Carbo, idcirco te isti bonũ ciuẽ putabũt, simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quòd T Gracchi mortẽ sæpe in concionibus deploraſti, quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd eam legem in tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dis-

B sensisti. Ex causis autem rerũ sic: Auaritiam si tollere uultis, mater eius est tollenda luxuries. Ex ijs autem quæ sunt orta de causis: Si ærarij copijs & ad belli adiumẽta, & ad ornamenta pacis utimur: uectigalibus seruiamus. Maiora autẽ, & minora, & paria comparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitijs præstat, & pecunia tantopere expetitur: quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

C „ -Hic paruæ consuetudinis
„ Cauſſa huius mortem fert tam familiariter:
„ Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra Rempub. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea quæ non sua ui, sed extranea subleuantur, ut hæc: Hoc uerum est. dixit enim Q.

D Luctatius, hoc falsum est: habita enim quæstio est. hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. de quo genere toto paulò antè dixi. Hæc ut breuissime dici potuerũt, ita a me dicta sunt. Vt enim si aurum cui quod esset multifariam defossum, commonstrare uellem, satis esse deberet si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id quod uellet, paruo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærẽti demonstrant ubi sint: reliqua cura & cogitatione eruuntur. Quod autem argu-

mentorum genus cuique cauſſarum generi maximè cõueniat, E
non eſt artis exquiſitæ præſcribere, ſed eſt mediocris ingenij
iudicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicen
di explicemus, ſed ut doctiſſimis hominibus uſus noſtri quaſi
quædam admonita tradamus. His igitur locis in mente & co-
gitatione defixis, & in omni re ad dicẽdum poſita excitatis,
nihil erit quod oratorem effugere poſsit, non modò in forenſi-
bus diſceptationibus, ſed omnino in ullo genere dicendi. Si ue- F
rò aſſequetur ut talis uideatur qualem ſe uideri uelit, & ani-
mos eorum ita afficiat apud quos aget, ut eos quocunque uelit
uel trahere uel rapere poſsit, nihil profectò præterea ad di-
cendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam ſatis eſſe, re-
perire quid dicas, niſi id inuentum tractare poſsis. Tractatio
autem uaria eſſe debet, ne aut cognoſcat artẽ qui audiat, aut
defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponi oportet quid aſſe- G
ras, & id quare ita ſit, oſtendere, & exijſdẽ illis locis, inter-
dum cõcludere, relinquere aliâs, alioq; trãſire, ſæpe non pro-
ponere: ac ratione ipſa afferenda, quid proponendum fuerit,
declare: ſi cui quid ſimile dicas, prius ut ſimile cõfirmes, dein-
de quod agitur adiungas. puncta argumentorum plerunque
ut occulas, ne quis ea numerare poſsit: ut re diſtinguãtur, uer-
bis confuſa eſſe uideantur. Hæc ut & properãs, & apud do- H
ctos, & ſemidoctus ipſe percurro, ut aliquando ad illa maio-
ra ueniamus. Nihil eſt enim in dicendo, Catule, maius, quàm
ut faueat oratori is qui audiet, utq; ipſe ſic moueatur, ut impe
tu quodam animi, & perturbatione magis quàm iudicio aut
conſilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio aut
amore, aut cupiditate aut iracundia, aut dolore aut lætitia,
aut ſpe aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis,

A quàm ueritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. Quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiã nũc deesse uidetur ijs rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam? inquit. Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorũ, in qua tu mihi semper deus uideri soles. Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule, deus.
B Non me hercule mihi nisi admonito uenisset in mentem: ut possis existimare me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere uideor, usu solere in dicendo uel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego quia non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi uideris ante tempus
C a me rationem ordinis & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem uim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobãda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorum & de collocatione aliquid dicere. Sed cum tria sint à me proposita, de uno dictum: cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad uincendum, probari mores, institutа, & facta, & uitam, & eorum qui agent causas, &
D eorũ pro quibus: & item improbari aduersariorũ: animósque eorũ apud quos agitur, cõciliari q̃ maxime ad beneuolẽtiã cũ erga oratorẽ, tum erga illũ pro quo dicet orator. Cõciliantur autẽ animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitæ, quæ facilius ornari possunt, si modò sunt: quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas uocis, uultus pudoris significatio, uerborũ comitas. si quid persequare acrius, ut

inuitus & coactus facere uideare. Facilitatis, liberalitatis, E
mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi
signa proferri perutile est, eaq; omnia, quæ proborum, demis-
sorum, non acrium, non pertinaciũ, non litigiosorum, non acer-
borum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantque ab
ijs in quibus hæc non sunt. Itaq; eadem sunt in aduersarios ex
contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs
caussis excellet, in quibus minus potest inflammari animus iu-
dicis acri & uehementi quadã incitatione. Non enim semper F
fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ
maximè commendat reos. Reos autem appello, non eos modò
qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur. Sic enim
olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione,
iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mi
rum quiddam ualet: & hoc uel in principijs, uel in re narran- G
da: uel in peroranda tantam habet uim, si est suauiter & cum
sensu tractatum, ut sæpe plus q̃ caussa ualeat. Tantum autem
efficitur sensu quodam ac ratione dicendi, ut quasi mores ora
toris effingat oratio. Genere enim quodam sentẽtiarũ, & ge-
nere uerborum, adhibita etiam actione leni, facilitateq; signi-
ficandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse ui-
deantur. Huic autẽ est illa dispar adiuncta ratio orationis, H
quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellitq;
ut aut oderint aut diligant, aut inuideant aut saluum uelint,
aut metuant aut sperent, aut cupiant aut abhorreant, aut læ-
tentur aut mœreant, aut misereantur aut punire uelint, aut ad
eos motus adducantur siqui finitimi sunt & propinqui his ac
talibus animi perturbationibus. Atque illud optandũ est ora-
tori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi affe-

A rãt ad cauſſam iudices, ad id quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius eſt enim currentem (ut aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligenti priùs quàm conetur ægro adhibere mediçinã, non ſolùm morbi eius cui mederi uolet, ſed etiã conſuetudo ualentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem cum aggredior ancipitem cauſſam, & grauem, ad a-

B nimos iudicum pertractãdos, omni mẽte in ea cogitatione curáque uerſor, ut odorer quàm ſagaciſſimè poſſim, quid ſentiãt, quid exiſtiment, quid expectẽt, quid uelint, quò deduci oratione facillime poſſe uideantur. Si ſe dant, &, ut antè dixi, ſua ſponte quò impellimus inclinant atq; propẽdent, accipio quod datur, & ad id unde aliquis flatus oſtenditur, uela do. Sin eſt integer quietúſque iudex, plus eſt operis. ſunt enim omnia di-

C cendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa quæ rectè à bono poëta dicta eſt Flexanima, atque omnium regina rerum oratio, ut non modò inclinantem erigere, aut ſtantem inclinare, ſed etiam aduerſantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere poſſit. Hæc ſunt illa quæ me ludens Craſſus modò flagitabat, quæ à me diuinitus tractari ſolere diceret, & in cauſſa M. Aquilij, Caiiq; Nor-

D bani, nonnullíſque alijs quaſi præclarè acta laudaret, quæ me hercule ego Craſſe, cum à te tractãtur in cauſſis, horrere ſoleo. tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, uultu, geſtu, digito denique iſto tuo ſignificari ſolet: tãtum eſt flumen grauiſſimorum optimorúmque uerborum: tam integræ ſententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam ſine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non ſolum tu incẽdere iudicem, ſed ipſe ardere uidearis. Neque fieri poteſt ut doleat is qui audit, ut oderit, ut inui-

deat,ut pertimeſcat aliquid,ut ad fletum miſericordiámq; de- E
ducatur, niſi omnes ij motus quos orator adhibere uolet iudi-
ci,in ipſo oratore impreſsi eſſe atque inuſti uidebũtur. Quòd
ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, & ſi in eiuſmodi ge-
nere orationis nihil eſſet niſi falſum, atque imitatione ſimula-
tũ,maior ars aliqua forſitan eſſet requirenda. Nũc ego quid
tibi Craſſe,quid cæteris accidat,neſcio:de me autẽ cauſſa nul
la eſt cur apud homines prudentiſsimos atq; amiciſsimos men- F
tiar. Non me hercule unquam apud iudices aut dolorem, aut
miſericordiam,aut inuidiam,aut odium excitare dicendo uo-
lui,quin ipſe in cõmouendis iudicibus,ijs ipſis ſenſibus ad quos
illos adducere uellẽ,permouerer. Neque enim facilè eſt perfi-
cere ut iraſcatur ei cui tu uelis, iudex,ſi tu ipſe id lentè ferre
uideare:neq; ut oderit eum quẽ tu uelis, niſi te ipſum flagran-
tem odio antè uiderit:neque ad miſericordiam adducetur, ni- G
ſi ei tu ſigna doloris tui uerbis,ſentẽtiis,uoce,uultu,collachry
matione denique oſtenderis. Vt enim nulla materies tam faci-
lis ad exardeſcendum eſt, quæ niſi admoto igni ignem cõcipe-
re poſsit: ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendã uim ora-
toris parata,quæ poſsit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam
& ardens acceſſerit. Ac ne fortè hoc magnũ ac mirabile eſſe
uideatur,hominẽ toties iraſci, toties dolere, toties omni animi
motu cõcitari,præſertim in rebus alienis:magna uis eſt earum H
ſententiarũ,atque eorũ locorũ quos agas tractéſq; dicẽdo, ut
nihil opus ſit ſimulatione & fallacijs. Ipſa enim natura ora-
tionis eius quæ ſuſcipitur ad aliorũ animos permouẽdos, ora-
torem ipſum magis etiam quàm quẽquam eorum qui audiunt,
permouet. Et ne hoc in cauſsis,in iudiciis,in amicorum pericu-
lis,in cõcurſu hominũ,in ciuitate,in foro accidere miremur,cũ

A agitur nõ ſolùm ingenij noſtri exiſtimatio (nam id eſſet leuius: quanquam cum profeſſus ſis te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidẽ negligendũ eſt) ſed alia ſunt maiora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi uiri boni uolumus haberi, exiſtimare nõ poſſumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe uideatur, quid poteſt eſſe tam fictum quàm uerſus, quàm

B ſcena, quàm fabulæ? tamẽ in hoc genere ſæpe ipſe uidi cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis uiderẽtur Spondalia illa dicentis,

„ Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi?
„ Neque paternum aſpectum es ueritus?

Nunquam illum aſpectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur: ut idem inflexa ad miſerabilẽ ſo-

C num uoce,

„ Liberûm laceraſti, orbaſti, extinſti: neque fratris necis,
„ Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam eſt traditus?

flens ac lugens dicere uidebatur. Quæ ſi ille hiſtrio quotidie cum ageret, tamen rectè agere ſine dolore non poterat, quid? Pacuuium putatis in ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit, Sæpe enim audiui poëtam bonum ne-

D minem (id quod à Democrito & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorũ exiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris. Quare nolite exiſtimare me ipſum, qui nõ Heroum ueteres caſus fictóſq; luctus uellem imitari atque adũbrare dicendo, neq; actor eſſem alienæ perſonæ, ſed author meæ, cũ mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem

ornatum à ſenatu,quantem in Capitolium aſcẽdiſſe meminiſ- E
ſem,hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in ſummum
diſcrimẽ adductum uiderem,non prius ſum conatus miſericor
diam aliis cõmouere,quàm miſericordia ſum ipſe captus.Sen-
ſi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui mœ-
ſtum ac ſordidatum ſenẽ,& cum iſta feci quæ tu Craſſe lau- Z
das,non arte,de qua quid loquar neſcio,ſed motu magno ani-
mi,ac dolore,ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices oſtenderẽ, F
cum C.Marius mœrorẽ orationis meæ præſens ac ſedens mul
tum lachrymis ſuis adiuuaret: cúmq; ego illum crebrò appel-
lans,collegam ei ſuum commendarem,atque ipſum aduocatum
ad communem Imperatorum fortunam defendendam inuoca-
rem.Non fuit hæc ſine meis lachrymis,non ſine dolore magno
miſeratio,omniúmque deorum & hominum & ciuium & ſo-
ciorum imploratio: quibus omnibus uerbis quæ à me tum ſunt G
habita,ſi dolor abfuiſſet meus, non modò non miſerabilis, ſed
etiam irridenda fuiſſet oratio mea. Quam ob rem hoc uos
doceo,Sulpiti,bonus ego uidelicet atque eruditus magiſter, ut
in dicendo iraſci,ut dolere,ut flere poſſitis. Quãquam te qui-
dem quid hoc doceam? qui in accuſando ſodali & quæſtore
meo,tantũ incendium nõ oratione ſolum, ſed multo etiam ma-
gis ui & dolore & ardore animi concitaras.ut ego ad id re-
ſtinguendum uix conarer accedere. Habueras enim tu omnia H
in cauſſa ſuperiora:uim,fugam,lapidationem,crudelitatẽ tri-
bunitiam in Cæpionis graui miſerabilíque caſu, in iudiciũ uo-
cabas: deinde principem & ſenatus & ciuitatis M.Aemilium
lapide perçuſſum eſſe conſtabat:ui pulſum ex templo L.Cot-
tam,& T.Didium,cũ intercedere uellent rogationi, nemo po
terat negare. Accedebat,ut hæc tu adoleſcens pro Rep.queri

A summa cum dignitate existimarêre: ego homo censorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forum, uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excusationis, quòd tum eum defenderem qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam? me artem aliquam adhibuisse? Quid fecerim, narrabo: si placue-

B rit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi: eámque orationem ex omni Reipublicæ nostræ temporum uarietate repetiui, concluſíque ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa, quæ modò Crassus commemorabat, egi, neque Reges ex hac ciuitate exigi, neque Tribunos

C pleb. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem illam ciuitatis, ac uindicem libertatis Pop. Romano dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuò si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendũ. Quòd si unquam Po. Roma. concessum esset ut iure incitatus uideretur, id quod

D docebam sæpe esse concessum: nullam illa caussam iustiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi & conuerti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem qui lugebant suos, oratione refricabam: & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices caussa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erãt ipsi propter iudicia abalienati, renouabã atq; reuocabam. Quod ubi sensi me in possessione iudicij ac defensionis meæ cõstitisse,

quòd & populi beneuolentiã mihi cõciliaram, cuius ius, etiam E
cum seditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos
totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu ac desyderio propin-
quorum, uel odio proprio in Cæpionem, ad causſam noſtram
conuerteram: tunc admiſcere huic generi orationis uehementi
atque atroci genus illud alterũ, de quo antè diſputaui, lenita-
tis & mãſuetudinis, cœpi, me pro meo ſodali, qui mihi in libe-
rûm loco more maiorum eſſe deberet, & pro mea omni fama F
propè fortuníſque decernere: nihil mihi ad exiſtimationẽ tur-
pius, nihil ad dolorem acerbius accidere poſſe, quàm ſi is qui
ſæpe alieniſſimus à me, ſed meis tamẽ ciuibus ſaluti exiſtima-
rer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non poſſem. Petebam à
iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus geſtis, ſi iu
ſto ſi pio dolore me eſſe affectum uiderent, concederent, præ-
ſertim ſi in aliꝭ cauſſis intellexiſſent omnia me ſemper pro a- G
micorum periculis, nihil unquam pro me ipſo deprecatum. Sic
in illa omni defenſione atque cauſſa, quod eſſe in arte poſitum
uidebatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut quid eſſet minuere
maieſtatem, explicarem: perquam breuiter perſtrinxi atq; at-
tigi. His duabus partibus orationis, quarum altera cõcitatio-
nem habet, altera commẽdationem, quæ minime præceptis ar-
tium ſunt perpolitæ, omnis eſt à me illa cauſſa tractata: ut & H
acerrimus in Cæpionis inuidia renouanda, & in meis mori-
bus erga meos neceſſarios declarandis manſuetiſſimus uide-
rer: ita magis affectis animis iudicum quàm doctis, tua Sulpi-
ti eſt à nobis tum accuſatio uicta. Hic Sulpitius, Verè hercu-
le, inquit, Antoni, iſta commemoras. nam ego nihil unquam uidi
quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum eſt elapſa illa
cauſſa. Cum enim, quemadmodum dixiſti, tibi ego non iudiciũ,

A sed incẽdium tradidissem: quod tuũ principiũ, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractúsue uerborum? Vt tu illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine perneceſſario quæstore tuo dicere: quam tibi primùm muniſti ad te audiendum uiam. Ecce autem cum te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoſcendum propter

B neceſſitudinem arbitrarẽtur, ſerpere occultè cœpiſti nihildum aliis ſuſpicantibus, me uerò iam pertimeſcente ut illã nõ Norbani ſeditionem, ſed illam Po. Romani iracundiam, neque eam iniuſtam, ſed meritam ac debitam fuiſſe defenderes. Deinde, qui locus abs te prætermiſſus eſt in Cæpionem? Vt tu illa omnia odio, inuidia, miſericordia miſcuiſti? Neque hæc ſolùm in

C defenſione, ſed etiam in Scauro, cæteríſque meis teſtibus, quorum tu teſtimonia non refellendo, ſed ad eundem impetum populi confugiendo refutaſti. Quæ cum abs te modò commemorarentur, equidem nulla præcepta deſyderabam. Iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarum abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrem puto. Atqui, ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiã quæ nos ſequi in dicẽdo, quæque maximè ſpectare ſolemus. Docuit enim iam nos

D longa uita, uſúſque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primum conſyderare ſoleo, poſtulétne cauſſa. Nam neque paruis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere poſſimus: ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut cõuellere adoriamur ea quæ non poſſint commoueri. Nam quoniam hæc ferè maximè

sunt in iudicum animis, aut quicunq; illi erunt apud quos age- E
mus, oratione molliẽda, amor, odium, iracũdia, inuidia, miseri-
cordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia: ſentimus amorem cõcilia-
ri, ſi id uelle uideare, quod ſit utile ipſis apud quos agas, de-
fendere: ſi aut pro bonis uiris, aut certè pro ijs qui illis boni
atque utiles ſint, laborare. Nanque hæc res amorem magis cõ-
ciliat, illa uirtutis defenſio charitatem: plúſq; proficit ſi pro-
ponitur ſpes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficij cõme- F
moratio. Enitendum eſt ut oſtendas in ea re quam defendas,
aut dignitatem ineſſe, aut utilitatem: eúmque cui concilies hũc
amorem ſignifices nihil ad utilitatẽ ſuam retuliſſe, ac nihil o-
mnino feciſſe cauſſa ſua. Inuidetur enim commodis hominum
ipſorum, ſtudijs autem eorum cæteris commodandi, fauetur.
Videndúmque hoc loco eſt, ne quos ob benefacta diligi uole- G
mus, eorum laudem atque gloriam, cui maximè inuideri ſolet,
nimis efferre uideamur. Atque ijſdem his ex locis & odiũ in
alios ſtruere diſcemus, & à nobis ac noſtris dimouere. Ea-
démque hæc genera tractãda ſunt in iracundia uel excitãda,
uel ſedanda. Nam ſi quod ipſis qui audiunt, pernicioſum aut
inutile ſit, id factum augeas: odiũ creatur. Sin quod aut in bo-
nos uiros, aut in eos quos quiſque minime debuerit, aut in Rẽp.
tum excitatur ſi non tam acerbũ odium, tamẽ aut inuidiæ aut H
odii non diſſimilis offenſio. Item timor incutitur aut ex ipſo-
rum periculis, aut ex communibus. Interior eſt ille proprius,
ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt perdu-
cendus. Par atque una ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ. Sed
haud ſciam an acerrimus longe ſit omnium motus inuidiæ: nec
minus uirium opus ſit in ea comprimenda, quàm in excitanda.
Inuident autem homines maximè paribus, aut inferioribus

A cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse. Sed etiam superioribus inuidetur sæpe uehemẽter, & eo magis, si intolerãtius se iactãt & æquabilitatẽ cõmunis iuris, præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transeunt. Quæ si inflammãda sunt, maximè dicendum est non esse uirtute parta, deinde etiam uitijs atque peccatis. Tum si erunt honestiora atque grauiora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta sit insoletia hominis,
B quantúmque fastidium. Ad sedãdum autem, magno illa labore magníque periculis esse parta, nec ad suum cõmodum, sed ad aliorũ esse collata: seséque, si quam gloriam peperisse uideatur, tametsi ea non sit æqua merces periculi, tamen ea non delectari, totámque abijcere, atque deponere. Omninóque perficiendum est (quoniam plerique sunt inuidi, maximéque est hoc commune uitium & peruagatum. inuidetur autem præstanti
C florentíque fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellẽs opinione fortuna, cum laboribus & miseriis permista esse uideatur. Iam misericordia mouetur, si is qui audit, adduci potest ut illa quæ de altero deplorẽtur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium, crebrò ad seipsum reuertatur. Ita cum singuli casus humanarũ miseriarum grauiter accipiuntur si dicũtur dolenter, tum afflicta &
D prostrata uirtus maximè luctuosa est: & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe iam dixi) atq; summissa: sic hæc quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intẽta ac uehemẽs esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate qua conciliamur ijs qui audiunt, ad hanc

uim acerrimam qua eosdẽ excitamus, influat oportet aliquid, E
& ex hac ui nonnunquam animi aliquid influendũ est illi lenitati: neque est ulla tẽperatior oratio, quàm illa in qua asperitas contentionis, oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autẽ lenitatis quadam grauitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo in quo uis atque contentio quæritur, & hoc quod ad uitam & mores accommodatur: & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad il- F
lud genus orationis (abest enim totum à caussa: & homines prius ipsum illud quod proprium sui iudicij est, audire desyderant) nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim sicut argumentum simul atque positum est, arripitur, alterúmque & tertium poscitur: ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commouere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat: quæ G
simul atque emissa est, adhæresci t. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit: quam cõsequi nisi multa & uaria & copiosa oratione & simili contentione actionis nemo potest. Quare qui aut breuiter aut summisse dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt: in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppe- H
ditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis quæ comprobandi eius caussa sumuntur, reprehendendis: aut demonstrando, id quod cõcludere illi uelint, non effici ex propositis, nec esse consequens. aut si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem quod sit aut grauius, aut æquè graue. Illa autem quæ aut conciliationis caussa leniter, aut permotionis

A uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferẽda sunt, ut odio beneuolentia, misericordia, inuidia tollatur. Suauis autẽ est & uehemẽter sæpe utilis iocus, & facetiæ: quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque ullam artem desyderãt: in quibus tu lõgè alijs mea sententia Cæsar excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis: aut siqua est, eam nos tu potissi-

B mùm docebis. Ego uerò, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetijs disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis, nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere. Inueni autem ridicula & salsa multa Græcorum. Nam & Siculi in eo genere, & Rhodij, & Byzãtii, & præter cæteros Attici excellũt: sed qui eius rei rationẽ quan-

C dam conati sunt artémque tradere, sic insulsi extiterũt, ut nihil aliud eorum nisi ipsa insulsitas rideatur. Quare mihi quidem uidetur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterũ peracutũ & breue: illa à ueteribus superior, cauillatio: hæc altera, dicacitas nominata est. Leue no

D men habet utraque res. quippe. leue enim est totum hoc, risum mouere. Veruntamen, ut dicis Antoni, multũ in caussis persæpe lepôre & facetijs profici uidi. Sed quũ in illo genere perpetuæ festiuitatis ars nõ desyderetur (natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facetos, & uultu adiuuãte, & uoce, & ipso genere sermonis) tũ uerò in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cũ antè illud facetè dictũ emissum hærere debeat, q̃ cogitari potuisse uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, quũ à Philippo

interrogatus quid latraret, furem se uidere respondit? Quid E
in omni oratione Crassus uel apud Centumuiros cõtra Scæuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. Non enim ferè quisquam reperietur præter hunc in utroque genere lepôris excellens, & illo quod in perpetuitate sermonis, et hoc quod in celeritate atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scæuolam Curiana defensio, tota redũdauit hilaritate quadam, & ioco: dicta il- F
la breuia non habuit. Parcebat enim aduersarij dignitati, in quo ipso seruabat suam: quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea quæ occurrãt, cum salsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium, flammã à sapiente facilius ore inardente opprimi, quàm bona dicta teneat. Hæc scilicet bona G
dicta, quæ salsa sint. Nam ea, dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam cõtinuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, caussam illam disputationémque elusit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignũ contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. Quàm multa de balneis, quas nuper ille uendiderat: quàm multa de amisso patrimonio dixit? Atque illa breuia, cum ille H
diceret se sine caussa sudare, Minime mirũ, inquit, modò enim existi de balneis. Innumerabilia huiusce modi fuerunt: sed non minus illa iucunda perpetua. cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia Narbonẽsi Crassi orationẽ legẽdã dedisset, alteri de lege Seruilia: & cũ cõtraria inter se de Rep. capita contulisset, noster hic facetissimè tres patris

A Bruti de iure ciuili libellos tribus legẽdos dedit. Ex lib. 1. Forte euênit ut in Priuernati essemus. Brute, testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquisse. Deinde ex lib. 2. In Albano eramus ego & Marcus filius. Sapiens uidelicet homo cũ primis nostræ ciuitatis. norat hunc gurgitem: metuebat ne cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex lib. 3. in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audiui Scæuolam dicere, sunt ueri Bruti libri) In Tiburti fortè assedimus ego &
B M. filius. Vbi sunt ii fundi Brute, quos tibi pater publicis commentariis cõsignatos reliquit? Quòd nisi puberẽ te, inquit, iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset. Quis est igitur qui nõ fateatur hoc lepôre atque ijs facetiis nõ minus refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdiis quas egit idem cum casu in eadẽ
C caussa cum funere efferretur anus Iunia? Prò dii immortales quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cum coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa grauitate & celeritate uerborũ, Brute, quid sedes? quid illam anum patri nunciare uis tuo? quid illis omnibus quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui glo-
D riæ, cui uirtuti studere? patrimoniône augendo? At id non est nobilitatis: sed fac esse: nihil supereſt: libidines totum dissipauerunt. An iuri ciuili? est paternũ: sed dicet, te, cum ædes uenderes, ne in rutis quidem & cæsis solium tibi paternum recepisse. An rei militari, qui nunquam castra uideris? An eloquẽtiæ, quæ nulla est in te, & quicquid est uocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti? Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuiũ

esse conspectu? Tu illam mortuam, tu imagines ipsas nō pero- E
resc̄is, quibus nō modò imitandis, sed ne collocandis quidē tibi
ullum locū reliquisti? Sed hæc tragica atque diuina: facetа au-
tem & urbana innumerabilia ex una cōcione memmistis. Nec
enim concio maior unquam fuit, nec apud populū grauior ora-
tio, quàm huius contra collegam in censura nuper, neque lepō-
re & festiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunque as- F
sentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas
arte nullo modo posse tradi. Et illud quidem admiror, te no-
bis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque pal
mam, ut cæterarum, Crassō detulisse. Tum Antonius, Ego
uerò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crassō paululū
inuiderem. Nam esse quanuis facetum atque salsum, non nimis
est per se ipsum inuidēdum: sed cum omnium sis uenustissimus,
& urbanissimus, omnium grauissimum & seuerissimum & es- G
se & uideri, quod isti contigit uni, id mihi uix ferendum uide-
batur. Hic cum arrisisset Crassus, Attamen, inquit Antonius,
cum artem esse facetiarū Iuli negares, aperuisti quiddā quod
præcipiendum uideretur. Haberi enim dixisti rationem opor-
tere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decer-
peret quod quidē in primis à Crassō obseruari solet. Sed hoc
præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his nihil o- H
pus sit: nos autem quomodo utamur cum opus sit, quærimus: ut
in aduersarium, & maximè si eius stultitia poterit agita-
ri: in testem stultum, cupidum, leuem, si facilè homines audi-
turi uidebuntur. Omnino probabiliora sunt quæ lacessiti dici-
mus, quàm quæ priores. Nam & ingenii celeritas maior est,
quæ apparet in respondendo: & humanitatis est responsio.
Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista

A ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum uideretur, quod non prouocatus responderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta authoritas, ut quod esset ab eo obiectum, lepôre magis eleuandum, quàm cõtentione frangẽdum uideretur. Tum Sulpitius, Quid igitur? inquit, patiemur Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, nõ explicare to-

B tum nobis genus hoc iocãdi quale sit, & unde deducatur, præsertim cum tantam uim & utilitatem salis & urbanitatis esse fateamur? Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio dicenti nullam esse artem salis? Hic cum Sulpitius reticuisset, Quasi uerò, inquit Crassus, horum ipsorum de quibus Antonius tam diu loquitur, ars ulla sit. Obseruatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerũ quæ in dicendo ualent: quæ si eloquentes facere pos-

C set, quis esset non eloquens? Quis enim hæc non uel facilè, uel certè aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc uim & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiẽdũ quid dicamus, arte ducamur: sed ut ea quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse cõfidamus, aut praua intelligamus, quum quo referẽda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi uidetur, dis-

D putes de hoc toto iocandi genere quid sentias: nequa forte dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse uideatur. Ego uerò, inquit ille, quoniam collectam à conuiua Crasse exigis, non committã ut si defugerim, tibi caussam aliquam dem recusandi: quanquã soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante Roscio. Quis enim sese commouere potest, cuius ille uitia nõ uideat? Sic ego nunc Crasso audiente primùm

loquar de facetiis, & docebo ſus (ut aiunt) oratorẽ eum, quẽ E
cum Catulus nuper audiſſet, fœnum alios aiebat eſſe oporte-
re. Tum ille, Iocabatur, inquit, Catulus: præſertim cum ita di-
cat ipſe, ut Ambroſia alendus eſſe uideatur. Verùm te Cæſar
audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Per-
pauco quidem mihi reſtant, inquit: ſed tamen defeſſus iam la-
bore atq; itinere diſputationis meæ, requieſcã in Cæſaris ſer-
mone, quaſi in aliquo peropportuno diuerſorio, Atqui, inquit F
Iulius, non nimium liberale hoſpitium meum dices. nã te in uiã,
ſimul ac perpaululum guſtaris, extrudam & eiiciam. Ac ne
diutius uos demorer, de omni iſto genere quid ſentiam, perbre
uiter exponam. De riſu quinque ſunt quæ quærantur: unum,
quid ſit: alterũ, unde ſit: tertium, ſitne oratoris uelle riſum mo-
nere: quartum, quatenus: quintũ, quæ ſint genera ridiculi. At-
que illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi G
ſit, quomodo exiſtat, atque ita repentè erumpat, ut eum cupiẽ-
tes tenere nequeamus, & quomodo ſimul latera, os, uenas, uul-
tum, oculos occupet, uiderit Democritus. Neque enim ad hunc
ſermonem hoc pertinet: & ſi pertineret neſcire me tamen id
non puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicerentur.
Locus autem & regio quaſi ridiculi (nam id proximè quæri-
tur) turpitudine & deformitate quadã continetur. Hæc enim H
ridentur uel ſola, uel maximè, quæ notant & deſignant turpi
tudinem aliquam non turpiter. Eſt autem, ut ad illud tertium
ueniam, eſt planè oratoris, mouere riſum, uel quòd ipſa hilari
tas beneuolentiam conciliat ei per quem excitata eſt: uel quòd
admirantur omnes acumen uno ſæpe in uerbo poſitum, maxi-
me reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis: uel quòd frã-
git aduerſarium, quòd impedit, quòd eleuat, quòd deterret, ꝙ

A refutat: uel quòd ipsum oratorem politum esse hominem significat, quòd eruditum, quòd urbanum: maximéque quòd tristitiã ac seueritatem mitigat & relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, ioco risúque dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquàm diligẽter uidendũ est: id quod in quarto loco quærẽdi posueramus. Nã nec insignis improbitas & sceleri iuncta, nec rursus miseria
B insignis agitata ridetur. Facinorosos enim maiore quadam ui quàm ridiculi uulnerari uolunt: miseros illudi nolunt, nisi si se fortè iactant. Parcẽdum est autem maximè charitati hominũ ne temere in eos dicas qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primùm in iocando moderatio. Itaque ea facillimè lũduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis uitiis quæ sunt in uita hominum neque charorum, neque calamitosorum, neque eorum qui ob facinus ad supplicium rapiendi
C uidentur: eáque bellè agitata ridentur. Est etiam deformitatis & corporis uitiorum satis bella materies ad iocandũ. Sed quærimus, idem quod in cæteris rebus maximè quærẽdum est, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, nequid insulsè, sed etiam si quid perridicule possis, uitandum est oratori utrunq;
D ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera deuenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, siquando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu Crasse in Memmiũ, comedis-
„ se eum lacertum Largii, cum esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus. Salsa, attamen à te ipso ficta tota narratio. Addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus

inscriptas fuisse literas, tria L L L. duo M M. Cum quæreres E
id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse,

Lacerat lacertum Largii mordax Memmius. ”

Perspicitis hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, siue habeas uerè quod narrare possis, quod tamen est mendaciolis adspergendum: siue fingas. Est autem hæc huius generis uirtus, ut ita facta demõstres, ut mores eius de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimãtur: ut iis qui audiũt F
tũ geri illa fieriq; uideãtur. In re est itẽ ridiculũ, quod ex qua ”
dã deprauata imitatione sumi solet, ut idẽ Crassus, Per tuãno ”
bilitatẽ, per uestrã familiã. Quid aliud fuit in quo cõcio ridebret, nisi illa uultus & uocis imitatio? Per tuas statuas uerò cũ dixit, & extento brachio paululũ etiã de gestu addidit, uehemẽtius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis.

Tibi ego Antipho assero, inquit, senium est cum audio. ”
Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculũ, ut cautissimè tra G
ctandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. Orator surripiat oportet imitationem: ut is qui audiat, cogitet plura quàm uideat. Præstet idem ingenuitatem & ruborem suũ, uerborũ turpitudine, & rerũ obscœnitate uitãda. Ergo hæc duo genera sũt eius ridicula quod in re positũ est: quæ sunt propria perpetuarũ facetiarũ, in quibus describuntur hominũ mores, & ita effinguntur, ut aut re H
narrata aliqua quales sunt intelligantur, aut imitatione breuiter iniecta, in aliquo insigni ad irridendũ uitio reperiantur. In dicto autẽ ridiculũ est id quod uerbi aut sententiæ quodã acumine mouetur. sed ut in illo superiore genere uel narrationis uel imitationis uitanda est mimorũ ethologorũ similitudo: sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est.

A Quî igitur distinguemus à Crassо,à Catulo,à cæteris familiarem uestrum Granium,aut Vargulam amicum meum? Non me hercule in mentẽ mihi quidem uenit.sunt enim dicaces:Granio quidẽ nemo dicacior. Hoc opinor primũ, ne quotiescũq; potuerit dictũ duci,necesse habeamus dicere.Pusillus testis processit.Licet,inquit,rogare? Philippus:tum quæsitor properans
" Modò breuiter.Hic ille, Non accusabis: perpusillum rogabo.
B Ridiculè: sed sedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam quàm
" ipse testis:omnis est risus in iudicẽ cõuersus:uisum est totũ scurrile iudiciũ.Ergo hæc,quæ cadere possunt in quos nolis,quanuis sint bella,sunt tamẽ ipso genere scurrilia:ut iste,qui se uult dicacẽ,& me hercule est, Appius, sed nonnunquã in hoc uitiũ scurrile delabitur: Cœnabo, inquit,apud te,huic luscо familia
" ri meo C. Sextio. uni enim locum uideo. Est hoc scurrile, &
C quod sine caussa lacessiuit, & tamẽ id dixit quod in omnes luscos conueniret.Ea quia meditata putantur esse,minus ridentur.Illud egregiũ Sextii,& ex tẽpore:Manus laua,inquit,&
" cœna. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem à scurra:& quod nos cum caussa dicimus,non ut ridiculi uideamur,sed ut proficiamus aliquid, illi totũ diem, & sine caussa.
D Quid enim est Vargula assecutus,cum eum cãdidatus A. Sẽ-
" pronius cum Marco suo fratre cõplexus esset, Puer abige mu-
" scas? Risum quæsiuit,qui est mea sententia uel tenuissimus ingenii fructus.Tempus igitur dicendi prudẽtia & grauitate moderabimur:quarum utinam artem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim quæ risum maximè moueant. Hæc igitur sit prima partitio, Quod facetè dicatur,id aliâs in re habere, aliâs in uerbo

facetias: maximè autem homines delectari ſiquando riſus cõ- E
iunctè re uerbóque moueatur. Sed hoc mementote, quoſcunque
locos attingam unde rẽdicula ducantur, ex iiſdem locis ferè
etiam graues ſententias poſſe duci. tantum intereſt, quòd gra-
uitas honeſtis in rebus ſeuere, iocus in turpiculis & quaſi de-
formibus ponitur: uelut in iiſdem uerbis & laudare frugi ſer
uum poſſumus, & ſi eſt nequam, iocari. Ridiculũ eſt illud Ne-
ronianum uetus in furace ſeruo, Solum eſſe, cui domi nihil ſit "F
nec obſignatũ, nec occluſum. Quod idem in bono ſeruo dici ſo
let, & hoc iiſdẽ etiam uerbis. Ex iiſdem autẽ locis omnia na-
ſcuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uul-
nere ob Remp. accepto, & ob eam cauſſam uerecũdanti in pu
blicũ prodire, mater dixit, Quin prodis mi Spuri, ut quoties- "
cunque gradum facias, toties tibi tuarum uirtutum ueniat in "
mentem? præclarũ & graue eſt. Quod Caluino Glaucia clau "G
dicanti, Vbi eſt uetus illud? Num claudicat? at hic claudicat.
hoc ridiculum eſt: & utrunque ex eo quod in claudicatione "
animaduerti potuit, eſt ductum. Quid hoc Næuio ignauius? "
Seuere Scipio. At in male olentem, Video me à te non cõueni- "
ri, ſed circunueniri: ſubridiculè Philippus. At utrunque genus "
continet uerbi ad literam immutati ſimilitudo. Ex ambiguo
dicta, uel argutiſſima putantur: ſed non ſemper in ioco, ſæpe
etiam in grauitate uerſantur. Aphricano illi maiori coronam H
ſibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea ſæpius rum-
peretur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, ſi non comue-
nit. caput enim magnum eſt. laudabile, & honeſtum. At ex eo-
dem genere eſt, Caluus, Satis eſt quod dicit. Parúmne multa? "
Nullum genus eſt ioci, quo non ex eodem ſeuera & grauia ſu-
mantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non eſſe omnia

A ridicula faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quàm Sannio est? sed ore, uultu, imitãdis moribus, uoce, deniq; corpore ridetur ipso. Salsum hunc possum dicere, atq; ita, nõ ut eiusmodi oratorẽ esse uelim, sed ut mimũ. Quare primũ genus hoc quod risum uel maximè mouet, nõ est nostrũ, morosum, superstitiosum, suspiciosum, glorioſum, stultum. Naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus, nõ sustinere. Alterũ genus est,
B imitatione admodũ ridiculum, sed nobis tantũ licet furtim, siquando, & cursim. Alterũ minime est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartũ obscœnitas, nõ solùm, nõ foro digna, sed uix conuiuio liberorũ. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut antè diuisi, positæ uidentur esse: aut in uerbo. Nã quod quibuscunq; uerbis dixeris, facetũ tamẽ est, re cõtinetur: quòd mu
C tatis uerbis salẽ amittit, in uerbis habet lepôrem omnẽ. Ambigua sunt in primis acuta, atq; in uerbo posita, nõ in re: sed nõ sæpe magnũ risum mouẽt, magis ut bellè & literatè dicta laudantur: ut in illum Titiũ, qui cum studiosè pila luderet, & idẽ signa sacra noctu frãgere putaretur, gregalésq; eũ in cãpũ nõ uenisse requireret, excusauit Vespa Terẽtius, quòd eũ brachiũ
D fregisse diceret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium,

" Quid Decius Nuculam? an confixum uis facere? inquit.
" Vt tuus amicus, Crasse, Granius, Nõ esse sextãtis. Et si quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit, sed risus mouẽt alia maiores. Ambiguũ per se ipsum probatur id quidẽ, ut antè dixi, uel maximè. ingenioſi enim uidetur uim uerbi in aliud atq; cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationẽ magis quàm risum mouet, nisi siquando incidit in aliud genus ridiculi: Quæ genera percurrã equidẽ: sed scitis esse notissimũ

K

ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobis- E
met ipsis noster error risum mouet. Quòd si admistum est etiã
ambiguum, fit salsius: ut apud Næuium uidetur esse misericors
ille qui iudicatum duci uidens, percontatur ita,

Quanti addictus? mille nummũm. »

Si addidisset tantummodo, ducas licet: esset illud genus ridicu
li præter expectationem: sed quia addidit,

– Nihil addo, ducas licet: » F

addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem ui-
detur, salsissimus. Hoc tum est uenustissimum, cum in alter-
catione arripitur ab aduersario uerbum, & ex eo, ut à Catu
lo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit, infligitur.
Sed cũ plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quæ
dam subtilior, attendere & aucupari uerba oportebit: in quo
ut ea quæ sint frigidiora uitemus (etenim cauendum est ne ar- G
cessitũ dictũ putetur) permulta tamẽ acutè dicemus. Alterũ ge
nus est, quod habet paruã uerbi immutationẽ, qđ in litera posi
tum Græci uocãt παρωνομασίαν, ut Nobiliorẽ mobiliorẽ Cato: »
aut ut idẽ cũ cuidã dixisset, Eamus deambulatũ: & ille, Quid »
opus fuit de? Imò uerò, inquit, quid opus fuit te? Aut eiusdẽ re- »
spõsio illa, Si tu & aduersus & auersus impudicus es. Etiam »
interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuer »
tas quamobrem ita quis uocetur: ut ego nuper Nummium diui H
sorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo Mar-
tio nomen inuenisse. Atque hæc omnia uerbo continentur.
Sæpe etiam uersus facetè interponitur, uel ut est, uel paulu-
lum immutatus: aut aliqua pars uersus: ut Statius Scauro sto-
machanti, ex quo sunt nonnulli qui tuam legem de ciuitate na
tam Crasse dicant,

A St. Tacete, qd hoc clamoris est? qbus nec pater, nec mater sit,
" Tanta confidentia estis? auferte isthanc nunc superbiam.
" Nam in Cœlio samè etiam ad caussam utile fuit tuũ illud Antoni, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iã illo,
" Sentin' senem esse tactum triginta minis?
In hoc genus coniiciuntur prouerbia, ut illud Scipionis, cum
B Asellus omneis prouincias stipendia merentem se peragrasse
" gloriaretur, Agas asellum &c. Quare ea quoque quoniã mutatis uerbis non possunt retinere eandem uenustatem: nõ in re, sed in uerbis posita ducantur. Est etiam in uerbo positum non insulsum genus ex eo, cum ad uerbum, non ad sententiã rẽ accipere uideare: ex quo uno genere totus est Tutor mimus uetus oppidò ridiculus. Sed abeo à mimis: tantùm genus huius ri
C diculi insigni aliqua & nota re notari uolo. Est autem ex hoc genere illud quod tu Crasse nuper ei qui te rogasset num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem uenisset: Tu uerò, inquisti, molestus non eris: iubebis igitur te, inquit, suscitari.
" & tu, Certè negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Sci-
D pionem, quum ex centuria sua renunciaret Acidinum consulem, præcóque dixisset, Dic de L. Manlio: Virum bonum, in-
" quit, egregiúmque ciuem esse arbitror. Ridiculè etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi tui sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est expectatũ. Natura enim nos (ut antè dixi) noster delectat eorror, ex quo cũ quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt quæ aut ex immutata oratione ducuntur,

aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum. E
Ex immutatione, ut olim Rusca cum legem ferret annalem, dis
suasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num si cõtra
te dixero, mihi maledicturus es, ut cæteris feciſti? Vt sementẽ »
feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio »
ille maior Corinthiis statuam pollicentibus eo loco ubi aliorũ
essent imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur au „
tem uerba, ut Crassus apud Marcum Perpennam iudicẽ pro F
Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano
L. Heluius Lamia, deformis, ut nostis: qui cum interpellaret
odiose, Audiamus, inquit, pulchellum puerũ, Crassus, cum esset »
arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere:
ingenium potui. tum hic, Audiamus, inquit, disertum. multo etiã »
arrisum est uehementius. Sunt etiam illa uenusta, ut in gra
uibus sentẽtiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum materiam aliã G
esse ioci, aliam seueritatis: grauium autem & iocorum unam
esse rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba rela-
ta contrariè: quod idem genus est sæpe etiam facetum: ut Ser-
gius ille Galba cum iudices L. Scribonio tribuno Pl. ferret fa
miliares suos, & dixisset Libo, Quando tandem Galba de
triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo »
genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metel »
lo, Villam in Tyburte habes, cortem in palatio. Ac uer- H
borum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me pu-
to. Rerum plura sunt, eáque magis (ut dixi antè) riden-
tur, in quibus est narratio, res sanè difficilis. Exprimen-
da enim sunt, & ponenda ante oculos ea quæ uideantur &
ueri similia, quod est proprium narrationis: & quæ sint,
quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum,

A ut breuissimum, sit sanè illud, quod antè posui, Crassi, de Mē-
mio: & ad hoc genus asscribamus etiam narrationes apologo
rum. Trahitur etiam aliquid ex historia: ut cum Sex. Titius
» se Cassandram esse diceret, Multos, inquit Antonius, possum
tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ
aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem, ut
illle Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio
B præfecto pecuniam dixisset datam, ídque Scaurus tenuitate
» Magij redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium
» non conseruasse dico, sed tanquam nudus nuces legeret, in uē-
» trem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex huius uiri optimi no
stri familiaris pater, nostros homines similes esse Syrorū ue-
nalium: ut quisq; optimè græcè sciret, ita esse nequissimū. Val-
de autem ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem,
C aut in aliquod uitium corporis ducuntur cum similitudine tur
pioris: ut meum illud in Helmium Manciam: Iam ostendam cu
» iusmodi sis. cum ille, Ostende quæso. demonstraui digito pictū
gallum in Mariano scuto Cimbrico sub nodis distortū, eiecta
lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus. nihil tam Man-
ciæ simile uisum est. Vt cum Testio Penario mentum in dicen-
do intorquenti, Tum ut diceret, si quid uellet, si nucē fregisset.
D Etiam illa, quæ minuendi aut augendi caussa ad incredibilem
admirationem efferuntur: uelut tu Crasse in concione, ita sibi
» ipsum magnum uideri Memmium, ut in forum descendens, ca-
» put ad fornicē Fabii demutteret. Ex quo genere etiā illud est,
quod Scipio apud Numantiam cum stomacharetur cum C.
» Metello, dixisse dicitur, Si quintum pareret mater eius, asi-
num fuisse paritura. Arguta etiā significatio est, cū parua re,
& sæpe uerbo res obscura & latens illustratur: ut cū C. Fa-

britio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, auarus et furax, E
sed egregiè fortis & bonus imperator, gratias ageret quòd se
homo inimicus consulẽ feciſſet, bello præsertim magno & gra
ui: Nihil est quò mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, »
quam uenire. Vt Asello Africanus obiicienti lustrum illud in- »
felix, Noli, inquit, mirari. is enim qui te ex ærariis exemit, lu- »
strum cõdidit, & taurum immolauit. Tãta suspicio est, ut re- »
ligione ciuitatẽ obstrinxisse uideatur Mummius quòd Asellum »
ignominia leuarit. Vrbana etiam dissimulatio est, cum alia di- F
cuntur, ac sentias: non illo genere, de quo antè dixi, quũ cõtra-
ria dicas, ut Lamiæ Crassus: sed cũ toto genere orationis se-
uerè ludas, cũ aliter sentias, ac loquare: ut noster Scæuola Se
ptimuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurũ
repensum, roganti ut se in Asiam præfectũ duceret: Quid ti- »
bi uis, inquit, insane? tãta malorũ est multitudo ciuiũ, ut tibi hoc »
ego confirmẽ, si Romæ mãseris, te paucis annis ad maximas pe G
cunias esse uenturũ. In hoc genere Fannius in annalibus suis »
Africanũ hunc Aemilianum dicit fuisse, & eum græco uerbo »
appellat εἴρωνα. Sed uti ferunt qui melius hæc norunt, Socratẽ
opinor in hac ironia dissimulantiáque longè lepôre & huma-
nitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, & cũ graui
tate salsum, cúmq; oratoriis dictionibus, tum urbanis sermoni-
bus accõmodatum. Et hercule omnia hæc quæ à me de facetiis H
disputãtur, nõ maiora forensium actionum, q̃ omnium sermo-
num condimenta sunt. Nam quod apud Catonẽ est, qui multa
retulit, ex quibus à me exempli caussa multa ponuntur, per mi
hi scitum uidetur, C. Publicium solitũ dicere, P. Mummiũ, cui-
uis tempori hominem esse. sic profectò res se habet, nullum ut
sit uitæ tempus in quo non deceat lepôrem humanitatemque »

A uersari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto uerbo uitiosa res appellatur: ut cum Africanus censor tribu mouebat eum cĕturionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cum ille se custodiæ caussa diceret in castris remãsisse, qnæreretq; cur ab eo notaretur, Non amo, inquit, ni-
„ mium diligentes. Acutũ etiã illud est, cũ ex alterius oratione
„ aliud excipias atque ille uult: ut Salinatori Maximus, cũ Ta-
B rento amisso arcem tamen Liuius retinuisset, multáque ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogarétque eum Salinator ut meminisset
„ opera sua se Tarentum recepisse, Quid ni, inquit, meminerim?
„ Nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa
„ subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

C Homo fatuus, postquam rem habere cœpit, est mortuus.
„ Quid est tibi ista mulier? Vxor. Similis mediusfidius.
„ Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus.
„ Genus hoc leuius, & (ut dixi) mimicũ, sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus quasi stultè cum
„ sale dicat aliquid: ut tibi Antoni Mancia, cum audisset te censorem à M. Duronio de ambitu postulatum, Aliquã do, inquit,
D tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia quæ à prudẽtibus quasi per dissimulationem nõ intelligẽdi subabsurdè salséq; dicũtur. Ex quo genere est etiã, nõ
„ uideri intelligere quod intelligas, ut Põtidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? Tardũ. Vt ego, qui in delectu, Metello, cum excusationẽ oculorum à me non acciperet,
„ & dixisset, Tu igitur nihil uides? Ego uerò, inquã, à porta Ex-
„ quilina uideo uillam tuam. Vt illud Nasicæ, qui cum ad poëtã

Ennium uenisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illam domini iussu dixisse, & illũ intus esse: paucis pòst diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, & eũ à ianua quæreret, exclamat Nasica, se domi nõ esse. tũ Ennius: Quid? ego nõ cognosco uocẽ, inquit, tuã? hic Nasica, Homo es impudens. ego cũ te quærerẽ, ancillæ tuæ credidi, te domi nõ esse: tu mihi non credis ipsi? Est bellũ illud quoque, ex quo is qui dixit, irridetur in ipso genere quod dixit: ut cũ Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festiuo homini Aegilio, q uideretur mollior, nec esset, dixisset,

– Quid tu Aegilia mea?
Quando ad me uenis cum tua colu, & lana?

– Non pol, inquit, audeo,
Nam me ad famosas uetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam quæ habent suspicionem ridiculi absconditã: quo in genere est illud Siculi, cui cum familiaris quidam quereretur quòd diceret uxorẽ suam suspendisse se de ficu: Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est quod Catulus dixit cuidam oratori malo, qui cum in epilogo misericordiã se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, uideretúrne misericordiam mouisse. Ac magnã quidem, inquit. neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur. tũ enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi uidetur, per salsum illud est apud Næuium,

Quid ploras pater? Mirum ni cantem, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrariũ est ridiculi genus patietis ac lẽti, ut cum Cato percussus esset ab eo qui arcã ferebat, cũ ille diceret

A Caue: rogauit nũquid aliud ferret præter arcam? Etiam ſtul-
» titiæ ſalſa reprehẽſio: ut ille Siculus, cui prætor Scipio patro-
num cauſſæ dabat hoſpitem ſuum hominẽ nobilem, ſed admo-
» dum ſtultum, Quæſo, inquit, prætor aduerſario meo da iſtum
» patronum: deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam
» quæ coniectura explanantur longè aliter atque ſunt, ſed acu-
tè atque concinnè: ut cum Scaurus accuſaret Rutilium ambi-
B tus, cũ ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, & in eius
» tabulis oſtenderet literas A F P R. idque diceret eſſe, Actum
» fide P. Rutilii: Rutilius autẽ, Antè factũ, pòſt relatum: C. Cã-
» nius eques Ro. quum Rufo adeſſet, exclamat neutrũ illis lite-
» ris declarari. Quid ego, inquit Scaurus? Aemilius fecit, plecti-
tur Rutilius. Rideatur etiam diſcrepantia. Quid huic abeſt,
niſi res, & uirtus? Bella etiam eſt familiaris reprenſio quaſi
C errantis, ut cum obiurgauit Albinus Granium, quòd cum eius
tabulis quiddam Albutio probatum uideretur, & ualde abſo-
luto Scæuola gauderet, neque intelligeret contra ſuas tabulas
eſſe iudicatum. Huic ſimilis eſt etiam admonitio in conſilio
dando familiaris, ut quum patrono malo, cum uocem in dicen-
do obtudiſſet, ſuadebat Granius ut mulſum frigidum biberet
» ſimul ac domum rediſſet: Perdam, inquit, uocem, ſi id fecero.
D Melius eſt, inquit, quàm reum. Bellum etiam eſt cum quod cui-
que ſit conſentaneum, dicitur, ut cum Scaurus nonnullam ha-
beret inuidiam ex eò quòd Phrygionis Pompeii locupletis ho-
minis bona ſine teſtamento poſſederat, ſederétque aduocatus
reo Beſtiæ, cum funus quoddã duceretur, accuſator C. Mem-
» mius, Vide, inquit Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſ-
» ſor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quã quod eſt præ-
ter expectationem: cuius innumerabilia ſunt exempla uel Ap-

pij maioris illius, qui in senatu cũ ageretur de agris publicis, E
& de lege Thoria, & premeretur Lucullus ab ijs qui à pecore eius depasci agros publicos diceret, Nõ est, inquit, Luculli »
pecus illud, erratis: (defendere Lucullum uidebatur) Ego liberum puto esse quà lubet pascitur. Placet etiam mihi illud »
Scipionis illius qui T. Gracchum perculit, cum ei M. Flaccus »
multis probris obiectis, P. Mutium iudicem tulisset, Eiero, inquit, iniquus est. cum esset admurmuratum: Ah, inquit, Patres F
conscripti, non ego mihi illum iniquum eiero, uerùm omnibus. »
Ab hoc uerò Crasso nihil facetius, cũ læsisset testis Silus Pi- »
sonem, quòd se in eum audisse dixisset: Potest fieri, inquit, Sile, »
ut is unde te audisse dicis, iratus dixerit. Annuit Silus. Potest »
etiam, ut tu non rectè intellexeris. Id quoq; toto capite annuit, »
ut se Crasso daret. Potest etiã fieri, inquit, ut omnino quod te »
audisse dicis, nunquam audieris. Hoc ita præter expectatio- G
nem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Huius generis »
est plenus Næuius, & iocus est familiaris,

Sapiens, si algebis, tremes. »

& alia permulta. Sæpe etiam facetè concedas aduersario id
ipsum quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius, cum ei quidam ma-
lo genere natus diceret indignum esse suis maioribus, At her- »
cule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiã sententiosè ridicula di- H
cũtur, ut M. Cincius quo die legẽ de donis & muneribus tulit,
quum C. Cento prodiisset, & satis contumeliose, Quid fers
Cinciole? quæsisset: Vt emas, inquit, Cai, si uti uelis. Sæpe etiã
salsè quæ fieri nõ possunt, optantur: ut M. Lepidus cũ cæteris
in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, Vellem hoc
esset, inquit, laborare. Salsum est etiam quærẽtibus & quasi »
percõtantibus lentè respõdere quod nollẽt: ut censor Lepidus

A M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cum uociferarentur, & quæreret quid ille patri suo respõderet cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: Me istorum, inquit, nihil cre
„ dere. Colligũtur à Græcis alia nõnulla, execrationes, admi-
„ rationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse. Nam illa quæ uerbi ratione & ui conti-
B nentur, certa ferè ac definita sunt: quæ plerunque, ut ante dixi, laudari magis quàm rideri solent. Hæc autẽ quæ sunt in re & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorũ ridiculè indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicẽdo, et stulta reprehendendo, risus mouentur. Itaque imbuendus est is qui iocosè
C uolet dicere, quasi natura quadã apta ad hæc genera & moribus, ut ad cuiusquemodi genus ridiculi, uultus etiam accõmodetur: qui qudem quo seuerior est, & tristior, ut in te Crasse, hoc illa quoq; quæ dicuntur, salsiora uideri solent. Sed iam tu Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libenter acquieturum te esse dixisti, tanquã in Pontinũ diuerteris, neq; amœnũ, neq; salubrem locũ: censeo ut satis diu te putes requieuisse, &
D iter reliquũ cõficere pergas. Ego uerò atq; hilarè quidem à te acceptus, inquit, & cũ doctior per te, tũ etiã audacior factus sum ad iocandũ. Nõ enim uereor ne quis me in isto genere leuiorẽ iam putet, quoniã quidẽ tu Fabritios mihi authores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos ꝓtulisti. Sed habetis ea quæ uoluistis ex me audire, de quibus quidẽ accuratius dicendũ & cogitandũ fuit. Nam cætera faciliora sunt, atq; ex ijs quæ iam dicta sunt reliqua nascũtur omnia. Ego enim cum

causſam ſum aggreſſus, atque omnia cogitando, quoad facere E
potui, perſecutus, cũ & argumenta cauſſæ, & eos locos quibus animi iudicum conciliantur, & illos quibus permouentur, uidi atque cognoui, tum conſtituo quid habeat quæque cauſſa boni, quid mali. Nulla enim ferè res poteſt in dicẽdi diſceptationem aut controuerſiam uocari, quæ non habeat utrunque: ſed quantum habeat, id refert. Mea autẽ ratio in dicendo hæc eſſe ſolet, ut boni quod habeat, id amplectar, exornem, exag- F
gerem: ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream. à malo autẽ, utióque cauſſæ ita recedã, non ut id me defugere appareat, ſed ut totum bono illo ornando & augendo diſſimulatum obruatur. & ſi cauſſa eſt in argumentis, firmiſſima quæque maximè tueor, ſiue plura ſunt, ſiue aliquod unum. Sin autem in cõciliatione aut in permotione cauſſa eſt, ad eam me potiſſimũ partem quæ maximè commouere animos hominum poteſt, cõfero. G
Summa denique huius generis hæc eſt, ut ſi in refellendo aduerſario firmior eſſe oratio, quàm in confirmandis noſtris rebus poteſt, omnia in illũ conferã tela. Sin noſtra facilius probari, quàm illa redargui poſſunt, abducere animos à cõtraria defenſione, & ad noſtram conabor traducere. Duo deniq; illa quæ facillima uidentur, quoniam quæ difficiliora ſunt, non H
poſſum, mihi pro meo iure ſumo. Vnum, ut moleſto aut difficili argumento aut loco nõnunquam omnino nihil reſpondeã: quod forſitan aliquis iure irriſerit. Quis enim eſt qui id facere non poſſit? Sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo: confiteórque me, ſique premat res uehementius, ita cõcedere ſolere, ut non modò non abiecto, ſed ne reiecto quidem ſcuto fugere uidear, ſed adhibere quandã in dicendo ſpeciem atque pompam, & pugnæ ſimilem fugã: conſiſtere uerò in meo

A præsidio, sic ut uõ fugiendi hostis, sed capiẽdi loci caussa cessisse uidear. Alterum est illud, quod ego oratori maximè cauendum & prouidendum puto, quódque me solicitare summè solet: Non tam ut prosim caussis, elaborare soleo, quàm ut ne quid obsim. non quin enitendum sit in utroque, sed tamẽ multo est turpius oratori, nocuisse uideri caussæ, quàm nõ profuisse. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut sunt contẽ-

B nenda, contemnitis? Minime, inquit ille, sed Cæsar de isto ipso quiddam uelle dicere uidebatur. Me uerò lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellẽdi caussa, siue quærendi. Tum Iulius, Ego me hercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi uideri tectissimum: propriumq; hoc esse laudis tuæ, nihil à te unquam esse dictum, quod obesset ei pro quo diceres. idque memoria teneo,

C cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus esset de te institutus, Crassúsque plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hãc esse uel maximam, quòd non solum quod opus esset, diceres: sed etiam quod non opus esset, non diceres. Tum illum mihi respondere memini, cætera in te summè esse laudanda, illud uerò improbi esse hominis & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & no

D cere ei pro quo quisque diceret. quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, uideri: sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi uidetur Antoni, demõstres uelim quare tu hoc ita magnũ putes, nihil in caussa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius esse uideatur. Dicam equidem, Cæsar inquit, quid intelligam. sed & tu, & uos omnes, hoc, inquit, memẽtote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exercitationis & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem respõsum,

excellentis cuiusdam est ingenij ac singularis: cui quiddã portenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorẽ, qui aliquid mali faceret dicendo, obesset quem defenderet. facit enim de se coniecturam, cuius tanta uis ingenii est, ut neminem nisi consultò putet quod contra se ipsum sit, dicere. Sed ego non de præstanti quadã & eximia, sed propè de uulgari & communi prudẽtia disputo: ut apud Græcos fertur incredibili quadã magnitudine cõsilij atque ingenij Athenienſis ille fuisse Themistocles, ad quem quidã doctus homo atq; in primis eruditus accessisse dicitur, eiq; artem memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, pollicitum esse se traditurum. cum ille quæsisset quidnã illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset. & ei Themistoclẽ respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci quæ uellet, quàm si meminisse docuisset. Vidésne quæ uis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit, qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuiſci posse potius quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset uidisséue, meminisse? Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera dãda non est, neque illa mea cautio & timiditas in caussis propter præstãtem prudentiam Crassi negligenda est. Vterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatẽ. Etenim permulta sunt in caussis in omni parte orationis circunspiciunda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sæpe aliquis testis aut nõ lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur. Orat reus, urgẽt aduocati ut inuehamur, ut maledicamus, deniq; ut interrogemus. Nõ moueor, nõ obtempero, nõ satisfacio, neq; tamẽ ullam

A assequor laudem. Homines enim imperiti facilius quod stultè dixeris, reprehendere quàm quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum sit mali, si iratum, si non stultũ, si non leuem testem læseris? Habet enim & uoluntatem nocẽdi in iracundia, & uim in ingenio, & põdus in uita. Nec si hoc Crassus non cõmittit, ideo non multi & sæpe committũt. Quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo aut responso aut rogato sermo ille sequitur, Occidit ille? Aduersariúmne? Immò uerò aiunt, se, & eũ quem defendit, Hoc Crassus nõ putat nisi perfidia accidere posse. ego autem sæpissime uideo in caussis aliquid mali facere homines minime malos. Quid? illud quod suprà dixi, solere me cedere, & ut planius dicam, fugere ea quæ etiã ualde caussam meam premerent, cum id non faciunt alij, uersantúrque in hostiũ castris, ac sua præsidia dimittunt: mediocritérne caussis nocent, cum aut aduersariorũ adiumenta confirmant, aut ea quæ sanare nequeunt, exulcerãt? Quid? cum personarũ quas defendunt, rationem nõ habent? Si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudãdo & efferẽdo inuidiosiora faciunt, quantum est in eo tãdem mali? Quid? si in homines charos, iudicibúsq; iucundos, sine ulla præmunitione orationis acerbius & contumeliosius inuehare? nónne abs te iudices abalienes? Quid? si quæ uitia aut incõmoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobrãdo, non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatũ est? Quid? si cũ proaltero dicas, litẽ tuã facias, aut læsus efferare iracũdia, caussam relinquas, nihílne noceas? In quo ego, nõ quò libenter male audiam, sed quia ego caussam non libenter relinquo, nimiũ patiens & lentus existimor: ut cũ te ipsum Sulpiti obiurgabam.

quòd ministratorem peteres, non aduersarium. Ex quo etiam E
illud assequor, ut si quis mihi maledicat, petulans, aut planè
insanus esse uideatur. in ipsis autem argumentis siquid posue-
ris aut apertè falsum, aut ei quod dixeris, dicturúsue sis, con-
trarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum, ac foro,
nihilne noceas? Quid multa? Omnis cura mea solet in hoc uer
sari semper (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid effi-
ciam dicendo: sin id minus, ut certè ne quid mali. Itaq; nunc il- F
luc redeo Catule, in quo tu me paulò antè laudabas, ad ordi-
nem collocationémque rerum ac locorum: cuius ratio est du-
plex. Altera quam affert natura caussarum: altera quæ ora-
torum iudicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid an-
te rem dicamus, deinde ut rem exponamus, pòst ut eam probe-
mus uostris præsidiis confirmandis, contrarijs refutandis, de-
inde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus G
natura ipsa præscribit. Vt uerò statuamus ea quæ probandi,
docendi, persuadendi caussa dicenda sunt, quemadmodum cõ-
ponamus, id est uel maximè propriũ oratoris prudẽtiæ. Mul-
ta enim occurrunt argumenta, multa quæ in dicendo profutu-
ra uideantur: sed eorum partim ita leuia sunt, ut contemnẽda
sint: partim etiam si quid habent adiumenti, sunt nonnunquam
eiusmodi, ut insit, in ijs aliquid uitij, neque tanti sit illud quod H
prodesse uideatur, ut cum aliquo malo cõiungatur. Quæ au-
tem sunt utilia atq; firma, si ea tamen (ut sæpe fit) ualde multa
sunt: ea quæ ex ijs aut leuissima sunt, aut ex alijs grauioribus
consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remo
ueri. Equidem cum colligo argumenta caussarum, non tam ea Nota.
numerare soleo, quàm expendere. Et quoniam, quod sæpe iam
dixi, tribus rebus omnes ad nostrã sentẽtiam perducimus, aut

A docẽdo, aut cõciliando, aut permouendo: una ex tribus his rebus res præ nobis eſt ferẽda, ut nihil aliud niſi docere uelle uideamur: reliquæ duæ, ſicut ſanguis in corporibus, ſic illæ in ꝓpetuis orationibus fuſæ eſſe debebũt. Nã & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulopoſt pauca dicemus habere hãc uim magnopere debẽt, ut ad eorum mẽtes apud quos agitur mouẽdas, ꝓmanare poſſint. Sed his partibus orationis,

B quæ etſi nihil docent argumentando, perſuadẽdo tamẽ & cõmouendo proficiunt plurimum, quãquam maximè proprius eſt locus & in exordiendo, & in perorando: digredi tamẽ ab eo quod propoſueris, atque agas, permouendorũ animorũ cauſſa ſæpe utile eſt. Itaque uel narratione expoſita ſæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, uel argumentis noſtris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel

C omnibus, ſi habet eam cauſſa dignitatem atque copiam, rectè id fieri poteſt: hæque cauſſæ ſunt ad augendum & ad ornandum grauiſſimæ atque pleniſſimæ, quæ plurimos exitus dat ad eiuſmodi digreſſionem, ut ijs locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atq; etiã in illo reprehẽdendo eos qui quæ minime firma ſunt, ea prima collocãt. In quo illos quoque errare arbitror, qui ſi-

D quando (id quod mihi nunquam placuit) plureis adhibent patronos, uti quenque eorum minimum putant eſſe, ita eum primum uolunt dicere. Res enim hoc poſtulat, ut eorum expectationi qui audiunt, quam celerrime ſuccurratur: cui ſi initio ſatisfactum non ſit, multo plus ſit in reliqua cauſſa laborandum. Male enim ſe res habet, quæ non ſtatim ut dici cœpta eſt, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quiſque, ſic & in oratione firmiſſimum quódq; ſit primum: dum illud ta-

men in utroque teneatur, ut ea quæ æquè excellant, seruentur E
etiam ad perorandũ: siquæ erunt mediocria (nam uitiosis nus-
quam esse oportet locum) in mediam turbam atque in gregem
coniiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum deni-
que id quod primũ est dicendum, postremò soleo cogitare, quo
utar exordio. Nam siquando id primũ inuenire uolui, nullum
mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atq;
commune. Principia autem dicendi semper cum accurata & F
acuta, & instructa sentẽtiis, apta uerbis, tum uerò caussarum
propria esse debẽt. Prima est enim quasi cognitio & cõmẽda-
tio orationis in principio: quæ cõtinuò eum qui audit, permul-
cere atque allicere debet. In quo mirari soleo, nõ equidẽ istos
qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis
disertum atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicẽdum
surgere, ut quod primum uerbum habiturus sit, nesciat: & ait G
idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare. ne-
que attendit, eos ipsos unde hoc simile ducat, illas primas ha-
stas ita iactare leniter, ut & uenustati uel maximè seruiant,
& reliquis uiribus suis consulant. Neque est dubium quin ex-
ordium dicendi uehemens & pugnax nõ sæpe esse debeat: sed
si in ipso illo gladiatorio uitæ certamine, quo ferro decerni-
tur, tamen ante congressum multa fiunt quæ nõ ad uulnus, sed H
ad speciem ualere uideãtur: quãto hoc magis in oratione ex-
pectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postula-
tur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se uni-
uersum profundat, & quod totum repentè euolet. sic omnia
quæ fiunt quæque aguntur acerrimè, lenioribus principijs na-
tura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus
alicunde quærenda, sed ex ipsis uisceribus caussæ sumenda

A *sunt. Idcirco tota cauſſa pertentata atque perſpecta, locis o-*
mnibus inuentis atque inſtructis, cõſyderandum eſt quo prin-
cipio ſit utendum. ſic & facilè reperietur. Sumentur enim ex
ijs rebus quæ erunt uberrimæ uel in argumẽtis, uel in iis par-
tibus ad quas cauſſas dixi digredi ſæpe oportere. Ita & mo-
menti aliquid afferent, cum erunt penè ex intima defenſione
depromptæ: & apparebit eas non modò non eſſe communeis,
B *nec in alias cauſſas poſſe transferri, ſed penitus ex ea cauſſa*
quæ tum agatur, effloruiſſe. Omne autem principium, aut
rei totius quæ agitur, ſignificationem habere debebit, aut adi-
tum ad cauſſam, & communitionem, aut quoddam ornamen-
tum, & dignitatem. Sed oportet ut ædibus ac templis ueſti-
bula & aditus, ſic cauſſis principia pro portione rerum præ-
ponere. Itaque in paruis atque frequentibus cauſſis ab ipſa re
C *eſt exordiri ſæpe cõmodius. Sed cũ erit utẽdũ principio (quod*
plerunque erit) aut ex reo, aut ex aduerſario, aut ex re, aut
ex eis apud quos agetur, ſententias duci decebit. Ex reo (reos
appello, quorum res eſt) quæ ſignificent uirum bonum, quæ li-
beralem, quæ calamitoſum, quæ miſericordia dignum, quæ ua-
leant contra falſam criminationem. Ex aduerſario, ijſdem ex
locis ferè cõtraria. Ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi præter opi-
D *nionem, ſi immeritò, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi noua, ſi*
quæ reſtitui ſanariq; nõ poſſit. Ex iis autẽ apud quos agetur,
ut beneuolos beneque exiſtimãtes efficiamus: qđ agẽdo efficitur
melius, q̃ rogando. Eſt id quidẽ in totã oratione cõfundendum,
nec minimè in extremã: ſed tamen multa principia ex eo
genere gignuntur. Nam & attentũ cõmonent Græci ut prin-
cipio faciamus iudicẽ, & docilem: quæ ſunt utilia, ſed nõ prin-
cipij magis propria, quàm reliquarum partiũ: faciliora etiam

in principiis, quòd & attẽti tum maximè sunt, cum omnia ex- E
pectant: & dociles magis initijs esse possunt. illustriora enim
sunt quæ in principijs, quàm quæ in medijs caussis dicũtur, aut
augendo, aut refellendo. Maxima autẽ copia principiorũ ad
iudicem aut alliciendũ aut incitandũ ex ijs locis trahitur, qui
ad motus animorum cõficiendos inerũt in caussa: quos tamen
totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli
primò iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat ora- F
tio. Connexum autem ita sit principium consequenti oratioNi,
ut non tanquã citharœdi proœmium affictum aliquod, sed co-
hærens cum omni corpore membrum esse uideatur. Nam non-
nulli cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut
audientiam sibi fieri uelle uideãtur. Atque eiusmodi illa pro-
lusio debet esse, non ut Sammitum, qui uibrant hastas ante pu- G
gnam, quibus in pugnando nihil utuntur: sed ut ipsis sententijs
quibus proluserunt, uel pugnare possint. Narrare uerò rem
quòd breuiter iubent: si breuitas appellanda est cum uerbum
nullũ redundet, breuis est L. Crassi oratio. si tum est breuitas,
cum tantum uerborum est, quantum necesse est: aliquando id
opus est, sed sæpe obest uel maximè in narrando, non solùm
quòd obscuritatem affert, sed etiam quòd eam uirtutem quæ H
narrationis est maxima, ut iucunda, & ad persuadendum ac-
commodata sit, tollit. uidelicet illa,

Nam is postquam excessit ex ephebis, -

quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & serui-
lis percontatio, mors Chrysidis, uultus & forma & lamen-
tatio sororis, reliqua peruariè iucundèque narrantur. quòd si
hanc breuitatem quæsisset,

Effertur, imus, ad sepulchrum uenimus,

A „ In ignem posita est:
in his ferè decem uersiculis totũ cõficere potuisset: quanquam
boc ipsum, Effertur, imus, concisum est ita, ut nõ breuitati ser-
uitũ sit, sed magis uenustati. Quòd si nihil fuisset, nisi, In ignẽ
posita est: tum res tota cognosci facilè potuisset: sed & fe-
stiuitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta
sermonibus: & est probabilius quod gestũ esse dicas, cũ quem-
B admodũ actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligen-
dum est, si sic consistitur aliquando, ac non ista breuitate per-
curritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quàm
cæteras: & hoc magis in hac elaborandũ est, quòd & diffici-
lius est non esse obscurũ in re narrãda, quàm aut in principio:
aut in argumento, aut in purgando, aut perorãdo: & maiore
etiam periculo hæc pars orationis obscura est quàm cæteræ:
C uel quia siquo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum
id perit quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæ-
cat orationem, uel quòd alia possis, semel si obscurius dixeris,
dicere alio loco planius: narrationi unus est in caussa locus.
Erit autem perspicua narratio, si uerbis usitatis, si ordine tẽ-
porũ conseruato, si nõ interruptè narrabitur. Sed quãdo utẽ-
dum sit aut nõ sit narratione, id est consily. Neq; enim si nota
D res est, nec dubium sit quid gestum sit, narrari oportet: nec si
adũrsarius narrauit, nisi si refellemus: ac siquando erit nar-
randũ, ne illa quæ suspitionẽ & crimẽ efficient, contráque nos
erũt, acriter persequamur, & quicquid poterit detrahamus,
ne illud, qđ Crassus, siquãdo fiat, perfidia, nõ stultitia fieri pu-
tat, ut caussæ noceamus, accidat. Nã ad summã totius caussæ
pertinet, cautè, an cõtrà demõstrata res sit: q̃ omnis orationis
reliquæ fons est narratio. Sequitur, ut caussa ponatur: in quo

uidendum est quid in controuersiam ueniat. Tum suggerenda E
sunt firmamenta caussæ coniuncta, & infirmandis contrarijs,
& tuis confirmandis. Nanque una in caussis ratio quædã est
eius orationis, quæ ad probãdam argumentationem ualet. Ea
autem & confirmationem & reprehensionẽ quærit: sed quia
neque reprehendi quæ contrà dicuntur, possunt, nisi tua cõfir-
mes: neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas: idcirco hæc
& natura & utilitate & tractatione cõiuncta sunt. Omnia F
autem concludenda plerunque rebus augendis, uel inflammã-
do iudice, uel mitigãdo: omniáq; quum superioribus oratio-
locis, tum maximè extremo, ad mentes iudicum quàm maximè
permouẽdas, & ad utilitatẽ nostrã uocandas, cõferenda sunt.
Neque sanè iam caussa uidetur esse cur secernamus ea præ-
cepta quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus.
Sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid aut G
dissuadere, grauissimæ mihi uidetur esse personæ. Nam & sa-
pientis est, cõsilium explicare suum de maximis rebus: & ho-
nesti & diserti: ut mẽte prouidere, authoritate probare, ora-
tione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore appara-
tu agẽda sunt. Sapiens enim est cõsilium, multísq; alijs dicendi
relinquendus locus: uitanda etiam ingenij ostẽtationísq; suspi-
cio. Cõcio capit omnẽ uim orationis, & grauitatem uarieta-
témque desyderat. Ergo in suadẽdo nihil est optabilius, quàm H
dignitas. Nam qui utilitatẽ putat, non quid maximè uelit sua-
sor, sed quid interdum magis sequatur, uidet. Nemo est enim,
præsertim in tã clara ciuitate, quin putet expetendã maximè
dignitatẽ: sed uincit utilitas plerũq;, cũ subest ille timor, ea ne-
glecta ne dignitatẽ quidẽ posse retineri. Cõtrouersia autẽ in-
ter hominum sentẽtias, aut in illo est, utrũ sit utilius: aut etiam

A cum id conuenit, certatur utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se uidẽtur: qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præsidii, militum, utilitates cæterarum rerum quarum fructum utilitate metimur, itémque incõmoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exemplaquæ erunt uel cum periculo glorioſa, colliget: poſte-

B ritatis immortalem memoriam augebit: utilitatem ex laude naſci defendet, ſempérque eam cum dignitate eſſe coniunctã.

Sed quid fieri poſſit, aut non poſſit, quidque etiam ſit neceſſe, aut non ſit, in utraq; re maximè eſt quærendũ. Inciditur enim omnis iam deliberatio, ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceſſitas affertur: & qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad conſilium autem de Repub. dandum caput

C eſt noſſe Rempub. ad dicẽdum uerò probabiliter, noſſe mores ciuitatis: qui quia crebrò mutantur, genus quoq; orationis eſt ſæpe mutandum: & quanquam una ferè uis eſt ſæpe eloquentiæ, tamen quia ſumma dignitas eſt populi, grauiſſima cauſſa Reip. maximi motus multitudinis, genus quoq; dicendi grandius quoddam & illuſtrius eſſe adhibendũ uidetur: maximáque pars orationis admouenda eſt ad animorũ motus, nõnun-

D quam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in ſpem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: ſæpe etiam à temeritate, iracũdia, ſpe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocãdos. Fit autem, ut quia maxima quaſi oratori ſcena uideatur cõcio, natura ipſa ad ornatius dicẽdi genus excitetur. Habet enim multitudo uim quandã talẽ, ut quẽ admodũ tibicẽ ſine tibijs canere: ſic orator niſi multitudine audiente eloquẽs eſſe non poſſit. Et cum ſint populares multi ua-

riique lapsus, uitanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut E
orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si
turpiter, si sordidè, si quoquo animi uitio dictũ esse aliquid ui-
deatur: aut hominum offensione, uel inuidia, quæ aut iusta est,
aut ex criminatione, atq; fama: aut res si displicet: aut si est in
aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo, hísque qua-
tuorcau sis totidẽ medicinæ opponũtur: tũ obiurgatio, si est au
thotas: tũ admonitio, quasi lenior obiurgatio: tũ promissio, si F
audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed
nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, &
celeritas, & breue aliquod dictum, nec sine dignitate, & cum
lepore. Nihil enim tam facilè q̃ multitudo à tristitia, & sæpe
acerbitate, cõmodè ac breuiter & acutè & hilarè dicto de-
ducitur. Exposui ferè, ut potui, uobis in utroq; genere caus-
sarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quaque G
omnino in caussis ratione uersari. Nec illud tertiũ laudationũ
genus est difficile, qđ ego initio quasi à præceptis nostris se-
creueram: sed quia & multa sunt orationum genera, & gra-
uiora, & maioris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet: &
quòd nos laudationibus nõ ita multùm uti soleremus, totũ hũc
segregabã locum. Ipsi enim Græci magis legendi, qui delecta- + alii. et
tionis, aut hominis alicuius ornãdi, quàm utilitatis huius forẽ-
sis caussa, laudationes scriptitauerunt: quorũ sunt libri quibus H
Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminundas, Philippus,
Alexãder, aliiq; laudãtur. Nostræ laudationes, quibus in fo-
ro utimur, aut testimonij breuitatẽ habẽt nudã atq; inornatã,
aut scribũtur ad funebrẽ cõcionẽ, quæ ad orationis laudẽ mi-
nimè accõmodata est. Sed tamẽ quoniam est utendũ aliquãdo,
nonnunquam etiam scribendũ, uelut P. Tuberoni Africanum

A auunculum laudanti scripsit C. Lælius, uel ut nosmetipsi ornã
di caussa, Græcorum more, si quos uelimus, laudare possimus,
sit à nobis quoque tractatus etiam is locus. Perspicuum est igi
tur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma,
uires, opes, diuitiæ, cæteráque quæ fortuna det aut extrinse-
cus, aut copori, non habent in se ueram laudem, quæ deberi uir
tuti uni putatur, sed tamen quòd ipsa uirtus in earum rerum
B usu ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in lau
dationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona. in quibus est
summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem
in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam for-
tunæ: ut opes & copiæ non superbiæ uideantur ac libidini, sed
bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Vir
tus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil lau
C dari potest, tamen habet plures partes: quarum alia est ad lau
dationem aptior. Sunt enim aliæ uirtutes quæ uidentur in mo-
ribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ:
aliæ quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac
robore. Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in
periculis communibus, iucũda est auditu in laudationibus. O-
mnes enim hæ uirtutes non tam ipsis qui eas in se habẽt, quàm
D generi hominum fructuosæ putantur: sapientia & magnitudo
animi, qua omnes res humanæ geruntur, tenues, & pro nihilo
putantur: & in excogitando uis quædam ingenij, & ipsa elo-
quentia, admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ip-
sos enim magis uidetur quos laudamus, quàm illos apud quos
laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando iungenda
sunt etiam hæc genera uirtutum. Feriunt enim aures hominum
cũ illa quæ iucunda & grata, tum etiã illa quæ mirabilia sunt

in uirtute laudari. Et quoniam singularum uirtutum sunt cer- E
ta quædam officia ac munera, & sua cuique uirtuti laus pro-
pria debetur: erit explicandum in laude iustitiæ quid cũ fide,
quid cum æquabilitate, quid cũ eiusmodi aliquo officio is qui
laudabitur, fecerit. itémque in cæteris res gestæ ad cuiusque
uirtutis genus & uim & nomen accommodabuntur. Gratissi-
ma autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta uiden-
tur à uiris fortibus sine emolumento ac præmio. quæ uerò etiã F
cum labore & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam co-
piam ad laudandum, quòd & dici ornatissimè possunt, & au
diri facillimè. Ea enim denique uirtus esse uidetur præstantis „
uiri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laborioſa, aut periculo „
sa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis „
uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse „
fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen G
illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res ge
stæ iudiciis hominum comprobatæ: in quibus etiam felicitatem
ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Su-
mendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut no-
uitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim paruæ,
neque usitatæ, neque uulgares, admiratione aut omnino laude
dignæ uideri solent. Est etiam cum cæteris præstantibus uiris H
comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum
est mihi paulo plura quàm ostenderam, dicere, non tam pro-
pter usum forensem qui est à me in omni hoc sermone tracta-
tus, quàm ut hoc uideretis, si laudationes essent in oratoris of-
ficio, quod nemo negat: oratori uirtutum omnium cognitionẽ,
sine qua laudatio effici non possit, esse necessariã. Iam uitupe-
randi præcepta contrariis ex uitiis sumẽda esse perspicuũ est.

A Simul eſt illud ante oculos, nec bonum uirum propriè & copioſe laudari ſine uirtutum, nec improbum notari ac uituperari ſine uitiorũ cognitione ſatis inſigniter atque aſperè poſſe. Atque his locis & laudandi & uituperãdi ſæpe nobiseſt utẽdum in omni genere cauſſarum. Habetis de inueniendis rebus diſponendiſque quid ſentiam. Adiungam etiam de memoria, ut labore Craſſum leuem, neque ei quicquam aliud de quo diſſeB rat, relinquã, niſi ea quibus rebus hæc exornẽtur. Perge uerò, inquit Craſſus. libẽter enim te cognitum iam artificem, aliquãdóque euolutum illis integumentis diſſimulationis tuæ, nudatúmque perſpicio: & quòd mihi nihil, aut quòd non multũ relinquis, percommodè facis, eſtque mihi gratum. Iam iſtuc quãtum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua poteſtate. ſi enim uerè agere uolueris, omnia tibi relinquo: ſin diſſimulaC re, tu quemadmodum his ſatisfacias, uideris. Sed ut ad rem redeam, non ſum tanto ego, inquit, ingenio, quãto Themiſtocles fuit, ut obliuionis artem quàm memoriæ malim: gratiamq; habeo Simonidi illi Ceo, quem primũ ferunt artẽ memoriæ protuliſſe. Dicunt enim, cum cœnaret Cranone in Theſſalia Simonides apud Scopam fortunatum hominẽ & nobilem, cecinisſetq; id carmẽ quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſſa D poètarũ more in Caſtorẽ ſcripta & Pollucẽ fuiſſent, nimis illum ſordidè Simonidi dixiſſe, ſe dimidium eius ei quod pactus eſſet, pro illo carmine daturũ: reliquũ à ſuis Tyndaridis, quos æquè laudaſſet, peteret, ſi ei uideretur. Paulò pòſt eſſe ferunt nunciatũ Simonidi ut prodiret, iuuenes ſtare ad ianuam duos quoſdã, qui eum magnopere euocarẽt. ſurrexiſſe illum ipſum, prodiſſe, uidiſſe neminem. hoc interim ſpatio cõclaue illud ubi epularetur Scopas, cõcidiſſe. ea ruina ipſum oppreſſum cũ ſuis

interisse: quos cum humare uellent sui, neque possent obtritos E
internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo quòd meminisset quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscuiusque e sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur, ordinem esse maximè qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiẽdos, & ea quæ memoria tenere uellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo cõ- F
seruaret, res autem ipsas rerum effigies notaret: atque ut locis pro cera, simulacris pro literis uteremur. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda caussa, quæ ipse cogitaris? omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum uerborum apparatum? ita audire uel eum unde dicas, uel eum cui respondendum sit, ut illi non infundere in au- G
res tuas orationem, sed in animo uideantur inscribere? Itaque soli qui memoria uigent. sciunt quid & quatenus & quomodo dicturi sunt, cui responderint, quid supersit: iidémque multa ex aliis caussis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturã esse principem: sicut earum rerum de quibus antè locutus sum, omnium. Sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quædam est & si- H
militudo, habet hanc uim, non ut totum aliquid, cuius in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat & procreet, uerum ut ea quæ sunt orta iam in nobis & procreata, educet atque confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè quisquam est, ut nõ dispositis notatisque rebus ordinem uerborum aut sententiarum complectatur: neque uerò tam hebeti, ut nihil hac consuetudine & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc pruden-

ter, siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maximè animis
A affigi nostris, quæ essent à sensu tradita atque impressa: acer-
rimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidēdi:
quare facillimè animo teneri posse ea quæ perciperentur au-
ribus, aut cogitatione: si etiam oculorum commendatione ani-
mis traderētur, ut res cæcas, & ab aspectus iudicio remotas,
conformatio quædam & imago & figura ita notaret, ut ea
B quæ cogitando complecti uix possemus, intuendo quasi tenere-
mus. His autem formis atque corporibus, sicut omnibus rebus
quæ sub aspectum ueniunt, sedes opus est. Etenim corpus intel-
ligi sine loco non potest. Quare ne in re nota & peruulga-
ta multus & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus,
explicatis modicis interuallis. imaginibus autem agentibus, a-
cribus, insignitis, quæ occurrere, celeritérque percutere animū
C possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua con-
suetudo gignitur, & similium uerborum conseruata, & immu
tata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et unius
uerbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam
summi ratione & modo formarum uarietate locos distinguē-
tis. Sed uerborum memoria, quæ minus est nobis necessaria,
maiore imaginum uarietate distinguitur. Multa enim sunt uer
D ba quæ quasi articuli connectunt membra orationis, quæ for-
mari similitudine nulla possunt. Eorū fingendæ nobis sunt ima
gines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est ora
toris. Eam singulis personis bene positis notare possumus: ut
sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque
uerum est quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam ima-
ginum pondere, & obscurari etiam id quod per se natura te-
nere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina

propè memoria, Athenis Carneadem: in Asia, quem uiuere ho E
die aiunt, Scepsium Metrodorum: quorum uterque tanquã li-
teris in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis quos haberet
quæ meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione
non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certè, si la-
tet, euocanda est. HABETIS sermonem bene longum
hominis utinam non impudentis: illud quidem certè, non nimis
uerecundi: qui quidem cum te Catule, tum etiam L. Crasso au F
diente, de dicẽdi ratione tam multa dixerim. Nam istorũ ætas
minus me fortasse mouere debuit. Sed mihi ignoscetis profe-
ctò, si modò quæ caussa me ad hanc insolitam mihi loquacita-
tem impulerit, acceperitis. Nos uero, inquit Catulus, (etenim
pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modò tibi igno
scimus, sed te diligimus, magnámque tibi habemus gratiam, &
cum humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admi G
ramur istam scientiam & copiam. Equidem hoc me assecutũ
puto, quòd magno sum leuatus errore: & illa admiratione li-
beratus, quòd multis cum aliis semper admirari solebam, unde
esset illa tanta tua in caussis diuinitas. Nec enim te ista attı-
gisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undique col-
legisse, usúque doctum partim correxisse uideo, partim com-
probasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multò magis H
uirtutem & diligentiam admiror, & simul gaudeo iudicium
animi mei cõprobari, q̃ semper statui, neminem sapientiæ lau-
dem & eloquẽtiæ sine summo studio & labore & doctrina
cõsequi posse. Sed tamen quidnam est id quod dixisti, fore ut
tibi ignosceremus, si cognossemus quæ te caussa in sermonẽ im-
pulisset? Quæ est enim alia caussa, nisi quòd nobis, & horum
adolescentiũ studio, qui te attentissimè audierunt, morẽ gerere

A uoluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnẽ recusationem Crasso uolui, quẽ ego paulo sciebam uel pudentius uel mutius (nolo enim dicere de tam suaui homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Cõsularem se esse hominem, & censorium? Eadem nostra causſa est. An ætatem afferet? Quadriennio minor est. An se nescire? Quæ ego serò, quæ cursim arripui, quæ succisiuis operis, ut aiunt, iste à pue-

B ro, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. Etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, qui desperaret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturũ esse cõfideret. Quamobrem ne fruſtra hi tales uiri uenerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse cõcedam, inquit, Antoni, quæ

C sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim uerè, amicissimi homines, quod sẽtio. Sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? imò nonnunquam: sæpe enim quî potui, qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius quàm quæstor abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctis-

D simos uiros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cũ de his ipsis rebus disputaret, neque uerò mihi quisquam copiosius unquam uisus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, q̃ iste hodie, esse uersatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum, non essem tam inurbanus, ac penè inhumanus, uti eo grauarer quod uos cupere sentirẽ. Tũ Sulpitius. An ergo, inquit, oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctiontm atque ornatum relinqueret?

Hic ille, Primùm, quis Antonio permiſit, inquit, ut & partes E
faceret, & utram uellet, prior ipſe ſumeret? Deinde, ſi ego
rectè intellexi cum ualde libenter audirem, mihi coniunctè eſt
uiſus de utraque re dicere. Ille uerò, inquit Cotta, ornamen-
ta orationis non attigit: neque eam laudem ex qua eloquentia
nomen ipſum inuenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi reli-
quit Antonius, rem ipſe ſumpſit. Tum Cæſar, Si quod diffi-
cilius eſt, id tibi reliquit: eſt nobis, inquit, cauſſa cur te audire F
cupiamus: ſin quod facilius, tibi cauſſa non eſt cur recuſes. Et
Catulus, Quid? quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hic hodie apud
te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum: nihílne ad fidem
tuam putas pertinere? Tun Cotta ridens, Poſſem tibi, inquit,
Craſſe concedere, ſed uide ne quid Catulus attulerit religio-
nis. opus hoc cenſorium eſt. Id autem committere, uide quàm
ſit homini turpe cenſorio. Agite uerò, ille inquit, ut uultis: ſed G
nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, &
requieſcendum. poſt meridiem, ſi ita uobis eſt commodum, lo-
quemur aliquid, niſi forte me in craſtinum differre mauultis.
Omnes ſe uel ſtatim, uel ſi ipſe poſt meridiem mallet, quàm pri
mùm tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE Oratore Liber Tertius.

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum sermonẽ referre, & mandare huic tertio libro, quẽ post Antonij disputationem Crassus habuisset: acerba sanè recordatio ueterẽ animi curã molestiámq; renouauit. Nam illud immortalitate dignũ ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Crassi morte extincta subita est, uix diebus decem post eum diem qui hoc & superiore libro continetur. Vt enim Romã rediit extremo Scenicorũ ludorum die, uehemẽter cõmotus ea oratione quae ferebatur habita esse in cõcione à Philippo, quẽ dixisse cõstabat, Videndũ sibi aliud esse consiliũ: illo Senatu se Remp. gerere nõ posse: mane idibus Septembris, & ille, & Senatus frequẽs uocatu Drusi in Curiam uenit. ibi cũ Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad Senatum de illo ipso, quòd cõsul in eũ ordinẽ tam graiter in concione esset inuectus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos cõstare uidi, quanquã hoc Crasso cũ aliquid accuratius dixisset, semper ferè contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à se superatum. Deplorauit enim casum atque orbitatem Senatus, cuius ordinis, à Consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis. neque uerò esse mirãdum, si quũ suis consiliis Remp. profligasset, consilium senatus à Rep. repudiaret. Hic cum homini & uehementi & diserto

& in primis forti ad resistendũ Philippo quasi quasdam uerborum faces admouisset, non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribúsque ablatis Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu cum omnem authoritatem uniuersi ordinis pro pignore putares, eámque in conspectu populi Romani concideres, me his pignoribus existimas posse terreri? Non tibi illa sunt cædẽda, si Crassum uis coërcere: hæc tibi est excidenda lingua: qua uel euulsa, spiritu ipso libidinem tuã libertas mea refutabit. Permulta tum uehementissima contentione animi, ingenii, uirium, ab eo dicta esse constabat: sententiámque eam, quam senatus frequens secutus est ornatissimis & grauissimis uerbis, ut populo Ro. satisfieret, nunquam senatus neque consilium Reip. nec fidem defuisse, ab eo dictam: & eundem, id quod in authoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. Illa tanquam cycnea fuit diuini hominis uox & oratio, quam quasi expectãtes post eius interitum ueniebamus in Curiam, ut uestigium illud ipsum in quo ille postremùm institisset, contueremur. Nanque tum latus ei dicenti condoluisse, sudorémque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum rediit: diéque septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilémque fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur & corruunt, & antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt. Nam quàm diu Crassi fuit ambitionis labore uita districta, tam diu priuatis magis officiis & ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut Reipub. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione adi-

A tum omnium concessu ad summam authoritatem dabat, is eius
omnem spem, atque omnia uitæ consilia morte præuertit. Fuit
hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus. Sed
ii tamen Remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso
à Diis immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur. Non
uidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia senatum,
non sceleris nefarii principes ciuitatis reos, non luctu filiæ, nõ
B exilium generi, nõ acerbissimam C. Marii fugam, non illã post
reditum eius cædem omnium crudelissimam, non denique in om
ni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florentissima
multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogita
tione uim uarietatémque fortunæ, non uagabitur oratio mea
longius: atq; iis ferè ipsis definietur uiris, qui hoc sermone quẽ
referre cœpimus, continentur. Quis enim non iure beatam L.
C Crassi mortem illã, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cum
horũ ipsorum sit, qui tum cũ illo postremùm ferè collocuti sunt,
euentum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum
uirum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortu-
nam, sed exilium & fugam deprecaretur, esse coactum ut uita
se ipse priuaret. Iam M. Antonii in his ipsis Rostris, in quibus
ille Remp. constantissimè consul defenderat, quæque censor im
D peratoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo
erant multorum ciuium capita seruata. Neque uerò lon-
gè ab eo C. Iulii caput, hospitis Hetrusci scelere proditum, cũ
L. Iulii fratris capite iacuit: ut ille qui hæc non uidit, & ui-
xisse cum Rep. pariter, & cũ illa simul extinctus esse uidea-
tur. Neque enim propinquum suum maximi animi uirum P.
Crassum suapte interfectum manu, neque collegæ sui Pontifi-
cis Maximi sanguine simulacrum Vestæ respersum esse uidit:

cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimicissimi hominis eodem illo die mors nefaria fuisset. Non uidit eorum ipsorum qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles miserósque casus: ex quibus C. Cotta, quem ille floreteu reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset, quibúscum priuatus coniunctissimè uixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate. cui quidē ad summam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro erepta uita est, & pœna temeritatis non sine magno Reip. malo constituta. Ego uerò te Crasse, quum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino cōsilio & ortum & extinctum esse arbitror. Nā tibi aut pro uirtute animi, constantiáque tua, ciuilis ferri subeunda fuit crudelitas: aut siqua te fortuna ab atrocitate mortis uindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset. Neque solùm tibi improborū dominatus, sed etiā propter admistam ciuium cædem bonorum, uictoria mœrori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, & eorū casus de quibus antè dixi, & ea quæ nosmetipsi ob amorem in Remp. incredilem & singularem pertulimus ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua uera ac sapiens uideri solet, qui propter tot, tantos, támque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum uirorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione reuocasti. Sed quoniam hæc iam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur, pergamus ad ea solatia quæ non modò sedatis molestiis iucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt: sermonémque L. Crassi reliquum,

A ac penè postremum memoriæ prodamus, atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritã gratiã debitámq; referamus. Neq; enim quisquã nostrũ cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus, non à te quidem, qui nobis
B summa omnia tribuis, sed à cæteris qui hæc in manus sument, ut maius quiddam de L. Crasso, quàm quantum à nobis exprimetur, suspicentur. Nos enim qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrunque oratorem cognoueramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod siquis erit qui ductus opinione
C uulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum fuisse pleniorẽ putet, quàm quomodo à nobis uterque inductus esset: is erit ex iis qui aut illos non audierit, aut iudicare nõ possit. Nam fuit uterque (ut exposui antea) quum studio atq; ingenio & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus: ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Vt igitur ante meridiem discesserunt, paulu-
D lúmque requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridiamum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seséque, qui uultum eius, cum ei dicendum esset, obtutúmque oculorum in cogitando probè nosset, atque in maximis caussis sæpe uidisset, cũ dedita opera quiescientibus aliis in eam exedram ueniisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset, cúmque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silẽtio

duas horas ferè esse consumptas. deinde cum omnes inclinato E
iam in pomeridianũ tempus die, uenissent ad Crassum, Quid
est Crasse? inquit Iulius, imúsne sessum? etsi admonitum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem
esse existimatis, ut uobis hoc præsertim, munus putem diutius
posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus, an in media syl
ua placet? est enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè,
inquit Crassus. etenim est in eo loco sedes huic nostro non im- F
opportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris, in syluam ue
nitur: & ibi magna cum audiendi expectatione cõsiditur. Tũ
Crassus, Cum authoritas atque amicitia uestra, tum Antoni
facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea caussa libertatem
recusandi: quanquam in partiẽda disputatione nostra, cum si-
bi de iis quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autẽ re-
linqueret ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret: G
ea diuisit quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re
atque uerbis constet oratio: neq; uerba sedem habere possunt
si rem subtraxeris: neque res lumen, si uerba semoueris. Ac mi
hi quidem ueteres illi maius quiddam animo cõplexi, plus mul-
to etiam uidisse uidentur, quàm quantum nostrorum ingeniorũ
acies intueri potest, qui omnia hæc quæ suprà & subter unum
esse, & una ui, atque una consensione naturæ constricta esse H
dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum
à cæteris per se ipsum constare, aut quod cætera si careant,
uim suam atque æternitatem conseruare possint. Sed si hæc
maior esse ratio uidetur, quàm ut hominum possit sensu aut
cogitatione comprehendi, est etiam illa Platonis uera, & tibi
Catule certè non inaudita uox, omnem doctrinam harum in-
genuarum & humanarum artium uno quodam societatis

A uinculo contineri. Vbi enim perspecta uis est rationis eius qua caussæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentúsque repetitur. Sed si hoc quoque uidetur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certè tamen quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse, & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego hesterna die di-

B xi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis regionésue delata est. Nam siue de cæli natura loquitur, siue de terræ, siue de diuina ui, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore, siue ut impellat homines, siue ut doceat, siue ut deterreat, siue ut concitet, siue ut reflectat, siue ut incendat, siue ut leniat, siue ad paucos, siue ad multos,

C siue inter alienos, siue cum suis, siue secum, riuis est diducta oratio, non fontibus: & quocunque ingreditur, eodem est instructu ornatúque comitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus, non modò uulgi, uerùm etiam hominum non leuiter eruditorum, qui quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa, & quasi discerpta contrectant, & qui tanquam ab animo corpus, sic à sententiis uerba seiungunt, quorum sine in-

D teritu fieri neutrum potest: non suscipiam oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantum significabo breui, neque uerborum ornatum inueniri posse non partitis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborum. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breuiter quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est (ut mihi uidetur) quæ non habeat in suo genere res complureis dissimiles

inter se, quæ tamẽ consimili laude dignentur. Nã & auribus E
multa percipimus, quæ etsi nos uocibus delectant, tamẽ ita sint
uaria sæpe, ut id quod proximu audias, iucundissimum esse ui
deatur: & oculis colliguntur penè innumerabiles uoluptates,
quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectẽt:
& reliquos sensus uoluptates oblectant dispares: ut sit diffi-
cile iudicium excellentis maximè suauitatis. At hoc idem quod
est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Vna fin F
gendi est ars, in qua præstãtes fuerunt Myro, Polycletus, Ly
sippus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut
neminem sui uelis esse dissimilem. Vna est ars ratióque pictu-
ræ, dissimillimíque tamen inter se Zeuxis, Aglaophõ, Apelles:
neque eorum quisquam est cui quicquam in arte sua deesse ui-
deatur. Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, &
tamen uerum: quanto admirabilius in oratione, atque in lin- G
gua? quæ cum in iisdem sententiis uerbisque uersetur, summas
habet dissimilitudines, non sic ut alij uituperandi sint, sed ut ij
quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere lauden-
tur. Atque id primum in poëtis cerni licet, quibus est proxima
cognatio cum oratoribus, quàm sint inter sese Ennius, Pacu-
uius, Acciúsque dissimiles: quàm apud Græcos Aeschylus, So-
phocles, Euripides: quanquã omnibus par penè laus in dissimili H
scribẽdi genere tribuatur. Aspicite nũc eos homines atq; intue
mini, quorum de facultate quærimus, quid interfit inter orato
rum studia, atque naturas. Suauitatem Isocrates, subtilitatem
Lysias, acumen Hyperides, sonitũ Aeschines, uim Demosthe-
nes habuit. Quis eorũ non egregius? tamen cuiúsnã nisi sui si-
milis? Grauitatem Aphicanus, lenitatẽ Lælius, asperitatẽ Gal-
ba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum. quis horum

A non princeps temporibus illis fuit? & suo tamẽ quisque in genere princeps. Sed quid ego uetera cõquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis, atque uiuis? Quid iucũdius auribus nostris unquã accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut latinè loqui penè solus uideatur: sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? Istum audiens, equidem sic iudicare soleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris: uitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nónne nouam quãdam rationẽ attulit orationis, & dicẽdi genus induxit propè singulare? Quis unquam res præter hunc tragicas penè comicè, tristes remissè, seueras hilarè, forẽses scenica propè uenustate tractauit, atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur? Ecce præsentes duo
B propè æquales, Sulpitius & Cotta. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstãs? Limatus alter, & subtilis, rẽ explicans proprijs aptísq; uerbis: hæret in caussa semper, & quid iudici probandum sit, cum acutissime uidit, omissis cæteris argumentis in eo mentem orationémque defigit. Sulpitius autẽ fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima uoce, summa contentione corporis, & dignitate motus, uerborum quoque ea grauitate & copia est, ut unus ad dicendũ in-
D structissimus à natura esse uideatur. Ad nosmetipsos iam reuertor, quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominũ sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium uocaremur. Quid tam dissimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cũ ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius: ego autẽ, quãquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in cõparatione coniungar. Videtísne genus hoc quod sit Antonij? forte,

uehemens, commotum in agendo, præmunitũ, & ex omni parte cauſſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeſtè cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis uarietate, nulla noſtrarũ aurium ſatietate. Nos autem, quicunque in dicendo ſumus, quoniam eſſe aliquo in numero uobis uidemur: certè tamen ab huius multum genere diſtamus: quod quale ſit, non eſt meũ dicere, propterea quòd minimè ſibi quiſque notus eſt, & difficillimè de ſe quiſq; ſentit. Sed tamẽ diſſimilitudo intelligi poteſt, & ex motus mei mediocritate, & ex eo quòd quibus ueſtigijs primùm inſtiti, in eis ferè ſoleo perorare: & quòd aliquãto me maior in uerbis, quàm in ſententijs eligendis labor & cura torquet, uerentem ne ſi paulo obſoletior fuerit oratio, nõ digna expectatione & ſilentio fuiſſe uideatur. Quòd ſi in nobis qui adſumus, tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cuiuſque propriæ, & in ea uarietate ferè melius à deteriore, facultate magis quàm genere diſtinguitur, atq; omne laudatur quod in ſuo genere perfectũ eſt: quid cẽſetis, ſi omnes qui ubique ſunt aut fuerũt oratores, amplecti uoluerimus? núnne fore, ut quot oratores, totidẽ penè reperiantur genera dicẽdi? Ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud, ſi penè innumerabiles ſint quaſi formæ figuræque dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles, non poſſe ea quæ inter ſe diſcrepãt, ijſdem præceptis atque una inſtitutione formari. Quod nõ eſt ita: diligẽtiſſiméque hoc eſt eis qui inſtituunt aliquos atq; erudiũt, uidendũ, quò ſua quenq; natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodẽ quaſi ludo ſummorum in ſuo cuiuſque genere artificum & magiſtrorum exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudãdos, cũ ad cuiuſq; naturã inſtitutio doctoris accõmodaretur: cuius eſt

A uel maximè insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contrà autem in Theopompo frenis uti solere. Alterum enim exultantem uerborum audacia, reprimebat: alterum cunctantem, & quasi uerecundantẽ incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limauit, ut id confirmaret in utroque, quod utriusque natura pa-
B teretur. Hæc eò mihi prædicẽda fuerunt, ut si non omnia quæ proponerentur à me, ad omnium uestrum studiũ, & ad genus id quod quisque uestrum in dicẽdo probaret, adhæresceret: id à me genus exprimi sentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agẽda sunt ab oratore quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior (nã de actione pòst uidero) quàm ut latinè,
C ut planè, ut ornatè, ut ad id quodcũq; agetur, aptè congruentérque dicamus? Atque eorum quidem quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me, puri dilucidiq; sermonis. Neque enim conamur docere eũ dicere, qui loqui nesciat; nec sperare qui latinè non possit, hunc ornatè esse dicturum: neq; uerò, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionẽ habent
D facilem, usum necessarium. Nam alterum traditur literis, doctrináque puerili: alterum adhibetur ob eam causſam, ut intelligatur quid quisque dicat: quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis. Sunt enim illi ueteres, qui ornare nondum poterãt ea quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne

cupientes quidem poterunt loqui niſi latine. Neque tamen erit E
utendum uerbis ijs, quibus iam conſuetudo noſtra non utitur,
niſi quando ornãdi cauſſa, parcè, quod oſtendam: ſed uſitatis
ita poterit uti, lectiſſimis ut utatur ijs, qui in ueteribus erit ſcri-
ptis ſtudioſe & multùm uolutatus. Atque ut latinè loqua-
mur, non ſolum uidendum eſt ut & uerba efferamus ea quæ
nemo iure reprehendat, & ea ſic & caſibus & temporibus
& genere & numero conſeruemus, ut ne quid perturbatũ ac F
diſcrepans aut præpoſterum ſit, ſed etiam lingua, & ſpiritus,
& uocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas pu-
tidius, nolo obſcurari negligentius: nolo uerba exiliter exani-
mata exire, nolo inflata & anhelata grauius. Nam de uoce
nondum ea dico quæ ſunt actionis, ſed hoc, quod mihi cum ſer-
mone quaſi coniunctum uidetur. Sũt enim certa uitia, quæ ne-
mo eſt quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quaſi G
extra modum abſona, atque abſurda. Eſt autem uitium, quod
nonnulli de induſtria conſectantur. Ruſtica uox & agreſtis
quoſdam delectat, quò magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum
ſermo retinere uideatur: ut tuus Catule ſodalis L. Cotta gau
dere mihi uidetur grauitate linguæ, ſonóque uocis agreſti: &
illud quod loquitur, priſcũ uiſum iri putat, ſi planè fuerit ru-
ſticanum. Me autẽ tuus ſonus, & ſuauitas iſta delectat: omit-
to uerborum, quanquam eſt caput: (uerùm id affert ratio, do- H
cẽt literæ: cõfirmat cõſuetudo & legendi & loquẽdi) ſed hãc
dico ſuauitatem, quæ exit ex ore: quæ quidẽ, ut apud Græcos
Atticorum, ſic in Latino ſermone huius eſt urbis maximè pro-
pria. Athenis iam diu doctrina ipſorum Atheniẽſium interijt,
domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum, quibus ua-
cant ciues, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine ur-

A bis,et authoritate: tamẽ eruditiſſimos homines Aſiaticos ſi-
quis Athenienſis indoctus,nõ uerbis,ſed ſono uocis, nec tam be-
ne quàm ſuauiter loquendo facilè ſuperabit. Noſtri minus ſtu
dent literis,quàm Latini:tamen ex iſtis,quos noſtis,urbanis,in
quibus minimum eſt literarũ, nemo eſt quin literatiſſimum to-
gatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate uocis, at-
que ipſo oris preſſu & ſono facilè uincat. Quare cũ ſit quædã
B certa uox Romani generis, urbiſq; propria, in qua nihil offen
di nihil,diſplicere,nihil animaduerti poſſit,nihil ſonare aut o-
lere peregrinum,hãc ſequamur:neq; ſolùm ruſticã aſperitatẽ,
ſed etiam peregrinam inſolentiam fugere diſcamus. Equidem
cum audio ſocrum meã Læliam(facilius enim mulieres incor-
ruptam antiquitatem conſeruant, quòd multorũ ſermonis ex-
pertes,ea tenent ſemper quæ prima didicerint) ſed eam ſic au
C dio,ut Plautum mihi aut Næuium uidear audire. Sono ipſo
uocis ita recto & ſimplici eſt, ut nihil oſtẽtationis aut imita-
tionis afferre uideatur:ex quo ſic locutum eſſe eius patrẽ iu-
dico, ſic maiores, non aſperè,ut ille quem dixi, non uaſtè, non
ruſticè,nõ hiulcè,ſed preſſè & æquabiliter,& leniter. Qua-
re Cotta noſter,cuius tu illa lata Sulpiti nonnunquã imitaris,
ut iota literam tollas, &,e, pleniſſimum dicas, non mihi ora-
D tores antiquos,ſed meſſores uideris imitari. Hic cũ arriſiſſet
ipſe Sulpitius,Sic agam uobiſcum, inquit Craſſus,ut quoniam
me loqui uoluiſtis,aliquid de ueſtris uitijs audiatis. Vtinã qui-
dem, inquit ille:id enim ipſum uolumus: idque ſi feceris, multa
(ut arbitror)hic hodie uitia ponemus. Atenim nõ ſine meo pe-
riculo, Craſſus inquit,poſſum Sulpiti te reprehẽdere: quoniã
Antonius mihi te ſimillimũ dixit ſibi uideri. Tum ille,tũ quod
monuit idem,ut ea quæ in quoque maxima eſſent,imitaremur:

ex quo uereor ne nihil ſim tui niſi ſupploſionem pedis imitatus, & pauca quædam uerba, & aliquem, ſi fortè, motum. Ergo iſta, inquit Craſſus, quæ habes à me, non reprehendo, ne me ipſum irrideam. Sunt autem mea multo & plura, & maiora quàm dicis. Quæ autem ſunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expreſſa: de ijs te, ſi quis me fortè locus admonuerit, cõmonebo. Prætereamus igitur præcepta latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & ſubtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut conſuetudo ſermonis quotidiani, ac domeſtici libri confirmant, & lectio ueterum oratorum, & poëtarum. Neque uerò in illo altero diutius commoremur, ut diſputemus quibus rebus aſſequi poſſimus, ut ea quæ dicamus, intelligantur, latinè ſcilicet dicendo, uerbis uſitatis, ac propriè demonſtrantibus ea quæ ſignificari ac declarari uolemus, ſine ambiguo uerbo aut ſermone, non nimis longa continuatione uerborum, non ualde productis ijs quæ ſimilitudinis cauſſa ex alijs rebus transferuntur, non diſcerptis ſententijs, nõ præpoſteris tẽporibus, non confuſis perſonis, nõ perturbato ordine. Quid multa? Tam facilis eſt tota res, ut mihi permirum ſæpe uideatur, cũ difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quàm ſi ipſe ille qui patronũ adhibet, de re ſua diceret. Iſti enim qui ad nos cauſſas deferunt, ita nos plerunque ipſi docent, ut non deſyderes planius dici. Eaſdem res autem ſimul ac Fuſius aut ueſter æqualis Pomponius agere cœpit, non æquè quid dicant, niſi admodum attendi, intelligo: ita confuſa eſt oratio, ita perturbata, nihil ut ſit primum, nihil ut ſecundum: tantáque inſolentia ac turba uerborum, ut oratio quæ lumen adhibere rebus debet, ea obſcuritatem & tenebras afferat. atque ut quodammodo ipſi ſibi in dicendo obſtrepere uideantur. Verùm,

1/ Eorum interpres arripit de maioribus craſſi dictis quas ſuſpitius eſt imitando aſſequutus, ſed forte craſſus de ſo eſt modeſte loquutus ar vitia intellexit quaſi ea quæ imitatus eſſet ſuſpitius vitioſa fuiſſent in ſe.

2/ Sar do craſſa fabius in perſpicuitate ait fugienda ἀσύνδετα dicit. impropriétate ſermonis, et tamẽ quæda propria dicta ſunt vitanda, et obſcena, ſordida, & inuſitata.

3/ Duplex eſt ambiguitas alia in ſolo uerbo, quæ dicit ὁμωνυμία, alia in ſermone quæ dicit ἀμφιβολία. vtraq; ambiguitate præcipit quoq; fugiendã fabius lib. 8.

4/ nimis & rotundationes metaphorarũ atq; allegoriæ parũt in oratione obſcuritatẽ.

5/ Fuſius dicit rixor in bruto orator nunc oratus eſt ar fuit diligentiæ fructũ de accuſatione aquiſtij. iam pomponius ſcribit in agendo obſeruatum fuiſſe apud eos arrogantiam, et ideo oratorem habitũ, quia quo tempore floruit in rep. oratorum penuria fuit.

A *Si placet, quoniam hæc satis spero uobis quidem, certè maio-*
ribus molesta & putida uideri, ad reliqua aliquanto odio-
siora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, cũ alias res a-
gamus, quàm te inuiti audiamus: qui adduci possumus (de me
enim coniicio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audia-
mus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruul-
gatis noua quædam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Anto-
ni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percurri, uel potius pe-
B *nè prætery, latinè loquendi, planéque dicẽdi: reliquæ sunt ma-*
gnæ, implicatæ, uariæ, graues, quibus omnis admiratio ingenij,
omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam est o-
ratorem, quòd latinè loqueretur, admiratus: si est aliter, irri-
dent: neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non pu-
tant. Nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut qui adeſ-
C *sent, intelligerent quid diceret: sed contempsit eum qui minus*
id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt?
quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem
deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distinctè,
qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus &
uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum
uersúmque conficiunt, id est quod dico ornatè. Qui idem ita
D *moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ij*
sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & con-
gruens nominem. Qui ita dicerent, eos negauit adhuc se ui-
disse Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse
tribuendum. Quare omnes istos me authore deridete atque
contemnite, qui se borum qui nunc ita appellantur, Rhetorum
præceptis omnem oratorem uim complexos esse arbitrantur,
neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur.

intelligere potuerunt. Verùm enim oratori quæ sunt in hominum uita, quãdoquidem in ea uersatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædã de summis uirtutibus: quanquam sunt omnes uirtutes æquales & pares: sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris: sicut hæc uis, quæ scientiam complexa rerum, sensamentis & consilia sic uerbis explicat, ut eos qui audiant, quocunque incubuerit, possit impellere: quæ quo maior est uis, hoc est magis cum probitate iungenda, summáque prudentia: quarum uirtutum expertibus si dicẽdi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædã arma dederimus. Hanc inquam eogitandi pronunciandíq; rationem, uimque dicendi, ueteres Græci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones: atq; ab hac similitudine Coruncani nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerũt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & uoluntate. Eadem autem alii prudentia, sed cõsilio ad uitæ studia dispari, quietẽ atq; ocium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regẽdis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaq; ut ei studio se excellentissimis ingenijs homines dediderũt, ex ea summa facultate uacui ac liberi temporis, multo plura quàm erat necesse, doctissimi homines ocio nimio & ingenijs uberrimis affluentes, curanda sibi esse ac quærenda & inuestigãda duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadẽ uidetur & rectè faciendi, & bene dicendi magistra: neque disiuncti docto-

A res, sed iidem erant uiuendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellũ, ut illum efficeret oratorem uerborum, actorémque rerum. Sed ut homines labore assiduo & quotidiano assueti, quum tẽpestatis caussa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitãt in otio ludum: sic

B illi à negotijs publicis tanquam ab opere, aut tẽporibus exclusi, aut uolũtate sua feriati, totos se alij ad poëtas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerũt: alij etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium ludúmq; pepererunt: atque in ijs artibus quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatẽ fingerentur atque uirtutem, omne tẽpus atque ætates suas consumpserunt. Sed quòd erãt quidã, iique multi, qui aut in Repub.

C propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi dicendique sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes: aut qui minus ipsi in Rep. uersarentur, sed huius tamẽ eiusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates, inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina & ingenijs abundarent, à re autẽ ciuili, & à negotijs, animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagita-

D rent, atque contemnerẽt: quorum princeps Socrates fuit, is qui omnium eruditorum testimonio, totiúsque iudicio Græciæ, quũ prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uerò eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps. Is, qui hæc quæ nos nũc quærimus, tractarent, agerent, docerent, quum nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio, philosophia nominaretur, hoc commune no-

men eripuit, sapientérque sentiendi, & ornatè dicendi scien- E
tiam, re cohærentes, disputationibus suis separauit: cuius in-
genium, uariósque sermones immortalitati scriptis suis Plato
tradidit, cum ipse literã Socrates nullã reliquisset. Hinc dis-
sidium illud extitit quasi linguae atque cordis, absurdum sanè,
& inutile, & reprehendendum, ut alij nos sapere, alii dicere
docerẽt. Nam cum essent plures orti ferè à Socrate, quòd ex
illius uarijs & diuersis, & in omnẽ partem diffusis disputa- F
tionibus alius aliud apprehẽderat, proseminatae sunt quasi fa
miliae dissentientes inter se, & multùm disiũctae, & dispares:
cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici uellent, &
esse arbitrarentur. Ac primò ab ipso Platone Aristoteles, &
Xenocrates: quorum alter Peripateticorum, alter Academiae
nomẽ obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam & duri-
tiã in Socratico sermone maximè adamarat, Cynici primùm, G
deinde Stoici: tũ ab Aristippo, quẽ illae magis uoluptariae di-
sputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit:
quam ille & eius posteri simpliciter defenderant: ij qui nunc
uoluptate omnia metiuntur, dum uerecundius id agũt, nec di-
gnitati satisfaciunt, quam non aspernantur: nec uoluptatem
tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera
philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebant, H
Eretricorum, Erilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed
ea horum ui & disputationibus sunt iandiu fracta & extin-
cta. Ex illis autem quae remanent, ea philosophia quae suscepit
patrocinium uoluptatis etsi cui uera uideatur, procul abest ta
men ab eo uiro quem quærimus, & quem authorem publici
consilij, & regendae ciuitatis ducem, & sententiae atque elo-
quentiae principem in senatu, in populo, in caussis publicis esse

A uolumus. nec ulla tamẽ ei philoſophiæ fiet iniuria à nobis. Non enim repelletur inde quò aggredi cupiet, ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter & delicatè, nos auocat à Roſtris, à iudicijs, à curia fortaſſe ſapiẽter, ac præſertim à Republica. Verùm ego non quæro nunc quæ ſit philoſophia ueriſſima, ſed quæ oratori coniuncta maximé. Quare iſtos ſine ulla contumelia dimittamus. Sunt enim & boni uiri:

B &, quoniam ſibi ita uidentur, beati: tantúmque eos admoneamus, ut illud, etiam ſi eſt ueriſſimum, tacitum tamen tanquam

• myſterium teneant, quod negãt uerſari in Republica, eſſe ſapientis. Nam ſi hoc nobis atque optimo cuique perſuaſerint, non poterũt ipſi eſſe, id quod maximè cupiunt, otioſi. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen: nec eos iratos

C uereor, quoniam omnino iraſci neſciunt: atque hanc ab ijs habeo gratiam, quòd ſoli ex omnibus eloquẽtiam uirtutem ac ſapientiam eſſe dixerunt. ſed utrunque eſt in his quod ad hoc quem inſtruimus oratore ualde abhorreat, uel quòd omnes qui ſapientes non ſint, ſeruos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicunt, neque tamen quenquam eſſe ſapientem. Valde autem eſt abſurdum, ei concionem, aut ſenatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum qui adſint, ſanus, nemo ci-

D uis, nemo liber eſſe uideatur. Accedit, quòd orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile, & certè acutum: ſed ut in oratore, exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obſcurum, inane, ieiunum: attamen eiuſmodi, quo uti ad uulgus nullo modo poſſit. Alia enim & bona & mala uidentur Stoicis, & cæteris ciuibus, uel potius gentibus: alia uis honoris, ignominiæ, præmij, ſupplicij. uerè an ſecus, nihil ad hoc tempus. ſed ea ſi ſequamur, nullam unquam rem dicendo expedire poſ-

simus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici: quanquam E
Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonẽ audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crãtor, nihil ab Aristotele, qui unà audierat Platonẽ, magnopere dissensit: copia fortasse & uarietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primùm, qui Polemonẽ audierat, ex uarijs Platonis libris, sermonibúsq; Socraticis hoc maximè arripuit, nihil esse certi, quod F
aut sensibus aut animo percipi possit. Quem ferunt eximio quodam usum lepôre dicẽdi, aspernatum esse omne animi sensúsque iudicium, primúmque instituisse (quanquam id fuit Socraticum maximè) non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recẽtior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadã celeritate ingenij, dicendíque copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognoui Athenis, tamẽ authores certissimos laudare possum, & socerum meum Scæuolã, qui eum Romæ audiuit adolescens, & Q. Metellum L.F. familiarem meum, clarissimum uirum, qui illum à se adolescente Athenis iam affectum senectute multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apẽnino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philosophi tanquam in H
superũ mare Ionium defluerẽt, græcum quiddam, & portuosum: oratores autem in inferum hoc Tuscum & barbarum, scopulosum atque infestum laberẽtur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore cõtẽti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguere, aut, si id non possis, tum ostendere quod is fecerit qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege,

A aut non contra legem, aut imprudẽtia, aut neceſſariò, aut non eo nomine uſurpandũ quo arguatur, aut non ita agi ut debuerit ac licuerit: & ſi ſatis eſſe putatis, ea quæ iſti ſcriptores artis docent, diſcere, quæ multo tamen ornatius quàm ab illis dicũtur, & uberius explicauit Antonius: ſed ſi his contẽti eſtis, atque ijs etiam quæ dici uoluiſtis à me, ex ingenti quodã oratorem immẽſoque campo in exiguum ſanè gyrum compellitis.

B Sin ueterem illũ Periclem, aut hunc etiam qui familiarior nobis propter ſcriptorum multitudinem eſt, Demoſthenem ſequi uultis, & ſi illam præclarã & eximiam ſpeciẽ oratoris perfecti & pulchritudinẽ adamaſtis: aut uobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia uis comprehendenda eſt. Nanque (ut antè dixi) ueteres illi uſque ad Socratem, omnem omnium rerũ quæ ad mores hominum, quæ ad uitam, quæ ad uirtutem, quæ ad

C Remp. pertinebant, cognitionem & ſcientiam cum dicẽdi ratione iungebãt: poſtea diſſociati (ut expoſui) à Socrate diſerti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus philoſophi, eloquentiam deſpexerunt, oratores ſapientiã: neque quicquam ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiſcuè haurirent, ſi manere in priſtina cõmunione uoluiſſent. Sed ut pontifices ueteres propter ſa-

D crificiorum multitudinem tres uiros Epulones eſſe uoluerunt, cum eſſent ipſi à Numa, ut etiam illud ludorum Epulare ſacrificium facerent, inſtituti: ſic Socratici à ſe cauſſarum actores, à communi philoſophiæ nomine ſeparauerunt, cum ueteres dicendi & intelligẽdi mirificã ſocietatẽ eſſe uoluiſſent. Quæ cum ita ſint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à uobis, ut ea quæ dicam, nõ de memet ipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui quum ſummo ſtudio patris

in pueritia doctus essem, & in forum ingenij tãtum quantum E
ipse sentio, non tantum quãtum ipse forsitan uobis uidear, de-
tulissem, nõ possim dicere me hæc quæ nunc complector, perin-
de ut dicam dicenda esse, didicisse: quippe qui omnium matur-
rimè ad publicas caussas accesserim, annósq; natus unum &
uiginti, nobilissimum hominem & eloquentissimum in iudicium
uocarim: cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges,
& instituta populi Rom. mósque maiorũ. Paulùm, sitiens ista- F
rum artiũ de quibus loquor, gustaui, quæstor in Asia cũ essem,
æqualẽ ferè meũ ex Academia rhetorẽ nactus Metrodorum
illũ, de cuius memoria cõmemorauit Antonius: et inde decedẽs,
Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Athenienſibus, q̃
mysteria non referrẽt, ad quæ biduo serius ueneram, succen-
suissem. Quare hoc, quòd complector tantam scientiam, úim-
que doctrinæ, non modò non pro me, sed contra me est potius. G
Non enim quid ego, sed quid orator possit, disputo: atque hos
omnes qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt
enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus.
Illa uis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, uirtutũ,
officiorum, omníq; naturæ, quæ mores hominum, quæ animos,
quæ uitã continet, originẽ, uim, mutationésque teneat: eadem
mores, leges, iura describat, Remp. regat, omnia quæ ad quan- H
cũque rem pertineant, ornatè copioséque dicat. In quo gene-
re nos quidem uersamur tantum quantum possumus, quantum
ingenio, quantum mediocri doctrina, quantũ usu ualemus: ne-
que tamen istis qui in una philosophia quasi tabernaculũ uitæ
suæ collocarunt, multũ sanè in disputatione cõcedimus. Quid
enim meus familiaris C. Velleius afferre potest quamobrem
uoluptas sit summum bonum, quod ego nõ copiosius possim uel

A tutari,si uelim, uel refellere ex illis locis quos exposuit Antonius,hac dicẽdi exercitatione in qua Velleius est rudis, unusquisque nostrũ uersatus? Quid est quod aut Sext. Pompeius, aut duo Balbi,aut meus amicus,qui cum Panætio uixit,M. Vigellius,de uirtute hominũ Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam,aut uestrum quisquam cõcedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum. nam quid fa-

B ciet in geometria qui non didicerit? quid in musicis? Aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. Hæc uerò quæ sunt in philosophia,ingenijs eruuntur ad id quod in quoque uerisimile est eliciendũ acutis atq; acribus: eáq; exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noster uulgaris orator si minus erit doctus,attamẽ in dicẽdo exercitatus: hac ipsa exercitatione cõmuni istos quidẽ nostros uerberabit, neque se ab ijs contẽni ac

C despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquãdo qui Aristotelio more de omnibus rebus in utranque sententiam possit dicere, & in omni caussa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis explicare,aut hoc Arcesilæ modo & Carneadis cõtra omne quod propositũ sit,disserat, quiq; ad eam rationẽ adiũgat hũc rhetoricũ usum,moremq; exercitationẽq; dicẽdi:is sit uerus,is perfectus,is solus orator. Nã neq; sine forẽsibus ner-

D uis satis uehemẽs & grauis, nec sine uarietate doctrinæ satis politus & sapiẽs esse orator potest. Quare Coracẽ istũ uestrũ patiamur nos quidẽ pullos suos excludere in nido, qui euolẽt clamatores odiosi,ac molesti: Pãphilũq; nescio quẽ sinamus in insulis tantã rẽ tanquã pueriles delicias aliquas depingere:nósq; ipsi hac tã exigua disputatione hesterni & hodierni diei totũ oratoris munus explicemus,dũmodo illa res tanta

sit, ut omnibus philosophorũ libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse uideatur. Tum Catulus, Haudquam hercle, inquit, Crasse mirandum est esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solùm orator summus, sed etiam sapientissimus homo uiderêre. Nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen cum omneis gradus ætatis recordor tuæ, cúmque uitam tuam ac studia consydero: neque quo tẽpore ista didiceris, uideo: nec magnopere te istis studijs, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen possum statuere utrum magis mirer, te illa quæ mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere: an, si non potueris posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas uelim, me nõ multo secus facere cum de oratore disputem, ac facerem si esset mihi de histrione dicendum. Negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neq; ea cũ dicerẽ, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificij existimatorem. Similiter nunc de oratore, uestro impulsu loquor, summo scilicet. Semper enim quacunque de arte aut facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si iã me uultis esse oratorẽ, si etiã sat bonũ, si bonũ deniq;, non repugnabo (quid enim nũc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, sũmus tamẽ certè nõ sum. Neq; enim apud homines res est ulla difficilior, neq; maior, neq; quæ plura adiumẽta doctrinæ desyderet. Attamẽ quoniã de oratore nobis disputãdũ est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim & natura rei nisi

A perfecta ante oculos ponitur, qualis & quãta sit, intelligi non
poteſt. Me autẽ Catule fateor neq; hodie in iſtis libris & cũ
iſtis hominibus uiuere: nec uerò, id quod tu rectè commemini-
ſti, ullum unquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum: ac
tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantũ mihi puerilis ætas
forenſes feriæ conceſſerint. At ſi quæris Catule de doctrina
iſta quid ego ſentiam: non tantum ingenioſo homini, & ei qui
B forum, qui curiam, qui cauſſas, qui Rempub. ſpectet, opus eſſe
arbitror temporis, quantum ſibi ii ſumpſerunt quos diſcentes
uita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractãtur, qui eas
ad uſum transferunt, aliter ab iis qui ipſarum artium tracta-
tu delectati, nihil in uita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Sa-
mitium ſumma iam ſenectute eſt, & quotidie commentatur. ni-
hil enim curat aliud atq; uelocius puer addidicerat: ſed quòd
C erat aptus ad illud, totũq; cognorat, fuit, ut eſt apud Luciliũ,

- Quanuis bonus ipſe
Samnis in ludo, ac rudibus cauſſis ſatis aſper.

ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius
quotidie cãtabat. erat enim ſcenicus. quid faceret aliud? at Nu
merius Furius noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat. eſt
enim paterfamilias, eſt eques Romanus. Puer didicit quod di-
D ſcendum fuit. Eadem ratio eſt harum artium maximarum.
Dies & noctes uirum ſumma uirtute & prudentia uidebã-
mus philoſopho quum operam daret, Q. Tuberonem: at eius
auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Afri-
canum. Iſta diſcuntur facilè, ſi & tantum ſumas quantũ opus
ſit, & habeas qui docere fideliter poſſit, & ſcias etiam ipſe
diſcere. Sed ſi tota uita nihil uelis aliud agere, ipſa tracta-
tio & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid quod cũ deſidioſa

delectatione ueſtiges. Ita fit, ut agitatione rerũ ſit infinita cognitio, facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria ſtudiúmque permaneat. Libet autem ſemper diſcere: ut ſi uelim ego talis optimè ludere, aut pilæ ſtudio teneor, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim: at alii, quia præclarè faciunt, uehementius quàm cauſſa poſtulat, delectantur, ut Tityus pila, Brulla talis. Quare nihil eſt quòd quiſquam magnitudinem artium ex eo quòd ſenes diſcunt, pertimeſcat. Nãque aut ſenes ad eas acceſſerunt, aut uſque ad ſenectutem in ſtudiis detinentur, aut ſunt tardiſſimi. Res quidem ſe mea ſententia ſic habet, ut niſi quod quiſque citò potuerit, nunquam omnino poſſit perdiſcere. Iam, iã, inquit Catulus, intelligo Craſſe quid dicas: & hercule aſſentior. ſatis nideo tibi homini ad perdiſcendũ acerrimo, ad ea cognoſcẽda quæ dicis, fuiſſe tẽporis. Pergíſne, inquit Craſſus, me, quæ dicã, de me, non de re putare dicere? Sed iã, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi uerò, Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpectat, inquit, tam lõga & tam altè repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius elo quentiæ cumulandæ, quarũ altera dici poſtulat ornatè, altera aptè; hanc habent uim, ut ſit quàm maximè iucũda, q̃ maximè in ſenſus eorũ qui audiũt, influat, & quàm plurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentũ autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractatũ ex uulgi opinionibus, exiguum ſanè atque mendicum eſt. Illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multũm eſt maius quàm illud uulgare ac forẽſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis undique, & collectis, arceſſitis, cõportatis, ut tibi Cæſar faciẽdũ eſt ad annũ: ut ego in ædilitate laboraui, q̃ quotidianis & uernacu-

A lis rebus satisfacere me posse huic populo nõ putabã. Verborũ eligẽdorũ & collocandorũ & cõcludendorũ facilis est uel ratio, uel sine ratiõe ipsa exercitatio. Rerũ est sylua magna: quã cũ Græci iã non tenerẽt, ob eamq; caussam iuuẽtus nostra dediscere penè discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicẽdi extiterũt: quos ego Cẽsor edicto meo sustulerã, nõ quò (ut nescio quos dicere aiebãt) acui ingenia adolescẽ-

B tiũ nollẽ: sed contrà ingenia obtũdi nolui, corroborari impudẽtiam. Nã apud Græcos, qui cuiusmodi essent uidebã, tamẽ esse præter hanc exercitationẽ linguæ, doctrinã aliquã, & humanitatẽ dignã scientia: hos uerò nouos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderẽt: quod etiã cũ bonis rebus cõiunctũ, per se ipsum est magnopere fugiendũ. Hoc cũ unũ traderetur, & cũ impudẽtiæ ludus esset, putaui esse Cẽsoris, ne

C longius id serperet, prouidere: quanquam nõ hæc ita statuo ac decerno, ut desperem latinè ea de quibus disputauimus, tradi ac perpoliri. Patitur enim & lingua nostra, & natura rerũ, ueterem illam excellentémque prudentiam Græcorum ad nostrum usum morémque transferri: sed hominibus opus est eruditis: qui adhuc in hoc quidẽ genere nostri nulli fuerũt: siquãdo extiterint, etiam Græcis erunt anteponendi. Ornatur igi-

D tur oratio genere primùm, & quasi colore quodam & succo suo. Nã ut grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita: ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorũ articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Vt porrò consperſa sit quasi uerborum sententiarumq; floribus, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctũ, ut sint quasi in ornatu dispositæ quædam insignia & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum

quod maximè teneat eos qui audiant: & quod non solùm delectet, sed etiã sine satietate delectet. Nõ enim à me iã expectari puto ut moneam ut caueatis ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur uestra, & ætates. Difficile enim dictu est quænam causa sit cur quæ maximè sensus nostros impellũt uoluptate, & specie prima acerrimè commouẽt, ab iis celerrimè fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine & uarietate floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quàm in ueteribus; quæ tamẽ etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant: cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletóque teneamur? Quanto molliores sunt & delicatiores in cantu flexiones, & falsæ uoculæ, quàm certæ & seueræ; quibus tamen nõ modò austeri, sed si sæpius fiũt, multitudo ipsa reclamat? Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suauitate conditis, quàm his moderatis & magis laudari quæ terram, quàm quæ crocum olere uideantur. In ipso tactu esse modum & mollitudinis, & læuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maximè uoluptarius, quiq; dulcedine præter cæteros sensus commouetur, quàm citò id quod ualde dulce est, aspernatur ac respuit? Quis potione uti aut cibo dulci diutius potest? quum utroque in genere ea quæ leuiter sensum uoluptate moueant, facillimè fugiant satietatẽ. Sic omnibus in rebus, uoluptatibus maximis fastidium finitimũ est. Quò hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poëtis, uel ex oratoribus possumus iudicare concinnam, distinctã, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, quãuis claris sit coloribus picta uel poësis, uel ora-

A tio,non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur,quòd sensus in nimia uoluptate natura nõ mente satiãtur: in scriptis & in dictis non aurium solum,sed animi iudicio etiam magis infuca ta uitia noscuntur. Quare bene & præclarè quanuis nobis sæ pe dicatur,bellè & festiuè, nimium sæpe nolo: quanquam illa ipsa exclamatio non potest melius. sit uelim crebra,sed habeat

B tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam & recessum,quò magis id quod erit illuminatum, erit il luminatum,extare atque eminere uideatur. Nunquã agit hũc uersum Roscius eo gestu quo potest,

„ Nam sapiens uirtuti honorẽ præmium,haud prædã petit.

sed abiicit prorsus,ut in proximos,

„ Ecquid uideo? ferro septus possidet sedes sacras,

C incidat,aspiciat,admiretur,stupescat. Quid ille alter?

„ Quid petam præsidii?

quàm leniter,quàm remisse,quàm non actuose? Instat enim,

„ O pater,ô patria,ô Priami domus.

in quo tanta commoueri actio non posset,si esset consumpta su periore motu & exhausta. Neque id actores prius uiderunt, quàm ipsi poëtæ,quàm denique illi etiam qui fecerunt modos,

D à quibus utrisque summittitur aliquid: deinde augetur, extenuatur,inflatur,uariatur,distinguitur: Ita sit nobis igitur ornatus & suauis orator,nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austeram & solidam, non dulcẽ atque decoctã. Nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur,eiusmodi sunt, ut ea quanuis uitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut antè dixi,primùm sylua rerum ac sententiarum comparanda est: qua de parte dixit Antonius. hæc formãda filo ipso &

genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando: quod ualet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abiiciendum. Id desyderatur omnibus iis in locis quos ad fidem orationis faciendã adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cum concitamus. Sed in hoc quod postremum dixi, amplificatio potest plurimũ: eaque una laus oratoris est, & propria maximè. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, primò reiiciebat, laudandi, & uituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accõmodatius, quàm utrũque horum cumulatissimè facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprii causarum, & inhærentes in earum rerum neruis esse debent, tamen quia de uniuersa re tractari solent, communes à ueteribus nominati sunt: quorum partim habent uitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quàm dici solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti confirmatis criminibus oportet. aliter enim ieiuni sunt, atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii uerò ancipites disputationes, in quibus de uniuerso genere in utrãque partem disseri copiosè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio & copia petebatur. De uirtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibúsque de rebus in utranq; partem dicendi animos & uim & artem habere debemus. Sed

A quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo, & eo litigioso prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni, nostra tenere tuerique non potuimus: ab iis (quod indignissimũ est) qui in nostrum patrimonium irruperũt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi qui ex particula parua urbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi aut Academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maxi-
B marum scientiam à Græcis politici philosophi appellati, uniuersarum rerum publicarum nomine uocabantur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uersari, aut definita controuersia certis temporibus, ac reis, hoc modo, Placeatne à Carthaginiensibus captiuos nostros redditis suis recuperari? aut infinitè de uniuerso genere quærentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendum sit. Atque horum superius il-
C lud genus, caussam aut controuersiam appellant: eámque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt. Hæc autẽ altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. atque hactenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita, non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure ciuili furculo defringendo usurpare uideantur. Nam illud alterum genus
D quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè uigere audio, etiã harum iam caussarũ cognitio exercitatióque celebratur. Alterum uerò tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed nequeuim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt, ut præteriri omnino fuerit satius, quàm attetatum deseri. Nũc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur.

Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua E
quæri & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus di
sceptatur, siue in iis caussis quæ in ciuitate & in forensi disce
ptatione uersantur: neque est ulla quæ non aut ad cognoscen-
di, aut ad agendi uim rationémque referatur. nam aut ipsa co
gnitio rei scientiáque perquiritur: ut, uirtus suámne propter di
gnitatem, an propter fructus aliquos expetatur. aut agendi cõ
silium exquiritur: ut, Sítne sapiẽti capessenda Respublica. Co F
gnitionis autem tres modi, cõiectura, definitio, &, ut ita dicã,
consecutio. Nam quid in re sit, coniectura quæritur: ut illud,
Sítne in humano genere sapientia. Quam autem uim quæque
res habeat, definitio explicat: ut si quæratur quid sit sapiẽtia.
Consecutio autem tractatur, cum quid quãque rem sequatur,
inquiritur: ut illud, Sítne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt
rursus ad coniecturam, eámque in quatuor genera dispertiũt. G
Nam aut quid sit, quæritur, hoc modo: Naturáne sit ius inter
homines, an opinionibus. Aut quæ sit origo cuiusq; rei: ut quod
sit initium legum, aut rerumpublicarum. Aut caussa, & ratio:
ut si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dis-
sentiãt. Aut de immutatione: ut si disputetur num interire uir-
tus in homine, aut num in uitium possit conuerti. Definitionis
autem sunt disceptationes, ut cum quæritur quid in communi
mẽte quasi impressum sit: ut si disseratur, ídne sit ius, quod ma H
ximæ parti sit utile? Aut cum quid cuiusque sit proprium, ex-
quiritur: ut, ornatè dicere, propriúmne sit oratoris, an id etiã
aliquis prætereà possit? Aut cum res distribuitur in partes, ut
si quæratur quot sint genera rerum expetendarum: ut, sintne
tria, corporis, animi, externarúmque rerum? Aut cum quæ for
ma, & quasi naturalis nota cuiusq; sit, describitur: ut si quæ-

A ratur duari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. Conſecutionis autẽ duo prima quæſtionum genera ponũtur. Nam aut ſimplex eſt diſceptatio, ut ſi diſſeratur, expetendáne ſit gloria? aut ex comparatione, laus, an diuitiæ magis expetendæ ſint? Simplicium autem ſunt tres modi. De expetendis fugiendísue rebus, ut, expetendíne honores ſint? num fugienda paupertas? De æquo, aut iniquo: æquúmne ſit ulciſci iniurias etiam propinquorum? De
B honeſto aut turpi. ut hoc, ſitne honeſtum gloriæ cauſſa mortem obire? Comparationis autem duo ſunt modi. unus, cum idémne ſit, an aliquid interſit, quæritur: ut metuere, & uereri: ut rex, & tyrannus: ut aſſentator, & amicus. Alter, cum quid præſtet aliud alii, quæritur: ut illud, optimíne cuiuſque ſapientes, an populari laude ducantur? Atque eæ quidem diſceptationes quæ ad cognitionem referuntur, ſic ferè à doctiſſimis homini-
C bus deſcribuntur. Quæ uerò referuntur ad agendum, aut in officii diſceptatione uerſantur, quo in genere quid rectum, faciendúmque ſit, quæritur, cui loco omnis uirtutum & uitiorum eſt ſylua ſubiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda tollendáue tractantur. Huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes, obiurgationes, conſolationes, miſerationes, omníſque ad omnem animi motũ impulſio, &, ſi ita res
D feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium, nihil ſanè ad rem pertinet ſiqua in re diſcrepauit ab Antonii diuiſione noſtra partitio. Eadem enim ſunt membra in utriſque diſputationibus, ſed paulo ſecus à me atque ab illo partita ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, méque ad meum munus penſumque reuocabo. Nam ex illis locis quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæque ge-

nera quæstionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii E
loci magis erunt apti. de quo non tam quia longum est, quàm
quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunt igitur
orationes eæ quæ latissimè uagantur, & à priuata ac singula
ri controuersia se ad uniuersi generis uim explicandam confe
runt & conuertunt, ut ii qui audiant, natura & genere, &
uniuersa re cognita, de singulis reis & criminibus & litibus
statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis uos F
adolescẽtes est cohortatus Antonius, atque à minutis angustis-
que concertationibus ad omnem uim uarietatémque uos disse-
rendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libello-
rum hoc munus, ut ii qui scripserunt de dicendi ratione, arbi-
trati sunt, neque Tusculani, atque huius ambulationis anteme-
ridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solùm a-
cuenda nobis, neque procudenda lingua est, sed onerandum cõ G
plendúmque pectus maximarum rerum & plurimarum sua-
uitate, copia, uarietate. Nostra est enim (si modò nos oratores
sumus, si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in delibe-
rationibus publicis adhibendi authores & principes sumus)
nostra est inquam omnis ista prudẽtiæ doctrinæque possessio.
in quam homines quasi caducã atque uacuã, abundantes otio,
nobis occupatis inuolauerunt: atq; etiã aut irrident oratorẽ, ut H
ille in Gorgia Socrates cauillatur: aut aliquid de oratoris ar
te paucis præcipiũt libellis, eósq; rhetoricos inscribũt: quasi nõ
illa sint propria rhetorũ, quæ ab iisdẽ de iustitia, de officio, de
ciuitatibus instituendis & regendis, de omni uiuendi, denique
etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde
non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, & quibus expi-

A lati ſumus: dummodo illa ad hanc ciuilem ſcientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut antè dixi) omnẽ teramus in his diſcendis rebus ætatẽ: ſed cũ fontes uiderimus (quos niſi qui celeriter cognorit, nunquã cognoſcet omnino) tũ quotieſcunq; opus erit, ex iis tantũ quantũ res petet, hauriemus. Nã neq; tam eſt acris acies in naturis hominũ & ingeniis, ut res tantas quiſquam, niſi monſtratas, poſsit uidere:
B neq; tanta tamẽ in rebus obſcuritas, ut eas nõ penitus acri uir ingenio cernat, ſi modò aſpexerit. In hoc igitur tanto támque immenſo campo cum liceat oratori uagari liberè, atque ubicũque conſtiterit, cõſiſtere in ſuo: facilè ſuppeditat omnis apparatus ornatúſque dicendi. Rerum enim copia, uerborũ copiã gignit: & ſi eſt honeſtas in rebus ipſis de quibus dicitur, exiſtit ex rei natura quidam ſplendor in uerbis. Sit modò is qui
C dicet aut ſcribet, inſtitutus liberaliter educatione doctrináque puerili, & flagret ſtudio, & à natura adiuuetur, & in uniuerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus, ornatiſsimos ſcriptores oratoréſq; ad cognoſcendũ imitandúmq; cognorit: næ ille haud ſanè quemadmodũ uerba ſtruat & illuminet, à magiſtris iſtis requiret. Ita facilè in rerũ abundantia ad orationis ornamẽta ſine duce, natura ipſa, ſi modò eſt exerci-
D tata, labetur. Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam Craſſe cõplexus es, quantíſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, & in maiorum ſuorũ regno collocare. Nanq; illos ueteres doctores authoréſq; dicẽdi nullũ genus diſputationis à ſe alienũ putaſſe accepimus, ſempérq; eſſe in omni orationis ratione uerſatos: ex quibus Eleus Hippias cũ Olympiã ueniſſet maxima illa

quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est cũcta penè au E
diente Græcia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse
nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ atque
ingenuæ continerentur, geometriam, musicã, literarũ cognitio-
nem, & poëtarũ, atq; illa quæ de naturis rerũ, quæ de hominũ
moribus, quæ de Rebusp. dicerẽtur: sed annulũ quẽ haberet, pal
lium quo amictus, soccos quibus indutus esset, se sua manu cõ-
fecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso F
est coniectura facilis, quantũ sibi illi ipsi oratores de præclaris
simis artibus appetïerint, qui ne sordidiores quidem repudia-
rint. Quid de Prodico Ceo, quid de Thrasymacho Chalce-
donio, de Protagora Abderita loquar, quorum unusquisque
plurimum tẽporibus illis etiã de natura rerũ & disseruit, &
scripsit? Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato no
luit) philosopho succubuit orator, qui aut non est uictus unquã G
à Socrate, neq; sermo ille Platonis uerus est: aut si est uictus,
eloquentior uidelicet fuit & disertior Socrates, &, ut tu ap-
pellas, copiosior & melior orator: sed hic in illo ipso Platonis
libro, de omni re quæcunque in disceptationem quæstionémque
uocaretur, se copiosissimè dicturum esse profitetur: ísque prin-
ceps ex omnibus ausus est in conuentu poscere qua de re quis-
que uellet audire. cui tantus honos habitus est à Græcia, soli H
ut ex omnibus, Delphis nõ inaurata statua sed aurea statue-
retur. Atq; ii quos nominaui, multíque præterea summi dicẽdi
doctores, uno tẽpore fuerunt. Ex quibus intelligi potest ita se
rem habere, ut tu Crasse dicis, oratorísque nomen apud anti-
quos in Græcia maiore quadam uel copia uel gloria floruisse.
Quo qdẽ magis dubito, tibíne plus laudis, an Græcis uitupera

A tionis esse tribuendum statuam: cum tu in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, uel priuatorũ negotiis penè omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam uim rerum cognitionémque comprehenderis, eámque omnem cum eius qui consilio & oratione in ciuitate ualeat, scientia atque exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardentésq; his studiis, otio uerò diffluentes, non
B modò nihil acquisierint, sed ne relictum quidem & traditum & suum conseruauerint. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una Catule re, sed in aliis etiam cõpluribus, distributione partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos qui morbis, alios qui uulneribus, alios qui oculis mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num musi-
C cam Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tã discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidẽ sæpe hoc audiui de patre & de socero meo, nostros quoq; homines qui excellere sapientiæ gloria uellẽt, omnia quæ quidem tum hæc ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium, M. uerò Ma-
D nilium, nos etiam uidimus transuerso ambulantem fõro: quod erat insigne, eum qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiam. ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur, non solùm ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colẽdo, de omni deniq; aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius ueteris, hæc T. Coruncani, hæc proaui generi

mei Scipionis prudentissimi hominis sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur, iidémq; & in senatu, & apud populũ, & in caussis amicorũ, & domi & militiæ cõsiliũ suũ fidémq; præstabãt. Quid enim M. Catoni præter hanc politissimã doctrinã transmarinã atque aduentitiã defuit? num quia ius ciuile didicerat, caussas nõ dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiã negligebat? at utroq; in genere & laborauit, & præstitit. Nũ propter hãc ex priuatorũ negotiis collectã gratiam tardior in Rep. capessenda fuit? Nemo apud populũ fortior, nemo melior senator: idem facilè optimus imperator. deniq; nihil in hac ciuitate tẽporibus illis sciri discique potuit, quod ille nõ cum inuestigarit & scierit, tum etiam cõscripserit. Nũc cõtrà plerique ad honores adipiscendos & ad Remp. gerendã nudi ueniunt atq; inermes, nulla cognitione rerũ, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert se si unum aliquid affert, ut bellicã uirtutẽ, aut usum aliquẽ militarem (quæ sanè nunc quidem obsoleuerunt) aut iuris scientiã, ne eius quidem uniuersi. nam pontificium quod est coniunctũ, nemo discit. aut eloquentiam, quã in clamore, & in uerborũ cursu positam putant, omnium uerò bonarum artiũ, denique uirtutum ipsarũ societatem cognationémq; nõ norũt. Sed ut ad Græcos referã orationem, quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus (nam ut uirtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda) septem fuisse dicuntur uno tẽpore, qui sapientes & haberentur, & uocarentur. hi omnes præter Milesium Thalem ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdẽ illis tẽporibus, aut cuius eloquẽtia literis instructior fuisse

E F G H

A traditur, quàm Pisistrati, qui primus Homeri libros confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus? Non fuit ille quidem ciuibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis doctrináq; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut cum contra uoluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamem idipsum, quòd ille contra populares homines diceret, populare omnibus & iucundũ
B uideretur: cuius in labris ueteres comici etiam cum illi maledicerent (quod tum Athenis fieri liceret) lepórem habitasse dixerunt: tantámque in eo uim fuisse, ut in eorum mentibus qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hũc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquen-
C tia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certè docti atque eloquentes, nónne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? Atque eum idem ille non linguæ solùm, uerùm etiam animi ac uirtutis magister ad liberandam patriam impulit, in-
D struxit, armauit. Aliísne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum uirum Timotheum Cononis præstantissimi imperatoris filium, summum ipsum imperatorem, hominémque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysias Thebanum Epaminundam, haud scio an summum uirum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illã

ueterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna uocitata est? E
Equidem nõ arbitror. Sic enim uideo, unam quandam omnium rerum quæ essent homine erudito dignæ, atque eo qui in Rep. uellet excellere, fuisse doctrinã: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronunciandum ualuissent, & se ad dicendũ quoque nõ repugnãte natura dedissent, eloquẽtia præstitisse. Itaq; ipse Aristoteles cũ florere Isocratẽ nobilitate discipulorũ uideret, & ipse suas disputationes à caussis forensibus & ciuilibus F
ad inanem sermonis elegantiã transtulisset, mutauit repẽtè totam formã propè disciplinæ suæ, uersúmque quendam de Philocteta paulò secus dixit, Illẽ enim turpe sibi ait esse tacere cũ barbaris: hic autẽ, cũ Isocratem pateretur dicere. Itaque armauit & illustrauit doctrinam illam omnem, rerúmque cognitionẽ cum orationis exercitatione cõiunxit. Neq; uerò hoc fugit sapientissimũ regem Philippũ, qui hũc Alexãdro filio doctorẽ accierit, à quo eodẽ ille & agendi acciperet præcepta, G
& eloquendi. Nunc siue qui uolet, eum philosophum qui copiã nobis rerum orationísque tradat, per me appellet oratorẽ licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam eius qui rem norit, sed tam explicare dicẽdo non queat: neque inscitiam illius cui res H
non suppetat, uerba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quã stultitiam loquacem. Sin quærimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controuersia est. Sin eos disiungent, hoc erũt inferiores, quod in oratore perfecto inest omnis

illorum scientia, in philosophorum autem cognitione non continuò inest eloquentia: quæ quanuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & à cæteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidē, inquit, Crasse, nō possum queri quod mihi uideare aliud quiddam, & non id quod susceperis, disputasse. Plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributum à nobis, ac denūciatum. Sed certè hæ partes fuerunt tuæ, de illustrāda oratione ut diceres: & eras ipse iam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exigueq; dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus: quò cum ingressus esses, repentè te quasi quidam æstus ingenij tui procul à terra abripuit, atq; in altum à conspectu penè omnium abstraxit: omnémq; rerum scientiam complexus, non tu quidē eam nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui temporis) sed apud hos quid profeceris nescio, me quidem in Academiam totum compulisti, in quā uelim sit illud quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit: sed etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profectò nunquam conquiescam neque defatigabor antè quàm illorum ancipites uias rationésque & pro omnibus & contra omnia disputandi, percepero. Tum Cæsar, Vnū, inquit, me ex tuo sermone maximè Crasse commouit, quòd eum negasti qui non citò quid didicisset, unquā omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista quæ tu

uerbis ad cœlum extuliſti: aut ſi non potuerim, tempus nõ per- E
dere: cũ tamẽ his noſtris poſsim eſſe contentus. Hic Sulpitius,
Ego uerò, inquit, Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neq; Car-
neadem, nec philoſophorũ quẽquam deſidero: uel me licet exi-
ſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere: uel, id quod facio, con-
temnere. Mihi rerũ forenſium & cõmunium uulgaris hæc co-
gnitio ſatis magna eſt ad eam quam ſpecto eloquentiã, ex qua
ipſa tamẽ permulta neſcio: quæ tũ deniq; cũ cauſſa aliqua quæ F
à me dicenda eſt, deſiderat, quæro. Quãobrẽ niſi fortè es iam
defeſſus, & ſi tibi non graues ſumus, refer ad illa te, quæ ad
ipſius orationis laudẽ ſplendorẽq; pertinẽt: quæ ego ex te au-
dire uolui, non ut deſperarẽ me eloquẽtiam cõſequi poſſe, ſed
ut aliquid addiſcerẽ. Tũ Craſſus, Peruulgatas res requiris,
inquit, & tibi non incognitas Sulpiti. Quis enim de iſto gene-
re nõ docuit? nõ inſtituit? nõ etiã ſcriptũ reliquit? Sed gerã mo- G
rem, & ea dũtaxat quæ mihi nota ſunt, breuiter exponã tibi.
Cẽſebo tamẽ ad eos qui authores & inuẽtores ſunt harũ ſa-
nè minutarũ rerum, reuertendũ. Omnis igitur oratio cõficitur
ex uerbis: quorũ primũ nobis ratio ſimpliciter uidẽda eſt, de-
inde cõiunctè. Nã eſt quidã ornatus orationis, qui ex ſingulis
uerbis eſt: alius, qui ex cõtinuatis cõiunctiſq; cõſtat. Ergo ute-
mur uerbis aut iis quæ propria ſunt, & certa quaſi uocabula H
rerũ, penè unà nata cũ rebus ipſis: aut iis quæ trãsferũtur, &
quaſi alieno in loco collocãtur: aut iis quæ nouamus & faci-
mus ipſi. In propriis eſt igitur uerbis illa laus oratoris, ut ab-
iecta atq; obſoleta fugiat, lectis atq; illuſtribus utatur, in qui-
bus plenũ quiddã & ſonãs ineſſe uideatur. Sed in hoc uerbo-
rum genere ꝑpriorũ delectus eſt quidã habẽdus, atq; is auriũ

A quodã iudicio ponderandus: in quo cõsuetudo etiã bene loquẽdi ualet plurimũ. Etiam hoc, quod uulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur: non arte aliqua perpenditur, sed quodã quasi naturali sensu iudicatur. in quo non magna laus est uitare uitiũ, quanquã id est magnũ: uerùm hoc quasi solũ quoddã atq; fundamentũ est, uerborũ usus & copia bonorũ. sed quid ipse ædificet orator,

B & in quo adiungat artẽ, id esse à nobis quærendũ atq; explicandũ uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici quæ orator afferat ad illustrandã atq; exornandã orationẽ: aut inusitatũ uerbũ, aut nouatũ, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iam diu intermissa: quæ sunt poëtarũ licẽtiæ liberiora, quàm nostræ: sed tamen rarò habet etiã in oratione poëticum aliquod uerbum di-

C gnitatem. Neq; enim illud fugerim dicere ut Cælius, Qua tẽpestate Pœnus in Italiã uenit: nec prolẽ, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari, aut ut soles Catule, non rebar, haud opinabar, & alia multa, quibus locis positis grandior atque antiquior oratio sæpe uideri solet. Nouantur autẽ uerba, q̃ ab eo qui dicit ipso gignũtur ac fiunt, uel cõiungendis uerbis, ut hæc:

„ Tum pauor sapientiam mihi omnẽ ex animo expectorat.

D „ An num non uis huius me uersutiloquas malitias?

Videtis enim & uersutiloquas, & expectorat, ex cõiũctione facta esse uerba, non nata. Vel sæpe sine conjunctione uerba nouantur, ut, Ille sensus disertus, indigenitalis: ut,

„ Baccarum ubertate incurue scere.

Tertius ille modus trãsferẽdi uerbi latè patet, quẽ necessitas genuit inopia coacta et angustijs, pòst autẽ delectatio iucũdi-

tásque celebrauit. nam ut uestis frigoris depellendi causſa reperta primò, pòſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: ſic uerbi tranſlatio inſtituta eſt inopiæ causſa, frequentata delectationis. nam gemmare uites, luxuriem eſſe in herbis, lætas ſegetes, etiam ruſtici dicunt. Quod enim declarari uix uerbo proprio poteſt, id tranſlato cum eſt dictum, illuſtrat id quod intelligi uolumus, eius rei quam alieno uerbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hæ trãſlationes quaſi mutationes ſunt, cum quod non habeas, aliunde ſumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid accerſunt: quarũ ego quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis eſt ad uerbum unum contracta breuitas: quod uerbum in alieno loco tanquã in ſuo poſitũ ſi agnoſcitur, delectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea tranſferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia,

„ -Inhorreſcit mare,
„ Tenebræ cõduplicãtur, noctiſq; & nimbũ occæcat nigror,
„ Flamma inter nubes coruſcat, cælum tonitru contremit.
„ Grando miſta imbri largifluo ſubita præcipitans cadit,
„ Vndiq; omnes uenti erumpũt, ſæui exiſtũt turbines,
„ Feruet æſtu pelagus-

omnia fere, quò eſſent clariora, trãſlatis per ſimilitudinem uerbis dicta ſunt. Aut quò ſignificetur magis res tota ſiue facti alicuius, ſiue conſilij: ut ille qui occultantem conſultò ne id quod ageretur, intelligi poſſet duobus tranſlatis uerbis ſimilitudine ipſa indicat.

„ Quandoquidem iſte circunueſtit dictis, ſepit ſedulo.

Nonnunquã etiam breuitas trãſlatione conficitur, ut illud,

„ Si telum manu fugit. Imprudentia teli emiſſi breuius pro-

A priȳs uerbis exponi non potuit, quàm est uno significata trãslato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum uidetur quid sit quòd omnes translatis & alienis magis delectantur uerbis, quàm propriȳs & suis. nam si res suum nomen, & proprium uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexũ quod per libram agitur, ut in uxore diuortiũ, necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum uerborum maxima

B copia tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione trãslata delectant. Id accidere credo uel quòd ingenij specimẽ est quoddam transilire ante pedes posita, & alia longè repetita sumere: uel quòd is qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat, quæ maxima est delectatio: uel quòd singulis uerbis res, ac totum simile conficitur: uel quòd omnis translatio, quæ quidẽ sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur,

C maximè oculorũ, qui est sensus acerrimus. Nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta à cæteris sensibus: illa uerò oculorum multo acriora, quæ ponunt penè in cõspectu animi quæ cernere & uidere non possumus. Nihil est enim in rerum natura cuius nos non in aliis rebus possimus uti uocabulo & nomine. Vnde enim simile duci potest (potest autem ex omnibus)

D indidẽ uerbũ unũ, qđ similitudinẽ continet, translatũ, lumẽ affert orationi. quo in genere primùm fugiẽda est dissimilitudo.

„ Cœli ingentes fornices.

Quanuis sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.

„ Viue Vlysses dum licet,

„ Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete, haberet enim morã ſperãtis diutius E
eſſe ſeſe uicturũ: ſed rape. hoc uerbum eſt ad id aptatũ quod
antè dixerat, dum licet. Deinde uidendũ eſt ne longè ſimile ſit
ductũ. Syrtim patrimonij, ſcopulũ libẽtius dixerim. Charyb-
dim bonorũ, uoraginẽ potius. facilius enim ad ea q̃ uiſa, q̃ ad il
la q̃ audita ſunt, mentis oculi ferũtur. Et quoniã hæc uel ſum-
ma laus eſt uerbi trãſferendi, ut ſenſum feriat id quod tranſ-
latum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum ad quas F
eorum animos qui audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici
Africani caſtratam eſſe Remp. nolo ſtercus curiæ dici Glau-
ciam. quanuis ſit ſimile, tamẽ eſt in utroque deformis cogitatio
ſimilitudinis. Nolo eſſe aut maius quàm res poſtulet, Tẽpeſtas
comeſationis, aut minus, Comeſatio tempeſtatis. Nolo eſſe uer
bum anguſtius id quod tranſlatum ſit, quàm fuiſſet illud pro-
prium, ac ſuum. G

„ Quidnam eſt obſecro? quid te adiri abnutas?

Melius eſſet, uetas, prohibes, abſterres: quoniam ille dixerat,

„ -Illico iſtic

„ Ne contagio mea bonis, umbráue obſit.

Atque etiam ſi uereare ne paulò durior tranſlatio eſſe uidea-
tur, mollienda eſt præpoſito ſæpe uerbo: ut ſi olim M. Catone
mortuo pupillũ ſenatũ quis relictũ diceret, paulò durius: ſin,
ut ita dicam, pupillũ, aliquantò mitius eſt. Etenim uerecunda H
debet eſſe tranſlatio, ut deducta eſſe in alienum locum, non ir-
ruiſſe: atque ut precariò, non ui ueniſſe uideatur. Modus au-
tem nullus eſt florentior, quàm in ſingulis uerbis, nec qui plus
luminis afferat orationi. Nam illud quod ex hoc genere pro-
fluit, non eſt in uno uerbo tranſlato, ſed ex pluribus cõtinuatis

A connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit.

„ -Neque me patior

„ Iterũ ad unũ scopulũ & telũ classem Achiuûm offendere.

Atque illud,

„ Erras, erras: nam exultantem te, & præsidentem tibi,

„ Repriment ualidæ legũ habenæ, atque imperij insistẽt iugo.

Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliã (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamẽtum oratio-

B nis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea quæ dicuntur ænigmata. Non est autẽ in uerbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio, in uerbo quandã fabricationem habet, sed in oratione.

„ Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

C Pro Afris est sumpta Africa: neq; factum uerbum est, ut

„ -Mare saxifragis undis. neq; translatum, ut

„ Mollitur mare. sed ornandi caussa proprium proprio commutatum.

„ Desine Roma tuos hosteis --Testes sunt campi magni.

Grauis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, Martem belli esse communem, Cererem

D pro frugibus, Liberum appellare pro uino, Neptunũ pro mari, Curiam pro senatu, Campum pro comitijs, togã pro pace, arma ac tela p bello. Quo itẽ in genere & uirtutes & uitia pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur. Luxuries quam in domũ irrupit, &, Quò auaritia penetrauit, aut, Fides ualuit, Iustitia confecit. Videtis profectò genus hoc totũ, quũ inflexo commutatóque uerbo res eadem enunciatur, ornatius, cui sunt

finitima illa minus ornata, sed tamen nõ ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut pro ædificijs cum parietes aut tecta dicimus: aut ex toto partẽ, ut cum unã turmam equitatum populi Romani dicimus: aut ex uno plures,

„ At Romanus homo tamen etsi res bene gesta est,
„ Corde suo trepidat. aut cũ ex pluribus intelligitur unus.
„ Nos sumu' Romani, qui fuimus Rutuli.

aut quocunque modo nõ ut dictũ est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam uerbo, non tam elegan ter, quàm in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum auimum pro paruo dicimus. Verùm illa uidetisne esse nõ uerbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? Hæc autẽ quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, sunt translata quodammodo. Ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus atque laus tribus existat ex rebus, si aut uetustum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum uel coniunctione, uel nouitate: in quo item est auribus consuetudinique parcendum: aut translatum, quod maximè tãquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborũ, quæ duas res maximè, collocationem primùm, deinde modum quendam formámque desyderat. Collocationis est componere & struere uerba, sic ut néue asper eorũ concursus, néue hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus & læuis: in quo lepidè soceri mei persona lusit is qui elegantissimè id facere potuit, Lucilius,

„ Quàm lepidè lexeis compostæ, ut tesserulæ omnes,

A „ Arte pauimento atque emblemate uermiculato.
quæ cũ dixisset in Albutium illudens, ne à me quidẽ abstinuit,
„ Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis
Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? Idem illud scilicet, ut ille uoluit, & ego nellem, melius aliquanto, quàm Albutius. uerùm in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamẽ collocatio conseruanda uerborum, de qua loB quor, quæ iunctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentẽ. Id assequemini, si uerba extrema cum consequentibus primis ita iungetis, ut néue asperè cõcurrant, néue uastius diducantur. Hanc diligẽtiam subsequitur modus etiam & forma uerborum: quod iam uereor ne huic Catulo uid eatur esse puerile. Versus enim ueteres illi in hac C soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt. Interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed uerborum & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse uoluerũt. idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditã antiquorũ dicendi cõsuetudinẽ, delectationis atq; aurium caussa (quemadmodũ scribit discipulus eius Naucrates) numeris adstringeret. Nanque hæc duo musici, qui erant quonD dam iidem poëtæ, machinati ad uoluptatẽ sunt, uersum, atque cantum: ut & uerborum numero, & uocum modo, delectatione uincerent aurium satietatẽ. Hæc igitur duo, uocis dico moderationem, & uerborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poëtica ad eloquentiam traducenda duxerunt. in quo illud est uel maximum, quòd uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est: & tamen eam

coniunctionem ſicuti uerſum numeroſè cadere, & quadrare, E
& perfici uolumus: neque eſt ex multis res una quæ magis o-
ratorem ab imperito dicendi, ab ignaróque diſtinguat, quàm
quòd ille rudis inconditè fundit quantũ poteſt, & id quod di-
cit, ſpiritu non arte determinat: orator autẽ ſic illigat ſenten-
tiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur & adſtri-
cto & ſoluto. Nam cum uinxit modis, forma & relaxat, & F
liberat immutatione ordinis ut uerba neque alligata ſint qua-
ſi certa aliqua legẽ uerſus, neq; ita ſoluta ut uagẽtur. Quo-
nam igitur modo tantum munus inſiſtemus, ut arbitremur nos
hanc uim numeroſè dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam
difficilis, quàm neceſſaria. Nihil eſt enim tam tenerum, neque
tam flexibile, neque quod tam facilè ſequatur quocunque du-
cas, quàm oratio. ex hac uerſus, ex eadẽ diſpares numeri con-
ficiuntur, ex hac hæc etiam ſoluta uariis modis, multorúmque G
generum oratio. Non enim ſunt alia ſermonis, alia cõtentionis
uerba: neque ex alio genere ad uſum quotidianũ, alio ad ſce-
nam pompámque ſumuntur: ſed ea nos cũ iacentia ſuſtulimus
è medio, ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium for-
mamus & fingimus. Itaq; tum graues ſumus, tum ſubtiles, tum
medium quiddam tenemus. Sic inſtitutam noſtram ſententiam
ſequitur orationis genus: idque ad omnem rationẽ, & aurium H
uoluptatem, & animorũ motum mutatur & uertitur. Sed ut
in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabrica-
ta, ſic in oratione, ut ea quæ maximam utilitatẽ in ſe contine-
rent, eadem haberent plurimum uel dignitatis, uel ſæpe etiam
uenuſtatis. Incolumitatis ac ſalutis omniũ cauſſa uidemus hũc
ſtatũ eſſe huius totius mundi atq; naturæ, rotundũ ut cælum,

A terráque ut media ſit, eaque ſua ui nutúq; teneatur: ſol ut circumferatur, ut accedat ad brumale ſignum, & inde ſenſim aſcendat in diuerſam partem: ut luna acceſſu & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat: ut eadem ſpatia quinque ſtellæ diſſpares motu curſúque conficiant. hæc tanta habet uim, ut paulũ immutata, cohærere non poſſint: tantam pulchritudinem, ut nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad

B hominum uel etiã cæterarũ animantium formã & figurã. nullam partem corporis ſine aliqua neceſſitate affictam, totámq; formam quaſi perfectã reperietis arte, non caſu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, nõ rami, nõ folia ſunt denique, niſi ad ſuã retinendã cõſeruandámq; naturã? nuſquã tamen eſt ulla pars, niſi uenuſta. Linquamus naturã, artéſq; uideamus. Quid tam in nauigio neceſſariũ, quàm latera, quàm carinæ,

C quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm uela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in ſpecie uenuſtatem, ut non ſolùm ſalutis, ſed etiam uoluptatis cauſſa inuenta eſſe uideantur. Columnæ, & tẽpla & porticus ſuſtinet: tamen habent nõ plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolij faſtigium illud, & cæterarum ædium, non uenuſtas, ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt. Nam cum eſſet habita ratio quemadmodum ex u-

D traque parte tecti aqua delaberetur, utilitatẽ templi, faſtigij dignitas cõſecuta eſt: ut etiã ſi in cœlo Capitolium ſtatueretur, ubi imber eſſe nõ poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatẽ habiturum fuiſſe uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, ut utilitatẽ ac propè neceſſitatẽ ſuauitas quædã ac lepos conſequatur. Clauſulas enim, atq; interpũcta uerborũ, animæ intercluſio, atq; anguſtiæ ſpiritus attulerũt. Id inuẽtum

est ita suaue, ut si cui sit infinitus spiritus datus, tamẽ eũ perpetuare uerba nolimus. Id enim auribus nostris gratũ esse inuentũ, quod hominũ lateribus non tolerabile solùm, sed etiã facile esse possit. Lõgissima est igitur cõplexio uerborum, quæ uolui uno spiritu potest. sed hic naturæ modus est, artis alius. Nam cũ sunt numeri plures, Iãbum & Trochæũ frequentẽ segregat ab oratore Aristoteles, Catule, uester: qui natura tamen incurrũt ipsi in orationẽ sermonẽq; nostrũ: sed sunt insignes percussiones eorũ numerorum, & minuti pedes. Quare primũ ad heroum nos dactyli & anapæsti & spõdei pedem inuitat, in quo impune progredi licet duos dũtaxat pedes, aut paulò plus, ne planè in uersum, aut similitudinẽ uersuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorũ uerborũ satis decorè cadũt. Probatur autem ab eodem illo maximè pæan: qui est duplex. nã aut à lõga oritur, quam tres breues cõsequuntur, ut hæc uerba, desinite, incipite, cõprimite: aut à breuibus deinceps tribus extrema producta, atq; lõga, sicut illa sunt, domuerãt, sonipedes. atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore finire. est autem pæan hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium & certius, par ferè cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: ut,

„ Quid petam præsidij, aut exequar? quóue nunc.

A quo numero exorsus est Fannius, Si Quirites minas illius. Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas uult longa plerunque syllaba terminari. Neq; uerò hæc tam acrẽ curã diligentiámq; desyderãt, quàm est illa poëtarũ, quos necessitas cogit & ipsi numeri ac modi sic uerba uersu includere, ut nihil

A sit ne spiritu quidem minimo breuius aut longius quàm necesse est. Liberior est oratio, & planè ut dicitur, sic & est uerè soluta, non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine uinculis sibi ipsa moderetur. Nanque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quae quidem sit polita atque facta quodammodo, non adstrictè, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur, ex illis modis quibus hic usitatus

B uersus efficitur, pòst anapæstus procerior quidam numerus est floruit: inde licentior & diuitior fluxit dithyrambus, cuius membra & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. & si numerosum est id in omnibus sonis atq; uocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus interuallis æqualibus, rectè genus hoc numerorum, dummodo ne cõtinuum sit in orationis laude ponetur. Nam si rudis & indo-

C cta putãda est illa sine iuteruallis loquacitas perẽnis & profluens, quid est aliud caussæ cur repudietur, nisi quòd hominũ aures uocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in uoce, non potest. numerus autem in continuatione nullus est. distinctio, & æqualium & sæpe uariorum interuallorum percussio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, q interuallis distinguntur, notare possumus: in amni præcipitan-

D te non possumus. Quòd si continuatio uerborũ hæc soluta multo est aptior atque iucundior, si est articulis membrisque distincta, quàm si continuata ac producta, uerba illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborum ambitus. Sic enim has orationis conuersiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis: aut, quod etiam est melius & iu-

cundius, longiora. Atque hæc quidam ab iis philosophis quos E
tu maximè diligis Catule, dicta sunt. quod eò sæpius testificor,
ut authoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Qua-
rum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista affer-
ri potest elegantius? aut omnino dici subtilius? Atenim uereor,
inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad prosequendũ esse
uideãtur, aut quia nõ traduntur in uulgari ista disciplina, nos
ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tũ Catulus, F
Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horũ quenquam putas à te
hæc opera quotidiana & peruagata expectare. ista quæ di-
cis, uolumus, neq; tam dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc
pro me solũ, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respon-
deo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandẽ quem negaram in
eo quem scripsi libello, me inuenisse, eloquẽtem: sed eò te ne lau
dandi quidẽ caussa interpellaui, ne quid de hoc tã exiguo ser- G
monis tui tempore, uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur,
Crassus inquit, ad legẽ, quũ exercitatione, tũ stylo, qui & alia
& hoc maximè ornat ac limat, formãda uobis oratio est. ne-
que tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur: nec sunt hæc
rhythmicorum ac musicorum acerrima norma dirigenda: &
efficiendũ est illud modò uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne
insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur,
ut conuersiones habeat absolutas. Neque semper utendum est H
perpetuitate, & quasi conuersione uerborũ, sed sæpe carpẽda
mẽbris minutioribus oratio est, quæ tamẽ ipsa mẽbra sunt nu-
meris uinciẽda. Neq; uos pæan, aut herous ille cõturbet: ipsi oc
currẽt orationi, ipsi inquã se offerrẽt, & respõdebũt nõ uoca-
ti. cõsuetudo modò illa sit scribẽdi atq; dicẽdi, ut sentẽtiæ uer-

A bis finiantur, eorũq; uerborũ iunctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maximè heroo, & pæane priore, aut cretico: sed uariè distinctéq; considat. Notatur enim maximè similitudo in cõquiescẽdo: & si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possũt latêre: modò ne circuitus ipse uerborũ sit aut breuior q̃ aures expectẽt, aut longior q̃ uires atq; ãia patiatur. Clausulas autẽ diligẽtius etiã seruãdas esse arbi-
B tror, q̃ superiora, q̃ in his maximè perfectio atq; absolutio iudicatur. Nam uersus æquè prima & media & extrema pars attẽditur: qui debilitatur in quacũq; sit parte titubatũ. In oratione autẽ prima pauci cernũt, postrema pleriq;: quæ quoniam apparẽt, & intelliguntur, uariãda sunt, ne aut animorũ iudiciis repudiẽtur, aut auriũ satietate. Duo enim aut tres sunt fe-
C rè extremi seruãdi & notãdi pedes, si modò non breuiora & præcisa erunt superiora: quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæane illo posteriore, quẽ Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horũ uicissitudines efficiẽt ut neq; ii satientur qui audient, fastidio similitudinis: nec nos id quod faciemus, opa dedita facere uideamur. Quod si Antipa-
D ter ille Sidonius, ille quẽ tu probè Catule meministi, solitus est uersus hexametros aliósq; uariis modis atq; numeris fundere ex tẽpore, tãtumq; hominis ingenioso ac memoris ualuit exercitatio, ut cũ se mẽte ac uolũtate cõiecisset in uersũ, uerba sequerẽtur: quãto id facilius in oratione, exercitatione & consuetudine abhibita consequemur? Illud autẽ ne quis admiretur, quonlã modo hæc uulgus imperitorũ in audiẽdo notet, quũ in omni genere tũ in hoc ipso magna quædã est uis incredibilisq; naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu sine ulla arte aut

ratione, quæ sunt in artibus ac rationibus recta ac praua diiu- E
dicant: idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis
operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent in-
strumenti, tum multo ostendunt magis in uerborum, numerorũ,
uocumq; iudicio, quòd ea sunt in communibus infixa sensibus,
neque earum rerum quequam funditus natura noluit esse ex-
pertem. Itaque non solum uerbis arte positis mouentur omnes,
uerum etiam numeris ac uocibus. Quotus enim quisque est qui F
teneat artem numerorum, ac modorum? At in his si paulum mo
dò offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut produ-
ctione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit
in uocibus? ut à multitudine & populo non modò cateruæ at-
que conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eiiciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo interfit inter do-
ctum & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars G
enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat ac dele-
ctet, nihil sanè egisse uideatur. Nihil est autem tam cognatum
mentibus nostris, quàm numeri atque uoces: quibus & excita-
mur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hila
ritatem & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa
uis carminibus est aptior & cantibus, non neglecta, ut mihi ui
detur, à Numa rege doctissimo, maioribúsque nostris, ut epula H
rum solennium fides ac tibiæ, Saliorúmque uersus indicant: ma
ximè autem à Græcia uetere celebrata: quibus utinam, simili-
búsque de rebus disputari, quàm de puerilibus his uerborum
translationibus maluissetis. Verũ ut in uersu uulgus, si est pec-
catum, uidet: sic si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed
poëtæ non ignoscit, nobis concedit. tacitè tamen omnes nõ esse

A illud quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi ueteres, sicut hodie etiam nonnullos uidemus, cum circuitu & quasi orbem uerborum conficere nō possent (nam id quidē nuper uel posse uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam uerba dicebant: qui in illa infantia naturali illud quod aures hominū flagitabant, tenebant tamen, ut & illa essent paria quæ dicerēt, & æqualibus interspirationibus
B uterentur. Exposui ferè, ut, potui, q̄ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorū laude uerborum, dixi de coniunctione eorū, dixi de numero, atq; forma.

Sed si habitū etiā orationis, & quasi colorē aliquem requiritis, est plena quædā, & tamē teres: & tenuis, & nō sine neruis ac uiribus, & ea quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam ue-
C nustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tū deniq; nobis hic orator ita conformādus est & uerbis & sententiis, ut quemadmodum qui utuntur armis aut palæstra, non solùm sibi uitandi aut feriendi rationem esse habendā putant, sed etiam ut cū uenustate moueantur: sic uerbis quidem ad aptam compositionem & condecentiam: sententiis uerò ad gra-
uitatem orationis utatur, ut ii qui in armorum tractatione uer-
D santur. Formantur autem & uerba & sententiæ penè innumerabiles: quod satis scio notum esse uobis: sed inter conformationem uerborum & sententiarum hoc interest, quòd uerborum tollitur, si uerba mutaris: sententiarum permanet, quibuscunque uerbis uti uelis. Quod quidem uos etsi facitis, tamen admonēdos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis uerbis illa

tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdúmque factis, rarò autem etiam peruetustis: in perpetua autẽ oratione, cum & coniunctionis lenitatẽ, & numerorum quã dixi rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequentanda omnis oratio sententiarũ atque uerborũ. Nam & commoratio una in re, permultum mouet, & illustris explanatio, rerúmq; quasi gerantur, sub aspectum penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimũ ualet, & ad illustrandũ id quod exponitur, & ad amplificandum ut iis qui audient, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantũ esse uideatur: & huic contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum quàm dixeris, significatio, & distinctè concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrẽs: & ab re non longa digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debebit: propositióque quid sis dicturus, & ab eo quod est dictum, seiunctio: & reditus ad propositum: & iteratio: & rationis apta conclusio: tum augendi minuendíue caussa, ueritatis superlatio atque traiectio: & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio expositióque sententiæ suæ: tum illa, quæ maximè quasi irrepit in hominũ mẽtes, alia dicentis ac significãtis dissimulatio: quæ est periucunda, cum in oratione, nõ contẽtione, sed sermone tractatur. deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio uel antè uel pòst quàm dixeris, uel cũ aliquid à te ipso reiicias. Præmunitio est etiam ad id quod aggrediare, & reiectio in alium: cõmunicatio, quæ est quasi cum iis ipsis apud quos dicas, deliberatio: morũ ac uitæ imitatio uel in personis, uel sine illis, magnũ quoddã ornamentum orationis, & aptum

E F G H

A ad animos conciliandos uel maximè: sæpe autem etiam ad cõ-
mouendos, Personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen
augendi, descriptio: erroris inductio, & in hilaritatem impul-
sio: antè occupatio: tum duo illa, quæ maximè mouent, similitu-
do, & exemplum: digestio, interpellatio, cõtentio, reticentia, cõ-
mendatio, uox quædã libera, atque etiam effrenatior augendi
caussa: iracũdia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio,
B declinatio breuis à proposito, nõ ut superior illa digressio: pur-
gatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His ferè lu-
minibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem
ipsius tanquam armorum est uel ad usum cõminatio, & quasi
petitio, uel ad uenustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio
uerborum habet interdum uim, lepôrem aliâs: & paulũ immu-
tatum uerbum, atq; deflexum, & eiusdem uerbi crebra tum à
C primo repetitio, tum in extremũ cõuersio: & in eadem uerba
impetus, & cõcursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem
uerbi crebrius positi quædã distinctio, & reuocatio uerbi, &
illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadũt similiter, aut quæ pa-
ribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam
gradatio quædam, & conuersio, & uerborum concinna trã-
gressio, & cõtrarium, & dissolutũ, & declinatio, & reprehẽ-
D sio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus po-
nitur, & quod de singulis rebus propositis ductũ refertur ad
singula, & ad ꝓpositũ subiecta ratio, & itẽ in distributis sup-
posita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & im-
prouisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & di
sputatio, & quod cõtinuatũ, & interruptũ, & imago, & sibi
ipsi respõsio, & immutatio, & disiũctio, & ordo, & relatio,

& digreßio, & circunſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atque ho- E
rum ſimilia uel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſentẽtiis oratio-
nem, uerborúmque conformationibus illuminent. Quæ quidem
te Craſſe uideo, inquit Cotta, quòd nota eſſe nobis putes, ſine
definitionibus & ſine exẽplis effudiſſe. Ego uerò, inquit Craſ
ſus, ne illa quidem quæ ſupra dixi, noua uobis eſſe arbitrabar,
ſed uoluntati ueſtrum omnium parui. His autem de rebus Sol
me ille admonuit ut breuior eſſem, qui ipſe iam præcipitãs, me F
quoque hæc præcipitem penè euoluere coëgit. Sed tamen hu
ius generis demonſtratio eſt & doctrina ipſa uulgaris, uſus
autẽ grauiſſimus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus.
Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, ſi nõ ſunt o-
mnes patefacti, at certè commonſtrati loci: nunc quid aptum
ſit, hoc eſt, quid maximè deceat in oratione, uideamus: quan-
quam id quidem perſpicuum eſt, non omni cauſſæ, nec audito- G
ri, neque perſonæ, neque tempori congruere orationis unum
genus. Nam & cauſſæ capitis alium quendam uerborum ſo-
num requirunt, alium rerum priuatarum, atque paruarum: &
aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes: aliud iu
dicia, aliud ſermones: aliud conſolatio, aliud obiurgatio: aliud
diſputatio, aliud hiſtoria deſyderat. Refert etiã qui audiant,
ſenatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an ſinguli: H
& quales ipſi quoq; oratores, qua ſint ætate, honore, autho-
ritate, debet uideri: tempus, pacis, an belli: feſtinationis, an otii.
Itaq; hoc loco nihil ſanè eſt quod præcipi poſſe uideatur, niſi ut
figurã orationis, plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod, agimus, accõmodatã deligamus: ornamẽtis iiſ-
dẽ uti ferè licebit, aliâs cõtentius, aliâs ſummiſſius. omníq; in re

A posse quod deceat facere, artis & naturæ est: scire quid, quã-
doq; deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut
agũtur. Actio inquam in dicẽdo una dominatur. Sine hac sum-
mus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instru-
ctus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthe-
nes dicitur, quũ rogaretur quid in dicendo esset primum: huic
secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Aeschi
B ne dictum uideri solet, qui quũ propter ignominiam iudicij ces-
sisset Athenis, & sẽ Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis,
legisse fertur orationem illam egregiam quam in Ctesiphontẽ
contra Demosthenem dixerat. qua perlecta petitum est ab eo
postridie ut legeret illam etiam quæ erat contrà à Demosthe-
ne pro Ctesiphonte edita. quã cum suauissima & maxima uo-
ce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admi
C remini si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit quantum
esset in actione, qui orationẽ eandẽ, aliam esse putaret autho-
re mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius me-
ministi, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miser con
feram? Quò uertã? In capitoliúmne? at fratris sanguine redũ-
dat. An domum? matrémne ut miseram lamentantémque uideã
& abiectam? Quæ sic ab illo acta esse cõstabat, oculis, uoce,
D gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hæc eò dico plu
ribus, quòd genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius
actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis histriones oc-
cupauerunt. Ac sine dubio in omni re uincit imitationem ueri-
tas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profe-
ctô nõ egeremus. uerùm quia animi permotio, quæ maximè aut
declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est,

ut obſcuretur, atq; penè obruatur: diſcutiẽda ſunt ea q̃ obſcurãt: & ea q̃ ſunt eminẽtia & prõpta, ſumẽda. Omnis enim motus animi ſuum quendã à natura habet uultũ, & ſonum, & geſtum: totúmque corpus hominis, & eius omnis uultus, omnéſq; uoces, ut nerui in fidibus, ita ſonant, ut à motu animi quoque ſunt pulſæ. Nam uoces, & chordæ ſunt intentæ, quæ ad quenque tactum reſpondeãt, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamen inter omnes eſt ſuo quoque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum, contractum, diffuſum, continenti ſpiritu, intermiſſo, fractum, ſciſſum, flexo ſono, attenuatum, inflatum. Nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. hi ſunt actori, ut pictori, expoſita ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia ſibi ſumat, acutum, incitatum, crebrò incidens,

„ Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
„ Manderem natos- & ea quæ tu dudum Antoni potuiſti,
„ Segregare abs te auſus,- &, Ecquis hoc animaduertit?
uincîte- & Atreus ferè totus. Aliud miſeratio, ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce,
„ Quò nunc me uertam? quod iter incipam ingredi?
„ Domum paternámne? ánne ad Peliæ filias? & illa,
„ O pater, ô patria, ô Priami domus. & quæ ſequuntur,
„ Hæc omnia uidi inflammari, Priamo ui uitam euitari.

Aliud metus, demiſſum, & hæſitans, & abiectum.

„ Multimodis ſum circunuentus, morbo, exilio, atque inopia:
„ Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat,
„ Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, & necem:

A „ Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
„ Quin refugiat timido sanguine, atque exalbescat metu,
Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis.
„ Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit,
„ Iterum iam aggreditur me, & quietum excusitat.
„ Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
B „ Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.
Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratũ, ac remissum.
„ Sed mihi cum retulit coronam ob collocandas nuptias,
„ Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare.
„ Tum ad te ludibunda doctè & delicatè detulit.
Aliud molestia, sine commiseratione graue quiddam, & uno pressu ac sono obductum.
C „ Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptijs:
„ Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariendũ mensibus:
„ Per idem tẽpus Polydorũ Hecuba partu postremo parit.
Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione, hac forti ac uirili, non ab scœna & histrionibus, sed ab armis,
D aut etiam à palæstra. Manus autẽ minus arguta, digitis subsequẽs, uerba non exprimens. Brachium procerius proiectum quasi quoddam telum orationis. Supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiẽdis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorũ. quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabãt. Animi est enim omnis actio, & imago animi uultus est,

indices oculi. Nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere. Neque uerò est quisquam qui eadẽ cõtuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quẽdam dixit actorem auersum solitum esse dicere: qui in agendo contuens aliquid, pronũciaret. Quare oculorum est magna moderatio. Nam oris non est nimium mutãda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt quorũ tum intentione, tum remissione, tum coiectu, tum hilaritate, motus animorum significemus aptè cũ genere ipso orationis. Est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti cõgruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni setas, caudã, aures, ad motus animorum declarãdos dedit. Quare in hac nostra actione secundum uocem uultus ualet: is autem oculis gubernatur. Atq; in ijs omnibus quæ sunt actionis, inest quædam uis à natura data. quare etiam hac imperiti, hac uulgus, hac denique barbari maximè commouẽtur. Verba enim neminem mouent, uisi eum qui eiusdem linguæ societate coniunctus est: sententiæque sæpe acutæ, non acutorum hominum sensus præteruolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes mouet. iisdem enim omniũ animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in alijs agnoscũt, & in se ipsi iudicant. Ad actionis autẽ usum atque laudem, maximam sine dubio partem uox obtinet: quæ primum est optanda nobis, deinde, quæcunque erit, ea tuenda. De quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum uoci seruiatur, equidem magnopere censeo seruiendum. Sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quòd, ut dixi paulò antè, plurimis in rebus quod maximè

A est utile, id nescio quo pacto etiam decet maximè. Nam ad uocem in dicendo obtinẽdam nihil est utilius quàm crebra mutatio, nihil pernicioſius quàm effuſa ſine intermiſſione cõtentio. Quid? ad aures noſtras, & actionis ſuauitatẽ, quid eſt uiciſſitudine & uarietate & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Erycino cliente tuo literato homine, quem ſeruũ ſibi ille habuit ad manũ, cũ eburB neola ſolitus eſt habere fiſtula, qui ſtaret occultè poſt ipſum cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum ſonum quo illum aut remiſſum excitaret, aut à cõtentione reuocaret. Audiui me hercule, inquit Catulus, & ſæpe ſum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & ſcientiam. Ego uerò, inquit Craſſus, ac doleo quidem illos uiC ros in eam fraudem in Repub. eſſe delapſos. quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio uiuendi, ac poſteritati oſtenditur, ut eorum ciuium quos noſtri patres non tulerũt, iam ſimiles habere cupiamus. Mitte obſecro, inquit, Craſſe, Iulius, ſermonem iſtum, & te ad Gracchi fiſtulam refer, cuius ego nondum planè rationem intelligo. In omni uoce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuique uoci. hinc gradatim aſcendere uocem, utile & ſuaue eſt. Nam à principio D clamare, agreſte quiddã eſt: & illud idem ad firmandum eſt uocem ſalutare. deinde eſt quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius eſt quàm acutiſſimus clamor: quò te fiſtula progredi non ſinet, & tamen ab ipſa cõtentione reuocabit. Eſt item contrà quiddam in remiſſione grauiſſimũ, quoq; tanquam ſonorum gradibus deſcẽditur. Hæc uarietas, & hic per omnes ſonos uocis curſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet

suauitatem: sed fistulatore domi relinquetis, sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut uolui, sed ut me temporis angustiæ coëgerunt. scitum est enim causſam cõferre in tempus, cum afferre plura si cupias, non queas. Tu uerò, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum iudicare, ita diuinitus, ut non à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse uideare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo, ac uellẽ ut meus gener sodalis tuus Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus quas tu oratione complexus es, excellẽtem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit. ego uerò esse iam iudico, & tum iudicaui, cum me consule in senatu causſam defendit Africæ: nupérque etiam magis cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrẽ rectè uides Catule. nihil enim isti adolescẽti neque à natura, neque à doctrina deesse sentio. quo magis est tibi Cotta & tibi Sulpiti uigilandũ, ac laborãdum. non enim ille mediocris orator uestræ quasi succrescit ætati, sed & ingenio peracri, & studio flagrãti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quanquam faueo, tamen illum ætati suæ præstare cupio: uobis uerò illum tãto minorẽ præcurrere uix honestum est. Sed iam surgamus, inquit, nósque curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros curámque laxemus.

FINIS.

PARISIIS

EXCVDEBAT IOANNES LODOICVS

TILETANVS.

M. D. XL.